STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01265

DI KLIATSHE

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible
by Jenny Heller & David Hammond
in memory of
Yeraskael & Fejga Heller

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דיא קליאטשע

אדער

צער בעלי-החיים.

א מעשה וואס האט זיך פארוואלגערט צווישען דיא כתבים
פון ישראליק דעם משוגענעם

— בייא —

מענדעלי מוכר ספרים.

דרוק אונד פערלאג פון

היברו פאבלישינג קאמפאני
52-50 עלדרידזש סט., ניו יארק.

HEBREW PUBLISHING CO.
50-52 ELDRIDGE ST.
NEW YORK.

הקדמת מענדעלי מוכר ספרים.

אמר מענדעלי מוכר־ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר־ספרים: **געלויבט איז דער** בורא, וואָס נאָכדעם וויא ער האָט בעשאפען דיא גאַנץ גרויסע וועלט האָט ער זיך מישב געוועזן מיט דער פמליא מלאכים אין הימעל און צום לעצט געמאכט א קליין וועלטעלע, דאָס מיינט מען דעם מענשען, וואָס ער הייסט „עולם־קטן״, ווייל דאס מענשיל, וויא איהר קוקט איהם אָן, האט אין זיך אלע מיני ברואים און בעשעפעניש. איהר געפינט אין איהם אלערליי ווילדע חיות, אויך פארשידענע מיני בהמות; איהר געפינט אין איהם א יאשטשעריקע, א פיאווקע, א שפאניש־פליג, א פרייס וכדומה אזעלכע שלעק, אזעלכע מיני שרצים; איהר געפינט אין איהם אפילו אויך א רוח, א שווארץ יאָהר, א שטן, א מקטרג, א לץ, שונא ישראל, וכדומה אזעלכע מזיקים, מחבלים, אָנשיקעניש׳ען; איהר זעהט אין איהם אויך וואונדערליכע סצענעס: וויא א קאטץ, א שטייגער, שפילט זיך מיט דער מויז; וויא א טחור חאפט זיך אריין אין א שטייג מיט עופות און דרעהט זיי נעביך אפ דיא קעפ; וויא מאלפעס קרימען יענעם נאך אלסדינג, וואָס ער טהוט; וויא א הונט סלוזשעט, דרעהט דעם ווידעל פאר איטליכען, וואס ווארפט איהם אונטער א שטיקעל ברויט; וויא א שפין פארנארט צו זיך א פליג, פארפלאָנטעט, פארשפארט זיא און נאגט זיא אויס; וויא קאָמארען פליהען עמיצען נאך און זוזשען איהם אָן פולע אויערען וכדומה נאך אזעלכע משונה וואונדערליכע זאכען. איך בין עס אָבער נישט אויסען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זעהט צו שווייגענדיג אלסדינג, וואס אין דעם דאזיגען „קליין וועלטעלע״ געהט פאָר׳ און שלאָגט מיט איהם פאָרט נישט קיין כפרות; וואס דערליינערט זיין צארען, פארטראגט דיא עברות, און טהוט גרויס חסד מיט דעם זינדיגען מענשען. איך בין דאָ אויסען צו דערצעהלען דיא גרויסע גענאָד, וואָס השם־יתברך האָט אויך מיט מיר, ארמען בעל עברה, געטאָן, נאָכדעם **אז ער האט מיך** פריהער אביסיל געשטראָפט.

די קליאטשע

ברייננט פאר א מתנה דעם ווייב

דער מחבר.

די מתנה, וועלכע איך ברייננ דיר דא, מיין ווייב, איז עפּיס נישט אזא איינגענעהמענע, ווי דו פארדינסט פאר אזוי פיל מיה, וואס דו ביסט געוועזן אויסגעשטאנען מיט מיר אויף דעם שווערען וועג פונ׳ם לעבען, פון די יונגע ביז אין די עלטערע יאהרען אונזערע. לויט שיינקען זייערע ווייבער קארעטעס מיט פערד צום פארגניגען; פון מיין „קליאטשע", מישטעהנעס געזאגט, קען מען קיין גרויס פארגניגען נישט האבען. זיא איז א דארע, א שלאפע, א דערשלאגענע נעביך, און די צוביסענע פעל איהרע, פול מיט וואונדען, איז עפּיס אויך נישט אזוי שיין. נאר וואס זאל מען טאן? דו ווייסט זעהר גוט מיין ארט שטעלע ביי אונזער ארעם פאלק און די בעשעפטיגונג מיינע ביי איהם. קיין נחת און גרויסע גליקען קען דאס יודישע לעבען נישט געבען, הארצוועהטיג נאר, מכות און יסורים איבערגענוג. — אוי, קיין אנדערע, בעסערע מתנות, וועה איז מיר, האב איך נישט!....

"בותי, הפערדיל שלי מת! מיין פערדעל, רבותים, איז נעפיינערט, מיין נעטריי פערדיל, וואס כל ימיו, דאס גאנצע לעבען זיינס, איז עס נעוועזען אין דער עבודה נעדינט נעטריי און נישט געוואוסט מעהר וויא אונזערע ספרים; וואס איז נעוועזען א מפורסם, א בקי אין אלע וועגען, א גרויסער בעל-זכרון וואו ערגיץ א קרעטשמע; וואס איז מיט מיר אויסגעפאהרען כמעט בכל תפוצות ישראל, צווישען דיא אלע יודישע קהילות און איז געוועזען אומעטום בעקאנט — זה הפערדיל, אט דאס פערדיל הלך למיתה האט א מיתה משונה איינגענומען ל"ג בעומר אין גלופסק! עס איז מיר א וועהטיג צו זאגען, נאר ארעם איז נישט קיין שאנד, עס איז נעביך געפיינערט פאר הונגער. זיין עסען איז געוועהנטליך געוועזען אביסיל סיטשקע, א מאל עטליכע דארע שטיקלעך ברויט, וואס איך פלעג אוועק-קויפען ביי ארמע לייט מיט טארבעס. אז אך און וועה דעם פערדיל, וואס עס פאלט אריין צו א יודישען מוכר-ספרים! שלע-פען שלעפט זיך עס שטענדיג ארום און הארעוועט אפשר נאך מעהר פון יענע, וואס פיהרען טהייערע סחורה, און עסען אבער עסט עס נעביך מכות. א יודישער מוכר-ספרים האט אליין מכות וואס צו עסען און פיינערט מיט זיין ווייב און קינדער צעהן מאל אין טאג פאר הונגער! איך בין עס אבער נישט אויסען. השם יתברך האט מיך נעביך געשטראפט, איך בין געבליבען אהן א פערדיל. קויפען איין אנדערס האב איך נישט נעהאט פאר עפים, און דא בעדארף מען פאהרען אויף ירידין. עס איז מיר געוועזען זעהר שלעכט!

און וויא איך זיטץ מיר אזוי פארזארגט, קומט אריין איינער, מיינער א בע-קאנטער, געהט צו גלייך צו מיר און רופט זיך אן:

— רב מענדעלי, איהר וועט קויפען א קליאטשע?

— איך וואלט אוודאי געקויפט, ענטפער איך מיט א קרעכץ, נאר וואו נעהמט מען דיא קאטץ?

— עט, מאכט ער, נישקשה! איהר וועט נישט בעדארפען אצינד געבען א גראשען. עס קען אפשר נאך מעגליך זיין, מען זאל אייך נאך עפים אויסלייען. מען ווייסט, נישקשה, אז איהר זענט איין עהרליכער מאן.

— אויב אזוי, זאג איך צו איהם, קויף איך דיא קליאטשע זעהר גערען, טאקי באלד אהן שיהות. קומט, זייט מוחל, לאמיר געהען דיא סחורה אנקוקען.

— איהר פארשפארט צו געהען, רופט ער זיך אן, איך האב דיא קליאטשע דא, טאקי ביי מיר.

— וואס חייסט, איהר האט זיא דא? פרעג איך איהם פארוואונדערט:

— דא, טאקי ביי מיר אונטער דעם מאנטעל, ענטפערט ער מיט א שמייכעלע.

— איהר לאכט פון מיר, רב קרוב! זאג איך צו איהם מיט פארדראס. געפינט אייך איין אנדערען פון וועמען צו לאכען. קא־אוועס געהט מיר אצינד נישט אין קאפ.

— חלילה! איך טרייב גארנישט קיין קאטאוועס, זאגט ער צו מיר און נעהמט באלד טאקי ארויס פון אונטער דער פאלע א גרויסען פאק מיט פאפירען. ועהט איהר רב מענדעלי, דאס אין גאנצען געהער איינעם, מיינעם א גוטען פריינד. זיין נאמען וועט איהר געפינען דא אנגעשריבען אויף דיא זאכען, וועלכע ער האט געמאכט. איינע פון דיא דאזיגע זאכען הייסט, פארשטעהט איהר מיך, מיט דעם נאמען „דיא קליאטשע". דער מחבר אליין איז אצינד, לא עליכם, עפּיס, וויא רופט מען עס.... צומישט, נאר צוטראגען. אונז אלע, זיינע גוטע פריינד, גלוסט זיך זעהר אז זיינע מעשיות זאלען כסדר אפגעדרוקט און פארקויפט ווערען. און וועמען אנדערש האבען מיר געקענט אויסקלייבען, דערמיט זיך מתעסק צו זיין, ווען טאקי נישט אייך, רב מענדעלי, וואס איהר האט אין אונזער ווינקעל אזא שם? מיר פערלאנגען פון אייך, איהר זאלט גוט איבערקוקען דיא פאפירען, אויסשטעלען איטליכע מעשה אקוראט וויא מען בעדארף, דארויף פארלאזען מיר זיך שוין אויף אייך, און נאר צום ערשטען זאלט איהר אפדרוקען דיא קליאטשע, פון בעלוינונג וועלען מיר שמיעסען שפּעטער, איהר וועט נישקשה, זיכער צופרידען זיין. אויב איהר געניטינט זיך אצינד אין געלד וועלען מיר אייך דערווייל געבען אויף דעם חשבון. נו, ווילט איהר, רב מענדעלי?

— א פרעג אביסיל אויב איך וויל! ? איך וויל מיט דעם גאנצען לעבען. האב איך געענטפערט און פשוט געטאנצט פאר גרויס פרייד.

נאכדעם אז איך האב מיך אפגעפארטיגט מיט מיינע געשעפטען האב איך מיך גענומען געשמאק צו דער קליאטשע — זיא צונויפגעשטעלט, וויא עס געהער צו זיין, איינגעטהיילט זיא אין קאפּיטלען און איטלעכם קאפּיטעל א נאמען געגעבען וויא איהם פאסט — אזא איין ארבייט, וואס נאר דערפאר אליין שרייבען זיך אנדערע אונטער אויף יענעמס כתבים און הייסען מחברים.... קורץ איך האב מיך נישט געפוילט און געטאן מיין זאך גאנץ געטריי.

חיינט רבותי, עטליכע ווערטער מכח דער קליאטשע!

דיא קליאטשע איז געשריבען אויף א הויכען גאנג, אויף דעם גאנג וויא דיא אלטע האבען געשריבען. איטליכער וועט זיא פארשטעהען כפי זיין פארשטאנד און זיין מדרגה. פאר מענשליך פון א קליינער מדרגה וועט זיא זיין פשוט א וואונדער שיינע מעשה, זיי וועט גלאט געפעלען דער פראסטער פשט. דיא דאזיגע אבער פון

א גרעסערער מדרגה וועלען שוין אין איהר געפינען עפיס א ווינק, א רמז אקעגען אונז זינדיגע מענשען. איך, א שטיינער, אין מיין מדרגה, האב אין איהר געפונען כמעט אלע יודישע נשמות, אלע אונזערע נפשות און דעם סוד, וואס זיי טהוען דא אויף דעם עולם. איך בין ביי מיר גאנץ זיכער, אז בשעת לייענען וועלען א סך פון אייך, רבותים, איטליכער אין זיין גראד, זיך נישט קענען איינהאלטען, איינער וועט מיט פייער א געשריי טאן: אי, דאס איז איין אנצוהערעניש אקעגען אונזער רב יאסין! נאך איינער: אי, דאס מיינט מען נתן רב חייקעס! זלמן-יעקעלי רב מאטעלעס! הערשקע רב אבעלעס! א דריטער: אי, אי, איך האב געפונען דעם סוד פון אונזערע טאקסעס, פון אונזערע בעלי טובות און פון אונזערע אלע פיהרונגען וכדומה...

איך האב געפרעגט א שאלה ביי דיא גלופסקער דינים און ביי אלע דארטיגע פיינע בריות פון דער גוטער כנופיא: אזוי וויא איך האב דעם עולם צוגעזאגט ארויסצוגעבען א צווייטען טהייל פון „דער טאקסע" און האב דערביי נישט געזאגט „בלי נדר", בכן איז דאך מייןווארט שוין גלייך טאקי וויא א נדר, הייגט וויא איז דער דין, רבותים, האב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב אצינד ארויס מיין קליאטשע, אויב איך קען מיט איהר יוצא זיין מיין נדר? זיי האבען געקלעהרט, געקלעהרט, זיך געביך געקראצט, געקראצט און האבען צום סוף אזוי געזאגט: יא, רב מענדעלי, אזוי וויא מיר האבען דא דערשמעקט א ריח, א תמצית פון דער טאקסע, זענען מיר אייך דעריבער מתיר נדר. הקליאטשע הזו, דיא דאזיגע קליאטשע, חשובה לכם, איז אייך גערעכענט כאילו קיימתם, גלייך וויא איהר וואלט געהאלטען ווארט און ארויסגעגעבען החלק השני דעם צווייטען טהייל מהטאקסע בכל פרטיו, מיט אלע פישטשעוועס, נישקשה, מען קען מיט איהר זעהר גוט יוצא זיין לכל הדעות!...

כמה מעלות טובות למקום, וויפיל דאנק בין איך דעם אויבערשטען שולדיג: ווען איך וואלט דערטאפט דיא קליאטשע גכאט, נאר אהן געלט פאראויס, צוקויפען מיר א פערדיל, איז דאך דינו. ווען איך וואלט זיא דערטאפט מיט געלט פאראויס און זיא וואלט אין זיך נישט געהאט א תמצית מהטאקסע, איז דאך דינו. ווען זיא וואלט אין זיך געהאט א תמצית מהטאקסע און דיא דינים וואלטען מיר נישט געווען מתיר נדר זיין, איז דאך דינו. ווען דיא דינים וואלטען מיר געווען מתיר נדר זיין און דערביי זיך נישט משונה געקראצט, איז דאך דינו. ווען זיי וואלטען דערביי זיך משונה געקראצט און איך וואלט נישט געוואוסט פאר וואס, איז דאך דינו. ווען איך

וואָלט געוואוסט פאר וואָס און וואָלט נישט פארשטעהען, אז דיא קליאטשע איז א פנים מסוגל מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, איז דאָך דינו.

על אחת כמה וכמה בעדאַרף איך דעם אויבערשטען דאַנקען, וואס איך האָב דערטאַפּט דיא קליאַטשע און נאָך מיט געלט פּאָראויס צו קויפען א פערדיל און זיא האָלט אין זיך א תמצית מהטאַקסע און דיא דיינים האָבען מיר מתיר-נדר געווען און זיי האבען דערביי זיך משונה געקראצט און איך וויים פאר וואָס און איך פאַר-שטעה, אז דיא קליאַטשע איז א פנים מסוגל, מען זאל פון איהר זיך קראַצען, לכפּר על כל עונותינו, איין אפּקומעניש אויף אונזערע זינד.

אָט דאָס, רבותים, בין איך אויסען מיט מיין קורצער הקדמה. וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג!

ר״ח אלול, אויף דער בויד מיט ספרים, צווישען גלופּסק און טעטריווקע.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

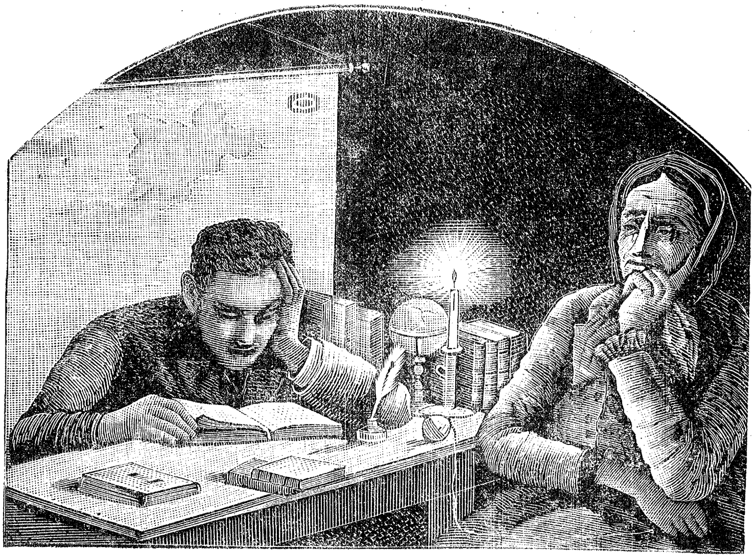

1.

ישראליק וויל ווערען א מענש.

אזוי וויא נח איז דורך נסים ניצול געוואָרען פונ׳ם מבול וואסער, אין זיין צייט, בין איך, ישראָליק, אויך ניצול געוואָרען אין אונזער צייט פונ׳ם מבול שדכנים, וואָס האָבען זיך געלאָזט צו מיין מאַמען מיר אנצושלאגען שידוכים. מיין מאַמע — א פּראָסטע, נאר א קלוגע יודענע, איז געווען איין אלמנה, קיין רייכע, אבּער ארם אויך נישט. זיא האט געהאט פּרנסה פון איהר קלייט צעלניק, געגאנגען א האלז פּעריל, געלעבט גאנץ פיין. איך בין ביי איהר געווען א בּן יחיד, זיא האט זיך אין מיר געשמאָלצען, מיר נאָכגעגעבען אלסדינג, וואס איך האב פּארלאנגט. דעריבער, אז איך האב מיך איינגעשפּארט נישט יונג חתונה צו האבען, האב איך עס אויסגעפיהרט. תחלת האט זיא אפילו געפּריווט מיך איבּער־צוריידען מיט אזא גאנג:

— ישראָליק! וויפיל האב איך גאָט געבעטען, איך זאל דערלעבּען דיא צייט, מען זאָל דיר ריידען שידוכים. דוא ביסט דאָך מיין איין אויג אין קאָפּ, איך מיין דאָך טאקי נאָר דיין טובה, פאָלג־זשע מיך, חלעבּין, און האב חתונה! שוין צייט, צייט, ישראָליק. דיינע חברים האבען נאָך צו דער בר מצוה חתונה געהאט. פאָלג חלעבּין א מאַמע, טהו וואס גאָט האט געבּאָטען און לאָמיך פון דיר נחת האבען!

נאָר אז זיא האָט געזעהען, אז עס איז ארויסגעוואָרפענע רייד, ווייפעל זיא זאָל נישט ריידען האלט איך מיך טאקי בייא מיינעם. אלץ ניין און ניין, האָט זיא מיר נאָכגענעבען און שוין מעהר דערפון נישט גערעדט אפילו קיין וואָרט. איך האָב איהר ארויסגעזאגט גאנץ קלאהר דעם ריינעם אמת, אז איך בין גאר געזאָנען צו־לעהרנען אלסדינג, וואס מען לעהרענט אין דיא קלאסען, אָפּצוגעבען דערנאָך עקזאמען און אריינגעהען אין אוניווערסיטעט, צו לעהרנען דאָרט חכמת־הדאָקטאָריע כדי איך זאָל דערמיט שפּעטער ניטצליך זיין זיך און דער וועלט.

— מאמע! האב איך צו איהר זיך אנגערופען, עס איז היינט שוין עפּיס איין אנדער וועלט. שוין צייט, חלעהין, צו זעהען דיא גרויסע גליקען, וואס יודען מאכען היינט מיט זייערע פריהע חתונות, דיא גרויסע גדולה׳ם פון אונזערע יונגע בעלי־הבית׳ליך! א מאל האבען עלטערען חתונה געמאכט זייערע קינדער מיט דעם בטחון: גאט האט אונז צוגעשיקט צום לעבען, מסתמא וועט ער זיי אויך עפּיס צושיקען און זיי וועלען, נישקשה, נישט שטארבען פאר הונגער. אין יענער צייט איז בטחון נאָך וויא־עס־איז אָנגעגאנגען, אבער היינט ווערדט מען דערמיט פארשווארצט. שווער, זעהר שווער צו לעבען היינטיגע צייט פון דיא פינף פינגער און מאכען פון שנעע גאָ־מעלקעס, מען מוז עפּיס קענען, עפּיס זיך אויסלעהרנען און טראכטען פאר שפּעטער. דוא ביסט דאָך, מאמע, א קלוגע, דוא פארשטעהסט דאָך אליין, אז אצינד איז עפּיס גאר אנדערש. עס איז קיין תכלית נישט אזוי צו בלייבען, מען מוז עפּיס זאָרגען, עפּיס טראכטען פאר שפּעטער!

אזעלכע ווערטער פלעג איך אלץ זאגען דער מאמען און איהר ברייננען ראיות פון א סך יונגע לייט אין אונזער שטאָדט, וואָס האבען גליקליך חתונה געהאט און אריינגעפאלען אין א שמאלץ־גרוב. דיא שמאלץ איז דערנאָך אויסגערונען און דיא גרוב איז געבליבען,—א טהייל האבען זיך צושלעפּט, א טהייל זענין געווארען מלמדים און א טהייל, מישטעהנס נעזאָגט, טויגען אפילו דערצו אויך נישט. אין־ברירה, דיא מאמע האט מיר שוין נאכגעגעבען אי דאָס אויך, אז איך זאל לעהרנען, נאר פריהער האב איך איהר געמוזט צוזאגען, אז איך זאל בלייבען איין עהרליכער יוד.

איך האב געהאט זעהר א גוט קעפּיל, קיין זאך אין דער גמרא איז פאר מיר נישט געווען צושווער. מען פלעגט שמיעסין אין דער שטאָדט, אז פון מיר וואקסט א גרויסער רב. איך האב מוחל געווען אנדערע דאס רבנות, זיך פארשפּארט בייא מיר אין שטיבעל אקעגען א פאר יאהר און זיך גענומען נעשמאק אויסצולערנען אלע זאכען, וואס זענין נייטיג צום עקזאמען. מאטעמאטיקע, דאס הייסט חשבון, אויך פהיזיקע, גראמאטיקע, און דיא שפּראכען זענין ביי מיר געגאנגען גרינג וויא א

פוטער, שווער איז מיר נאר אנגעקומען דיא היסטאריע, אויך דאס, וואס מען רופט עס אין זייער לשון „סלאָוועסנאָסט“. אויסוועניג האב איך בעדארפט אלץ אויס־קליעפען פוסטע מעשיות און מלחמות, וויא אזוי מענשען האבען פון זינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד, זיך געהארגעט געשלאגען, איינער דעם אנדערען געמאכט דעם טויט, אנגעטאן צרות, געבראטענע לייד און נאך געדיינקען אין וואס פאר א יאהר, אין וואס פאר איין ארט! דאס וכדומה נאך אזעלכע זאכען האבען געהייסען היסטאריע.... דערצו האב איך ווייטער געמוזט אויסלעהרנען עפיס ווילדע בייקעס, מעשיות מיט שרעקליכע גבורים, מיט שטארקע שכורים, מיט בעריהמטע גזלנים; מעשיות מיט גלגולים, מיט מכשפים און מכשפהטעס; מעשיות פון דעם לעבעדיגען און טויטען וואסעריל, פון גילדענע עפעליך און גילדענע פערדליך. חוץ דעם האב איך נאך בעדארפט קענען אוועקפלוידערען, אזוי וויא א פאפאגייא, איבער יענעמס עפיס א שטיקעל מליצה מיט גוט לשון, אריינלייגען דרינען קנייטשליך, אפשניטצליך און פשעטליך אזעלכע, וואס נישט איך, נישט דער שרייבער פון זיי אליין, נישט דער, וועלכער עס האט מיט מיר געלעהרענט האבען זיי פארשטאנען. מען האט בעדארפט דערבייא שטארק פארפלאמט זיין, ארויסגעהען פון דיא כלים, שרייען אויף א קול, מאכען מיט דיא הענט און מיט דיא פיס און ריידען מיט א ברען, עפיס וויא סתרי־תורה, קבלה־ווערטער. מען האט געמאכט א גרויסע ווארע, זעהר פיל הקדמות, וויא אזוי מען זאל דיא זאך אביסיל פארדרעהען, מרחיק מן השכל זיין און מען זאל עס גאר עפיס אנדערש, נישט גלאט אזוי פארשטעהען. יענע אלע פזמונות, שמאכטעלייען, מיט דיא אלע פשטליך האבען געהייסען „סלאָוועסנאָסט“... זאגט אייך וואס איהר ווילט, אין דיא עלטערע יאהרען איז זעהר שווער אויסצו־קלעפען און צו טראגען אויף דעם מוח אזעלכע מיני זאכענישען, בפרט נאך דעם, וואס האט א גוטען קאפ און גרויס לוסט צו לעהרנען עפיס ניטצליכערע זאכען. איך זאג אייך נאך א מאל טאקי, מיר, זענין דיא דאזיגע מעשיות זעהר שווער אנגעקומען דאס בעשטענדיגע קליעפען האט מיר פשוט דעם קאפ פארשלאגען, עס האט ביי מיר צוגענומען אין גאנצען דאס געזונט, לייב און לעבען און מיך געמאכט צום גולם. איך פלעג דערפון פשוט א מאל ווערען פארדולט און ארומגעהען צומישט, וויא א נעכטיגער. עס האט מיר גערוישט אין דעם קאפ, זיך געדרעהט וויא א ווינטמיהל, נאר טאקי פארריקט צו ווערען. צייטענווייס האב איך גאר אנגעהויבען מסופק צו ווערען אויב עס וועט מיר געראטען דער פלאן מיינער אריינצוגעהען אין אוניווער־סיטעט. א קשיא, וואס עס קען זיך מאכען? גראד וועל איך ביי דעם עקזאמען נישט געדיינקען עפיס א נארישע מעשה, אדער איך וועל מיך אויסגלייטשען אויף יענעמס א

פּזמון, דענסטמאל וועל איך מיט א מאל צובערעכען דעם קאָפּ — און איין עק פון מיין גאנצער מיה, פון מיין לעהרנען און פון מיין דאקטאריע, וואס איך האב זיא אזוי געוואלט דערגרייכען; דענסטמאל ווערדט א תל פון אלע מיינע האפנונגען און פון מיר אליין! וואס וועל איך טאן און וואס פאר א פנים וועל איך האבען? איך וועל בלייבען א דערשלאגנער יודעל, איך וועל פארשווארצט ווערען און אויסשטעהען אין דער וועלט פון איטליכען, גלייך מיט אלע אנדערע יודליך, חרפות, בזיונות. איך וועל בלייבען א קראפּט אהן שטאָף, דאס הייסט: איך וועל פיהלען אין מיר א כח עפּיס צו טאן, נאר איך וועל אבער נישט האבען דאס מעגליכקייט דעם כח ארויסצוברייגנען, צו וואס איהם איינצואווענדען און מיט איהם נימצליך צו זיין, וויא א סך אזעלכע, נעביך, וואס געפינען זיך צווישען אונזערע יודען.... איך וועל בלייבען א יוד און נישט קיין מענש... איך וועל בלייבען א רעטהעניש: עפּיס א פּאניע, וואס קעהרט אויס, רייניגט אומע־טום אויס און באהאלט זיך אליין אין מיסט, ערגיץ אין א ווינקעל, דאס מיינט מען א בעזעם! עפּיס א פּאניע, וואס דרעהט זיך ארום דאָ, און איז פּארט נישט דאָ אויף דעם עולם; וואס איז פלייש און בלוט און זיא דאכט זיך פּארט איטליכען אויס, עפּיס איז זיא נארנישט!.... ווען אבער נאָט העלפט, עס וועט אפּלויפען בשלום און איך וועל אויסשטודירען, דענסטמאל, האב איך געטראכט, איז דיא וועלט מיינע, דענסטמאל בין איך מיר א גאנצער מענש.

דאס בעשטענדיגע לעהרנען און צוגלייך דאָס בעשטענדיגע איבערטראכטען, טאָמער חלילה וועט זיין אומזיסט דיא גאנצע מיה, דאס אלסדינג אין־איינעם האָט מיך פשוט אויס מענש געמאכט. איך בין געוואָרען מאָגער, דאר וויא א שפּענדעל, זעהר אפּגעשוואכט, דערצו נאך שטענדיג פארזארגט, פאר־מרה־שחורה'ט, אזוי אז מען האט מיך כמעט נישט דערקענט. דיא מאמע פלעגט וויינען אויף מיר קוקענדיג און האָט אָנגעהויבען אראָפּברייגנען צו מיר דאָקטוירים און רופאים. זיי האָבען גע־געבען מיר פּלעשעלעך, געגאָסען אין מיר רפואות, אויך שטארק אָנגעזאָגט, אז זומער זאָל איך למען־השם ולמען־השם געהען א סך שפּאצירען, אָטהמען פרישע לופט אונטער דער שטאָדט און ווייניגער טראכטען.

אָך ווען דיא דאָקטוירים זאָלען בעסער פארשטעהען און מיך בעפרייען פון יענע שמאָכטעלייען, וואָס האָבען מיך קראנק געמאכט און מיר פארשלאָגען דעם קאָפּ!

2.

ישראליק און דיא קליאטשע.

זומער אין איין שיינעם טאָג בין איך ארויסגעגאנגען אונטער דער שטאָדט און געשפאצירט גאנץ ווייט אויף דעם פרייען פעלד. עס האָט מיר דענסטמאל עפּיס שרעקליך זיך געדרעהט דער קאָפּ, געקלאַפּט אין דיא שלייפען, אין הארצען האָט מיר געקאָכט וויא אין א קעסעל און בין געווען שטארק צוטראָגען, ערגער וויא תמיד. א היבשע צייט האָב איך מיך ארומגעדרעהט, נישט רעכט צו וויסען, וואָה'ן דיא פיס מיינע טראָגען מיך. אלץ געגאנגען, געגאנגען ביז איך בין דערנאָך אנידערגעפאלען אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאנאל, מיך אויסציהענדיג וויא גרויס איך בין. באלד ביי מיין אנידערפאלען איז מיט מיר צוגלייך, דאכט זיך, געפאלען דיא גאנצע וועלט. פינסטער איז מיר געוואָרען אין דיא אויגען, געהילכט, געשאָסען האָט מיר אין דיא אויערען, גלייך וויא דורך זיי זענין געפלויגען קנאקעדיג ראקעטען. עס האט מיר זיך געדאכט, איך זינק אין א טיפען אָפּגרונט וואסער, זינק אלץ טיפער, טיפער און ארום מיר רוישט זיך נאָר א שרעק. איך וויל עפּיס אָנטאפּען, און וואָס עפּיס זיך אָנחאַפּען. נאר איך פיהל אבער נישט קיין הענט, קיין פיס. עפּיס בין איך וויא ארויסגעשפרונגען פון דער הויט, ארויס פון דיא כלים, בין גלאט אזוי א ישראליק, א לופטינס, אהן לייב, אהן אברים, נישטא פון מיר גארנישט, נאר דיא בלויזע נאקעטע נשמה. פלוצלים ניט עס מיך א טראָג ארויף, עס טראָגט מיך אלץ העכער העכער ביז איך טאפ אָן דיא ערד, וואו איך בין געלעגען, און דערפיהל וויא דיא זון באקט מיר אין דעם רוקען. עפּיס בין איך גאָר וויא נייא געבוירען, אין גאנצען וויא איבערגעביטען געוואָרען, נאָר עפּיס איין אנדער מין בעשעפעניש. אלסדינג ארום מיר: דיא ערד, דער הימעל, ביימער און גראָז זענין אויך וויא ערשט פון'ם איי ארויסגעקראָכען. זיי שפּרינגען שאָקלען זיך, וויטען זיך, נישט איינשטעהענדיג אויף איין אָרט, און ווינקען ווינקען צו מיר גלייך וויא געדעדט: קומט העצקען זיך, חאפּען א טענציל, פּעטער! - צווייא גרילען שפּרינגען טאנצענדיג ארויס פון צווישען דעם גראָז מיר אקעגען, קוקען מיך אָן מיט נארעשע גרויסע אויגען, מאכענדיג דערבייא מיט דיא פּיסלעך, און אָט-אָט קריכען זיי, דאכט זיך, אריין אין מיר.

איך האָב א מאך געגעבען מיט דער האנד, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ אין איין אנדער זייט, און ליגענדיג מיר אזוי האָב איך אומעטום געקוקט, אלסדינג בעטראכט, א ביסעל אויך געטראכט און זיך פארטראכט.

אויף דעם פעלד, ווען איך פיטערן זיך מאנסקע צאפעס, אייזלעך, גאנצע

טאבונעס פערד, וואָס האָבען אַ יחוס־בריף, אַז זיי שטאַמען אַרויס פון איידעלע על־מערען. איינעמס זיידע איז איין ענגלישער אַגער, וואָס האָט פּאַרציימענס, דורכ־פאָהרענדיג דורך דעם לאַנד כנען, חתונה געהאַט מיט איין אַראַבּישער שקאַפּע. דעם אַנדערנס באָבע וואַקסט פון אַ בעריהמטער משפחה, וואָס האָט אין לעבען געגוג פּולווער געשמעקט, און יענעמס עלטער באָבע האָט געגאָסען אַ גוטע ערציהונג, איין עדוקאַציע, ערגעץ אין אַ בעריהמטען זאוואָד, איז געוועזען אַ מלומדות און האָט אין איהר צייט געגעבען קאָנצערט אין טאַנצען און שפּריגגען אין־איינעם מיט נאָך אַ סך געבילדעטע, געלערנטע פערד. דען איהר מוזט וויסען, אַז ביי פערד שפּילט יחוס אַ גרויסע ראָליע, ביי זיי קוקט מען שטאַרק אויף איידעל בלוט, און דיא וואָס פון אַ גוטען זאוואָד הייסען איידעל אָדער וואָהלגעבאָרענע. דיא דאָזיגע איידלע פערד האָ־בען זיך געפיטערט פראַנק און פרייא, זענען אויך געגאַנגען אין שאָדען, קאַליע גע־מאַכט דיא תבואות, וועלכע אָרעמע פויערען האָבען געזייעט מיט שווייס נעבּיך און מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט, זיי נישט געזאָגט קיין אומתרבות וואָרט. דיא פערד האָבען געשפּרונגען, געהירזעט, געדריגעט מיט דיא פיס. זייער כח, זייער שטאַרקייט און זייער ווילדקייט איז געווען שלא כדרך הטבע! פּלוצלים הער איך פון דערוויטענס אַ שרעקליך געשרייא, אַ רעש פון מענשען און אַ בילען פון הינט. איך האָב תחלת געמיינט, דאָס האָבען דיא פויערען זיך צונויפגענומען און לויפען מיט אַ געשרייא אַרויסצוטרייבען דיא פאַנסקע צאַפּעס, דיא פערד פון זייערע תבואות; נאָר אָבער ניין. דיא קולות האָבען זיך אַלץ דערוויטערט און זיך פאַרטראָגען נאָר אין איין אַנדער זייט. איך בין געווען ציקאַווע און געגאַנגען נאָך דעם קול, געגאַנגען ביז איך בין געקומען צו אַ גאַנץ גרויסען פּלאַץ פאַרוואַקסען מיט גראָז. דאָרט האָט פאַר מיינע אויגען זיך פאָרגעשטעלט אַ שרעקליכע סצענע. יונגליך, קונדסים, האָבען פון אַלע זייטען זיך געיאָגט נאָך עפּיס אַ דאַרער, מאָגערער קליאַטשע, געוואָרפען שטיינער און אַנגערייצט אויף איהר אַ גאַנצע טשאַטע הינט פון אַלערלייא מינים. אַ טהייל הינט האָבען נאָר געהיילט, געבילט, געקריצט מיט דיא צייהן, אַ טהייל אָבער האָבען טאַקי אויך געביסען, וויא נאָר זיי האָבען געקענט. איך האָב נישט געקענט שטעהען און צוזעהען אַזאַ מעשה־רע פון דערוויטענס. איינמאָל, איז דאָך גלאַט אַ רחמנות, דאָס מענשליכקייט דערלאָזט נישט צוצוזעהען אַזאַ אכזריות. און צווייטענס, אַוועקגענומען שוין רחמנות, האָט דאָך דיא שקאַפּע אויף מיר טאַקע אַ גרויס רעכט געהאַט איך זאָל איהר העלפען, מחמת איך בין איינגעקויפט אין דער חברה „צער בעלי החיים", וואָס איהר איז נישט ניחא, מען זאָל פּייניגען, אַנטהאָן לייד לעבעדיגע בעשעפענים, וואָרום זיי זיינען אויך בשר־ודם, פלייש און בלוט, און

האבען אויך דאס רעכט צולעבען אויף גאטס וועלט וויא מיר. איך וויל מיך דא נישט אריינלאזען אין דעם אלטען און זעהר טיפען שמיעס מכח דעם מענשען און דיא בהמות. לאז זיך זיין חאטש וויא יענע זאגען, אז איך, מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אנטיק פון אלע בעשעפניש; נאר צוליב מיר, תכשיט, צוליב מיין בעדערפניש און מיין פערגעניגען לעבען זיי אלע אויף דער וועלט; לאז זיך זיין חאטש, אז איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאר איבער אלע בהמות, וואס מוזען מיר דינען, וואס מוזען געהן אין יאך און מקריב זיין פאר מיר זייער לעבען — פון דעסטוועגען, דאכט זיך מיר, וויא באלד אפילו א קליאטשע, אזא פראסטע פאדאנע, האט אויף מיר עפּיס א רעכט, מוז איך על פי דין, ווען נישט על פי מענשליכקייט, אנקעגען איהר יוצא זיין....

— קונדסים! זאג איך, צוגעהענדיג צו דיא ווייסע חברה, וואס האט איהר, איך בעט אייך, צו דער שקאפע נעבעך?

א טהייל פון דיא קונדסים האבען מיך גארנישט געהערט, אנדערע האבען יא עפּיס וויא געהערט און געלאכט מיט עזות. א טהייל הינט האבען מיך עפּיס פאר־וואונדערט אנגעקוקט, עטליכע האבען געבילט פון דערווייטענס, נאך עטליכע האבען אויסגעשטשירעט דיא אויגען, געקוקט שרעקליך בייז, זענען געוועזן גרייט אנצופאלען אויף מיר פון הינטען און צורייסען מיך אויף שטיקער.

— קונדסים! רוף איך מיך נאך א מאל אן, וואס יאגט איהר און פייניגט נאטס בעשעפניש, דיא קליאטשע נעביך?

— א שיינער נעביך! האבען זיי מיט געשפעט געענטפערט, פאר וואס פיטערט זיא זיך דא? פאר וואס פיטערט זיך דיא שיינע קליאטשע דא?

— סטייטש! טהו איך א זאג, דא איז דאך א פאשע, דא פיטערען זיך דאך אלע שטאדט בהמות, פון אייבינע יאהרען!

דיא שטאדט־בהמות, האבען זיי געענטפערט, זענען עפּיס אנדערש, זיי מעגען און זיא טאר נישט.

— פאר וואס נישט זיא? רוף איך מיך אן, זיא האט דען נישט קיין נשמה וויא אלע שטאדט־בהמות?

— אפשר טאקי נישט. האבען זיי א זאג געטהאן.

— שקצים! זאג איך צו זיי, אבער זיא האט דאך זיכער א בעל־הבית, וואס צאהלט אין דער שטאדט צינש און אלע אנדערע אפּגאבען. זיא איז דאך אויך א שטאדט־בהמה!

— אט דאס מאכע ווייסען מיר נישט! ענטפערען זיי מיר מיט א נע'שפעט. אויב זיא איז אויך א שטאָדט־בהמה, דאס איז ערשט א שאלה.

— עס מעג זיין וויא עס וויל זיך, האב איך געזאגט, אבער דיא קליאטשע איז דאך דערוויילע הונגעריג, זיא וויל דאך נעבעך עסען!

— לאז זיא עסען ווערם, קריינק, מכות. זאגען זיי צוריק. וואס האט זיא צו אונז? פאר וואס זאל אזעלכע אויפפרעסען און צונעהמען ביי דיא שטאָדט־בהמות?

— גזלנים! האב איך שוין מעהר נישט געקענט מיך איינהאלטען און א גע־שריי געטהאן מיט כעס. פאר וואס קוקט איהר נישט, וואס דארט געהען ארום פאנסקע צאפעס. גאנצע מאבונעס פערד צווישען דיא תבואות און פרעסען אויף ארם בלוט, ארם שוויס נעבעך? דא פארגינט איהר נישט א בידנער שקאפע א הויפען גראָז און עס ארט אייך כלל נישט, אז דארט טהוען פערד אָן א ים היזקות און מאכען אומגליקיך פיל מענשען. דאס נאר אליין, וואס זיי צוטרעטען וואס זיי מאכען קאליע גלאט אזוי, וואלט גענוג געווען דער קליאטשע ביז קינדס־קינדס קינדס קינדער! קונדסים, איהר האט נישט קיין יושר אפילו אויף א האר. איהר זענט קיינעם נישט געטריי און איהר האט נאך א העזה זיך ארויסצושטעלען כלומר'שט פאר דיא שטאדט בהמות!

— הע, הע! האבען דיא קונדסים זיך אָנגערופען, ער איז נאר אין כעס, ער פרעגט נאר עפּיס קשיות! קומט חברה! וואס טויג אונז דא דיא טענות? לאז ער זיך שרייען, ווער הערט איהם? קומט חברה, קומט!

איין קונדס האט א פייף געטאן און באלד האבען דיא ווייסע חברה מיט ייערע הינט זיך געלאזט נאך דער קליאטשע און אויף איהר ווידער אָנגעפאלען. א לאנגע צייט האט מען זיא געטריבען, געריסען און געביסען, ביז מען האט זיא צום סוף פארטריבען אין א טיפער גרוב. און דארט האט זיא זיך איינגעגריזעט אין בלאָטע.

דער אָווענט איז געוועזען זעהער א שיינער א שטילער, דער הימעל לויטער אויסגעשטערענט און גאנץ נידעריג, וואו ער לאָזט זיך אראָפּ, איז אזוי וויא פון דער ערד אויפגעגאנגען דיא לבנה רויט וויא בלוט. דיא שטאָדט־טשערעדע האט שוין לאנג אָפּגעגעסען דיא צעבּרעס, איהר געוועהנטליכע וועטשערע, און געשלאָ־פען רוהיג אויף איהר געלעגער, אין דיא שטאלען, נאָכדעם אז מען האט זיא פריהער גוט אויסגעמאָלקען. איך האב בעקומען א בינטיל פריש היי, אָפּצוטראָ־גען עס דער אומגליקליכער שקאפע אין גרוב אריין, אזוי וויא איין עהרליכער מאַן פון דער חברה „צער בעלי חיים“ בעדארף צו טאַן. דיא קליאטשע נעביך איז גע־

לענגן שטארק מיר אין דער בלאָטע, ווען זיא זאל נישט געוועןמאכען מיט דיא זייטען און סאפען, וואָלט מען זיכער געמיינט, דא ליגט א נבלה, אזוי דאר, אזוי מאָגער איז זיא געווען, נאר הויט און ביין.

— שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך געזאָגט אויף פערדיש, צוגעהענדיג צו דער קליאטשע, איהר א גלעט געגעבען דעם האלז און אונטערגעלייגט דאס בינדעל הייא.

זיא האט אויפגעהייבען דעם קאפ און מיך שטארק אָנגעקוקט מיט א פּאָר אויגען, גלייך וויא איהר איז א גרויס וואונדער געווען, וואס א־יא מענש וויא איך זאל אנטאן כבוד א וויסטער קליאטשע און איהר ביי דער נאכט מאכען א וויזיט אין דער בלאָטע!

שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך ווידער צו איהר גערעדט אויף פערדיש. דאס האט אזוי פיל געהייסען וויא: גוט נאָוועגט, קליאטשע! האסט־דוא נאך א גאנץ ביינדעל? שאָק, שאָק! נא דיר וועטשערע, עס, אויב דיר איז נאך איבערגליבען א צאהן אין מויל. שאָק, שאָק! חלעבין א גאָטס רחמנות, ביסט געביך זעהר אפגע־שלאפט! שאָק, שאָק! האב איך נאך עטליכע מאל געזאָגט און איהר אונטערגע־ריקט דאס בינטעל היי הארט אונטער דער נאָז.

— ברוך־הבא, יונגער מאן! לאָזט זיך הערען פלוצלים א פארדומפטען קול.

איך בין טויט געבליבען הערענדיג דעם ברוך־הבא. פון וואנען, וואונדער איך מיך, האט עס פלוצלים זיך גענומען? ווער זאָל עס ריידען? אז לעבין מיר און ווייט ארום און ארום איז נישטא אפילו קיין זכר פון א מענשען!

— שרעק זיך נישט, יונגער מאן! האט דאס קול זיך געלאזט ווידער הערען. זיי א מענש און שרעק זיך נישט. איך קליאטשע רעדט צו דיר.

— קליאטשע! טהו איך א געשרייא און בלייב שטעהן פארגאפט וויא א גולם.— דאָס איז א פנים דיא גוטע קליאטשע, האב איך ביא מיר געטראכט, נאָכדעם אז איך בין שפעטער אביסיל צו זיך געקומען. באלד האב איך מיך טאקי דערמאהנט, היינט איז מיטוואך בייא דער נאכט, דיא רעכטע צייט פאר דיא לצים.

— טראכט גאר נישט איבער, האט דיא קליאטשע גאנץ דייטליך זיך אנגע־רופען. פשוט איז פשוט, איך קליאטשע רעד צו דיר.

— סטייטש! וויא רעדט עס א קליאטשע?! מאך איך שטארק פארוואונדערט.

— דאס איז גאר נישט אזא וואונדער, ענטפערט זיא, אזעלכע מעשיות האָ־בען שוין זיך געטראפען. אין דיא בעשריבענע היסטאריעס געפינט מען א סך רעדען און דרשות, וואס פערד האבען געהאכטען פון בלעם'ס אייזעל א׳ ביז אצינד.

אי, אי! תאפט זיך מיר ארויס א געשרייא און דערמאהן מיך אין יענע

מעשיות, וואס איך האב געלעהרענט צו דעם עקזאמען. יא, טאקי גאנץ רעכט, אבער א קליאטשע!

— וואס מאכט עס אויס? אי א קליאטשע. אדרבה, ווען עס טרעפט זיך שוין רעדט טאקי געוועהנליך נאר א קליאטשע. בלעם'ס אייזעל איז אויך געוועזן א קליאטשע, נאר פון דעסטוועגען זיי רוהיג, מיט דיר רעדט נישט קיין קליאטשע.

— וואס הייסט עס? נישט קיין קליאטשע! — פריהער זאגסט דוא א קליא-טשע, דערנאך נישט קיין קליאטשע! גיב איך א געשרייא, איינבייענדיג זיך דיא זאך בעסער צובעטראכטען — נישט אנדערש דוא ביסט....

— א לץ, וולסט-דו זאגען, פאלט זיא מיר אריין און דיא רייד. ניין, ניין, מיין פריינד, דו האסט א טעות. איך בין נישט קיין לץ, זאג איך דיר, אויך נישט קיין קליאטשע. מיין פנים, מיין געשטאלט איז וויא א קליאטשע, אבער באמת בין איך גאר עפיס אנדערש. ווען דוא זאלסט וויסען, וואס מיט מיר אין דער וועלט האט זיך פאסירט, וואלסט-דו מיך פארשטאנען און אויפגעהערט זיך צו-וואונדערען.

אויף מיר קוקען א פאר אויגען, וועלכע עס דריקען אוים ליידען, מידקייט אין איינעם מיט א געבעט און גוטסקייט אהן איין עק. עפים טאקי נאר אויגען פון א שלאפען, אומגליקליכען, אומזיסט בעליידיגטען, געקריינקטען מענשען, וואס קוקט אויף איטליכען שווייגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זיינער דערצעהלט זיינע אינוועניגסטע וועהטיגען: איטליכער בליק רעדט, שרייעט געוואלד, בעט רחמים און רייסט אוים א שטיק הארץ. איך קוק און קוק — וואס קליאטשע, ווען קליאטשע! פאר מיר איז נאר א מענשליך פנים. וויא, וואס, פון וואנען פלוצלים א מענש, עפים אזא פארזעהעניש?!....

— שוין לאנג איז דאס אזוי?

— אָ, לאנג וויא דער גלות!

— וויא קומט עס? דערצעהל! בעט איך אין איין קול, אנחאפענדיג זיך ביים קאפ. דיא קליאטשע האט מיך שארף אנגעקוקט, געשוויגען, זיך אביסיל וויא בעטראכט, דערנאך האט זיא אנגענומען איין ערענסט פנים און אָנגעהויבען טרוי-ערדיג צו ריידען מיט דיא ווערטער:

„דער וואס האט חאָטש אביסיל אריינגעקוקט אין ספרים, אדער געהערט פון עלטערע דערצעהלען, דער דאזיגער ווייסט, אז מענשען זאָלען אָנגעהמען דיא געשטאלט פון אלערלייא חיות און בהמות נאָך ביים לעבען, אָדער אין זיי מגולגל צו ווערען נאך דעם טויט — דאס איז איינס פון דיא געוועהנליכע זאכען. פארציי-טענס האבען אזעלכע זאכען זעהר אָפט זיך געטראָפען. מיר געפינען אין דיא היס-

טאַריע ביבער, אז סעמיראַמידא, דיא קעניגען פון בבל, האט אויף דער עלטער אַנגענומען דיא געשטאַלט פון א טויב. דניאל האט בנבואה געזעהען דיא פיער קיסריות אין דיא געשטאַלטען פון לייבען, לעמפּערטען, בערען, און ער דערצעהלט וויא נבוכדנצר מלך בבל איז לסוף ימיו געוואָרען א בער. ווער שמיעסט פּיי דיא גרעקען זענין אַזעלכע געוועזן זעהר געוועהנליך. זייער גאָט יופּיטער, וואָס ער איז געווען, מחילה שטאַרק געהאַפּט אין דער מעשה, האט אַ מאָהל זיך פאַרשטעלט פאר איין אָקס. דיא בת-מלכה יאָה, דעם קעניג אינאַכוס א טאָכטער, האט יופּיטער פאַר-שטעלט אין א קוה, און אזוי האָט זיא שלימזול זיך ארומגעשלעפּט א היבשע צייט אין דער וועלט. אין זייער לאַנד האבען זיך אויך געפונען מיני בעשעפּניש, האלב בהמה און האלב מענש, וואָס האָבען געהייסען צ ע נ ט א ו ו ר ע ן. איין צענטאַווער, מיט דעם נאָמען ח י ר אָ ן, האלב פערד און האלב מענש, מיט באָרד און פּאות און אויף דעם קאָפּ א ספּאָדיק, איז געוועזען דעם פּרינץ ט ע ז י י א ו ס מלמד. עס פאַרשטעהט זיך וואס פאר א פאלק אזא מלמד, זענין מענשען ווילד, איז ביי זיי אויך א ווילדער מלמד.... פאר דיא טאַשענשפּילער, פּאר דיא שווארצע-קונצען מאַכער און פאר דיא וואס קענען פארבלענדזען יענעם דיא אויגען איז דאס אביסיל א לעבען געווען דענסטמאל! זיי האבען געפיהרט א וועלט און אנגעטהאָן מעשים וואס א שרעק צו הערען! א סך מענשען, א סך פרינצען און פּרינצעסעס זענין דורך זיי געוואָרען ווילדע בהמות נעביך.... לייענט אין דיא ביכליך, אין דיא געשריבענע מעשיות פון איטליכס פאלק, וועט איהר זעהן, אַז נישט איין פּרינץ, נישט איין מלך איז דורך זיי איבערגעקעהרט געוואָרען אין אַ צאַפּ, אין אַ פערד, אדער אין איין אָקס וכדומה אין אזעלכע מיני בהמות; נישט איין פּרינצעסין, נישט איין מלכה איז דורך זיי געוואָרען א ק ו ה, אַ קעלביל, אַ ציג נעביך; נישט איין פריץ, נישט איין גראַף איז דורך זיי געוואָרען א הונט, אַ וואָלף, אַ בער, וואָס האָט געריסען, געוואָרגען מענשען, געזויגען זייער בלוט און ביי זיי אַרוסגענומען דעם מאַרך פון דיא ביינער. יאָ, גאַנצע דערפער, גאַנצע שטעדט זענין נעביך דורך זיי איבערגקעהרט געוואָרען אין טשערעדעס שאָף און האָבען געליטען זעהר פיל צרות, שרעקליכע יסורים און ענויים קשים.... אָט וואָס אויף דער וועלט האָט זיך פּאַסירט, אָט וואָס דער כח פון פאַרבלענדזענעס, פון כשוף און פון פאָרען זיך מיט רוחות האָט אָנגעמאַכט! בידנע אומגליקליכע מענשען!

„אין יענער צייט איז אַ מאָל געווען אַ פּרינץ, אַ בן מלך, זעהר אַ פיינער, אַ קלוגער, אַ געראָטענער מיט אַלע מעלות, נאָר איין אנטיק, דער דאָזיגער בן-מלך האָט אין דער יונגער געוואַנדרעוועט, געמאַכט רייזען, בכדי צו דערקענען דיא וועלט,

און אומעטום, וואוהין ער איז געקומען, האָט מיט איהם דיא וועלט געקלונגען. איין קעניג פון מצרים, דעם בעריהמטען לאַנד פון ציגאַינער און פון טאשענשפּילער, איז שטאַרק אין כעס געוואָרען אויף דעם דאָזיגען פּרינץ, וואָס איז געקומען צו איהם צו גאַסט. פאַר גרויס שרעק, דער פּרינץ זאָל שפּעטער מיט איהם־זיך נישט אָפּרעכנען און ארויסטרייבען איהם פון זיין אייגען לאַנד, האָט ער פאַרבעטען צו זיך זיינע גרויסע כשוף־מאַכער און צו זיי אַזוי געזאָגט: הבה נתחכמה לו! דאָס טייטש: לאָמיר, ברידער, צו דעם פּרינץ זיך קליגען און איהם אָפּטאָן עפּיס אויף טערקיש. דיא מכשפים האָבען מיט זייער כשוף פאַרשטעלט דעם פּרינץ אין אַ קליאַטשע, און מיט איהר נעביך געאַרבייט עבודת־פּרך!

דיא קליאַטשקע נעביך פלעגט פיהרען ציגעל און לעהם גאַנצע בערג און דערמיט אויסגעמויערט פּיתום מיט רמסס, זעהר פיל יאָהרען האָבען דיא ציגאַינער זיא געפּייניגט איהר פאַראומערט דאָס לעבען, ביז גאָט האָט אויף איהר זיך דערבאַרעמט. עס איז געקומען אַ גרויסער, אַ בעריהמטער מענש, אַ בעל שם. וואָס האָט חוזק געמאַכט פון אַלע ציגאַינער מיט זייער כשוף און גרעסערע קונצען פון זייערע בעוויזען מיט דעם הייליגען „שם המפורש“. ער האָט געזאָגט אַ שפּרוך, איז פון דער קליאַטשע ווידער אַ פּרינץ געוואָרען! כל זמן יענער גרויסער בעל שם און זיינע וואונדערליכע תלמידים, וואָס נאָך איהם, האָבען געלעבט, האָט דער פּרינץ אַ פּנים געהאַט וויא אַ מענש און געלעבט אין עושר, אין כבוד, בייא זיך אין לאַנד. נאָכדעם אָבער, אַז זיי אַלע זענען אויסגעשטאָרבען, האָבען שונאים דעם פּרינץ ווידער פאַרוואָרפען אין אַ קליאַטשע, און אין דער געשטאַלט טרייבט מען איהם נעביך ארום שוין אַ גוזמא יאָהרען פון איין אָרט צום אַנדערען. דעם אומגליקליכען פּרינץ פּאַסט טאַקי גאַנץ גלייך דער נאָמען: „דיא אייביגע קליאַטשע“. אייביג שלעפּט זיך דיא קליאַטשע ארום און געהט אוים וואו דיא וועלט האַט איין עק, ווער עס האַט גאָט אין האַרצען זעטצט זיך אויף איהר רייטענדיג; ווער אין גאָט גלויבט ניט איהר אַ קלאַפּ, אַ זעטץ, איטליכער לייגט אויף איהר אַנידער זיין פּעקיל, זיין קלימעק. אייביג געהט זיא אין יאָך, שלעפּט, שלעפּט נעביך ציגעל און לעהם מיט פיל מיה, מיט בלוט און מיט שוויים וואָס דערפון האַט מען שוין אויסגעבויט גאַנצע שטעדט!“...

אין יענער צייט, אַז דער קאָפּ מיינער איז פול געוועזען מיט וואונדערליכע מעשיות פון מכשפים און צויבערער; אין יענער צייט, וואָס חוץ דיא מעשה ביכליך, וויא אַ שטייגער „טויזענט און איין נאַכט“, „צענטוריע־ווענטוריע“, „בבא מעשה“ וכדומה, וועלכע איך האָב געשמאַק געלייענט אין דער יוגענד, האָב איך נאָר אויף דאָס נייא וויא דיא תשלעשקעס איינגעשלונגען נאָך אַנדערע מיני מעשיות; אין יענער צייט, אַז

מיין הארץ איז געוועזן הייס, מיין בלוט אקראפ און מיין כח הדמיון פלאם פייער, אז מיינע געפיהלען זענען געוועזן פולוועד, זיך אנגעצונדען און אויסגעשאסען פון א מינדס־טען רייב, מיינע אויגען קוואלען, ווארמבעדער, איטליכער, וואס האט עפּים געליטען, האט אין זיי פאר זיך געפונען ווארמע, הייסע טרעהרען — אט אין יענער צייט האט מיך דיא מעשה מיט דעם אומגליקליכען פרינץ שטארק געריהרט. איך בין געווארען נאר צוקאכט.

—זאג מיר, איך בעט דיך ! האב איך זיך אנגערופען, זאג מיר, וואו איז ער איצט ? וואו געפינט זיך אצינד דער שלימזלדיגער, דער אומגליקליכער פרינץ ?

—דער פרינץ, דער שלימזלדיגער פרינץ ליגט איצט פאר דיר אין דער געשטאלט מיט דעם פנים פון א קליאטשע !

איך האב געזיפצט, געוויינט און אפגעגאסען מיט הייסע בלוטיגע טרעהרען מיין ווסטע, אומגליקליכע קליאטשע.

3.

וואס לאזט מיך דיא קליאטשע הערען.

דיא לבנה האט געשיינט און אראפגעקוקט מיט איהרע זילבערנע שטראהלען אין דער טיפער גרוב אויף דער טרויעריגער מצענע דארט. אז איך בין אביסעל צו זיך געקומען און אויפגעהויבען דעם קאפ האב איך דערזעהען וויא דיא קליאטשע קייעט היי גאנץ רוהיג, קאלט־בלוטיג, אהן א פיטצעל זארג, טאקי נאר אזוי וויא א געבוירענע, אמת׳ע קליאטשע. אין מיין הארץ האבען געקאכט פערשידענע געפיה־לען. באלד האב איך געפיהלט וויא דאס לעבען עקט זיך מיר פשוט פאר רוים רחמנות אויף דער ווסטער, אומגליקליכער קליאטשע, און באלד ווידער האב איך געהאט אויף איהר פארדראס — סטייטש, וויא אזוי ליגט זיא אין דער בלאטע אזוי רוהיג, קאלט־בלוטיג, גלייך וויא זיא פיהלט נישט, פארשטעהט נישט איהר ביטערע לאגע ! וויא אזוי עפענט זיך איהר דאס מויל צוקייען היי נאך אזא שרעקליכער מצענע און נאך אזעלכע קלעפ, וואס זיא האט ערשט היינט געחאפט ! איך האב אנגעהויבען בייא מיר צוטראכטען אויב דיא גאנצע מעשה איז נישט א חלום ; אויב איך האב נישט צוטהאן נאר מיט א פשוטער שקאפע, וואס האט אין זיך נישט אפילו קיין אדער פון א פרינץ ; וואס האט נישט קיין שום געפיהל פון כבוד, פון האנאר, און איז, מישטעהנעם געזאגט, נישט אין שטאנד צופיהלען איהרע אייגענע צרות, דיא גרויסע חרפות און בזיונות. ווארום, ווען זיא זאל נאר האבען חאטש א פיטצעל געפיהל, חאטש א פיטצעל פארשטאנד וואלט זיא נישט בשום אופן געקענט ליגען אויף איהר ארט אזוי רוהיג. עס האט אין איהר בעדארפט קאכען דאס בלוט

וויא אין א קעסיל; עס האט אין איהר בעדארפט זיך בעווענען איטליכס גליד. איטליכער אדער; זיא האט בעדארפט טראכטען, אין זינען האבען, אז עס איז נישט גוט צובלייבען אין דער וועלט דיא אייבינע קליאטשע, נישט גוט צולײדען פון א ליאדען קונדס, פון א ליאדע הינטעל און בעדארפט זיך שטרעקען אין דער לײנג און אין דער ברייט, צו טאָן אלע מיטעל ווידער צובעקומען א פנים פון א מענשען. איך האב מיך געשעהמט פשוט פאר מיר אליין. נישט אנדערש איך בין משוגע! וואס האב איך געטאָן? פאר וועמען האב איך ערשט אזוי געזיפצט, געוויינט? פאר וועמען האב איך פארגאָסען בלוטיגע טרעהרען? פאר וועמען בין איך ערשט בערייט געווען זיך אוועקצולייגען, מקריב צוזיין מיינע טעג, מיינע יאָהרען, מיין גאנץ לעבען? פאר וועמען? פאר א קליאטשע! פאר א יאדעשליוער, אָפּגעבארעטער שקאפּע!.. איך האב מיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען און מיט א צעבראָכען הארץ זיך אוועקגערוקט אביסעל ווייטער.—

דיא קליאטשע האט פּלוצים א זיפץ געטאָן. איהר זיפץ האט מיר אין הארצען זיך אָפּגערופען וויא א דונער. איך בין פארציטערט געוואָרען. פייערדיגע געפיהלען פון רחמנות האָבען ווידער אָנגעצונדען מיין בלוט. איין זיפץ איהרער האָט אין מיר אָנגעמאכט א גאנצע איבערקעהרעניש און מיך ווידער שטארק געצויגען צו איהר וויא א מאגנעט. אָט אזוי, האָב איך געטראכט, איז טאקי גוט. זיפץ, זיפץ קליאטשע! דאָס איז א גוטער סימן, פון דעם זיפצען זעהט מען ארויס דעם אומגליקליכען פרינץ, וויא ער רייסט זיך מיט אלע קרעפטען צו בעקומען א מענשליך פנים, אין דעם זיפצען הערט זיך זיין קול, וויא ער שרייעט; איך לעב נאך און פיהל נאך אלס-דינג, וויא אלע מענשען! עס הערט זיך וויא ער שרייעט און בעט רחמים: גוואלד, מענשען דערבארמט זיך, לאָזט מיך צוריק אָנגעהמען מיין געשטאלט!— זיפץ קליא-טשע, זיפץ! דאָס זיפצען קען עפּיס אָנמאכען, עס קען א מאָל ריהרען, צערברעכען הערצער, עס קען א מאָל אריינגעהן מענשען אין דיא אויערען, זיי וועלען אזש אָנ-הויבען צוציטערען, וועלען רחמנות האָבען און דיר העלפען. אָט אזוי קליאטשע, אז דוא זיפצסט איז טאקי גוט!

און וויא איך טראכט אזוי גיב איך א בליק: לעבען מיין קליאטשע איז נישטאָ קיין לעק היי, זיא האָט עס אין גאנצען אויפגעגעסען, נישט איבערגעלאָזט, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א בלעטיל. א-א-א! האָב איך בייא מיר געטראכט. אָט וואָס איהר זיפץ בעטייט! זיא זיפצט פשוט, וואָס דערגעהט איהר נישט דיא קישקע, וואָס זיא האָט נישט נאָך א בינטעל היי, נאָך א הויפען גראָז. ווען זיא זאָל בעקומען א סך היי, א סך גראָז, דערצו נאָך עטליכע מעסטליך האָבער, וואָלט זיא געווען צו־

פרידען, נאר איבערגליקליך. עס מעג שוין זיין וויא עס וויל זיך, אבי א סך האבער, אבי דיא קישקע. א ריינע, עכטע קליאטשע, חלעבען!... דער דאזיגער געדאנק האט מיך נאר צושרויפט. פאר פארדראס האב איך געציטערט און געווען שטארק צו־רודערט.

— דו ציטערסט! האט דיא קליאטשע געזאגט, א קוק־געבענדיג אויף מיר־עס איז דיר א פנים נישט גוט דא לעבען מיר?

— איך בין א מענש, האב איך געענטפערט מיט א שטעכווערטעל, איך בין א מענש מיט געפיהל, מיט פערשטאנד. מיר געפעלט נישט אזא ארט, אזא בלאטע. דיר מעג עס אפשר געפעהלען.

—אוודאי איז דיר גוט צו ריידען! האט זיא זיך אנגערופען און א מאך געגעבען מיט דעם קאפ. איין אנדערער זאל וויא איך פארשטעלט ווערען אין א קליאטשע אזוי פיל יאהר, איין אנדערער זאל וויא איך פיל אויסשטעהן, זיין פארוואגעלט, דערהרגעט, דערשלאגען, אזוי פיל איבערטראגען צרות און לייד פון איטליכען בע־זונדער, וואלט ער חלעבין שוין לאנג פארלוירען זיין פערשטאנד, זיין געפיהל. עס וואלט איהם אין גאנצען דאס לשון אפגענומען און וואלט געווען א ריינע אמת'ע בהמה.

—נוא, נוא, בין איך איחר אריינגעפאלען אין דיא רייד, דיר איז ליעב דיא בלאטע, דיר איז דא גוט?

—זיא צו מיר: דאכט זיך גוט. אלץ בעסער וויא פריהער. עס זענין געווען צייטען, וואס מען האט מיך נאר געטריבען און נישט געלאזט אויסרוהען מיך אפילו קיין רגע. מיינע שונאים, פלעגען מיך אלץ טרייבען, טרייבען און צונעהמען בייא מיר דעם לעצטען כח. איצט, וויינינסטענס, רוה איך דא אביסעל, אויף דער בלאטע איז מיר וויך צו ליגען און איך גכייך חאטש אביסיל אויס מיינע אלטע קראנקע ביינער.

—איך צו איהר: און דיא קלעפ, וואס דוא האסט ערשט היינט געחאפט פון דיא קונדסים, און דיא הינט, וואס זענין עדישט נישט לאנג אויף דיר אנגעפאלען, האסט דוא שוין פארגעסען? אפשר איז דאס ביי דיר אויך גוט?

—זיא צו מיר: אלץ בעסער וויא פריהער. אויך מיר הינט? הינט האסט דוא בעדארפט זעהען, וועלכע דיא לצים, דיא דייטשליך, האבען א מאל אויף מיר אנ־גערייצט. יענע זענין געווען גרויסע געלעהרענטע, האבען געסלוחשעט, געשטאנען אויף דיא לאפקעס, גערערחט מיט דיא ווידלען און אויסגעפאלנט אלסדינג, וואס מען האט נאר געחייסען, צווישען דיא הינט זענין געווען פשוט' פראפעסארען. שבל האבען זיי געהאט כמעט וויא מענשען, אבער א הארץ און א מויל — עכט הינטעשע. זייער

בים איז געווען שרעקליך, עד היום שטעהן נאך ביי מיר צייכענס פון זייערע צייחן... דיא הינט, וואס דוא האסט היינט געזעהן, זענין פראסט קעלבליך, גראבע קעפ, אהן שכל; ווייסען אפילו נים רעבט וויא אנצופאלען, וויא צובייסען; ביַען, מישטעהנס געזאגט, גלאט אבי געבילט, און בילען אויף אקעגען דער לבנה. מיט א שטיקעל ברויט פארשטאפט מען זייא דאס מויל און דענסטמאל קען מען פראנק און פריי גנבהנען, גזלנען, ראבעווען פאר זייערע אויגען... אויך מיר קונדסים! קונדסים זענין געווען אין יענע יאהרען, וואס פלעגען זיך שטארק נארעש מאבען, איטליבען פארדרעהן דיא קעפ און אייסטראכטען ווילדע אַנשטעלען; וואס פלעגען זיך פארשטעלען בלומר'שט פאר בערען, מאבען בוא און שרעקען דעם עולם. אמת טאקי, דיא היינ־טיגע קונדסים געהט אויך נארנישט אפ, נאר וויא קומען זייא אבער דאך צו דיא אלטע! אז יענע האבען זיך גענומען צו מיר מיט זייערע אנשטעלען, פלעגט מיר פשוט נים ניחא זיין דאס לעבען. ווענינ, א שטיינער, האבען מיך געפלאנט אט יענע שטארקע פערד, וואס דוא האסט היינט געזעהן צווישען דיא תבואות!

—וואס רעדסט דוא? מאך איך שרעקליך פארוואונדערט. וואס הייסט עס, פערד, האבען דיך אויך געפלאגט, געפייניגט? וויא קומען דיא פערד, דיא היינטיגע פערד צו דיר?

—ווען מענשען זאלען קענען אריינקוקען אין איטליבער זאך אינוועגדיג, וואלט זייא פארענטפערט געוואָרען אין דעם לעבען זעהר פיל קשיות. האט דיא קליאַטשע זיך אנגערופען. נישקשה, איך רייד צו דער זאך. אט דיא דאָזיגע פערד זענין גלגולים פון שרעקליך ווילדע מיאוסע קונדסים, וואס האבען פארצייטענס געגאַנגט, געפלאַגט דעם עולם, געארבייט מעשים און אנגעטאָן זעהר פיל שאדען. אליין איז איטליבער געווען בעזדושנע, דאס הייסט אָהן א זעל, און אויף איהם האבען געמוזט ארבייטען טויזענטער זעלען; יענע פלעגען עסען דאס דאָר שטיקעל ברויט מיט דעם שוויס פון זייער פנים, חוץ דעם זיך נאָרנישט פארגינען אפילו דאס, וואס זייא האבען אליין ארויסגעבראכט, אויסגעהאָדעוועט מיט זייער פראצע, — און ער האט זיך געבאדען אין וואוילטאָג, אויפגעגעסען זייער מיה און נאך געשאסטעט, פארשוועגדעט. יענע האַבען פון זיינעטוועגען איינגעלייגט דיא וועלט, מיט זייער ארבייט איהם פארשאפט מאַיאָנטקעס דערפער, שטעדט; מיט זייער מיה איהם געמאכט א גרויס פארמעגען, און דאס ביסעל עסען, וואס זיי געביך פלעגען פון איהם א מאָל בעקומען, טאקי נאָר אבי צודערהאלטען דיא נשמה — דאס האט געהייסען א נדבה. זיי האבען געהייסען ארמע בעטלער, און ער — בעל רחמים, א פריינעבינער, א בעל־צדקה, א בעל־טובה. וויא, אז האבען אויף איהם געהארעוועט, איז עס געווען א גאנץ געוועהנטליכע זאך,

אזוי האָט עס בעדאַרפט טאַקי זיין, און אז ער האָט א מאל נעגעבען עפּיס א נדבה אויף הונגעריגע, אויף קראַנקע, פון זייער שווערער האָראָוואַניע טאַקי, האָט דערמיט די גאַנצע וועלט געהאט צוטאָן; מען האָט עס בעזונגען, בעוואונדערט אין אלע גאַזעטען און צולייגט אויף טויזענט מעלערליך — לאָז דער עולם וויסען, אז ס'איז דאָ א באַרמהאַרצדיגער, א גוטער, א פרומער, א דימענטיגער מענש!... א מאָל זענען די דאָזיגע פערד געווען איידעלע מענשען, ליידיגגעהער, היינט זענען זיי איידעלע פערד, ליידיגגעהער. ווארום, לאָמיר זיך נאָר נישט נאַרען, צו וואָס טויגען איידעלע, נעלעהרענטע פערד? אַרביימען, אַרביימען דאַרף פערדליך נעביך, די געמיינע פערד. זיי אַקערען די פעלדער, פיהרען וואַסער און האָלץ, שלעפּען, טראָגען משא און טהוען אלסדינג אין דעם בעל הבתישקייט. די איידעלע פערד אַקעגען פיהרען זיך א גליקליך לעבען אין שטאַל לעבען היי און האָבער; פאָהרען זיך א מאָל ארויס שפּאַצירען מיט זייער פריץ, הייבען פיסליך און שטאַלצירען מיט זייער פעט בייכעל, מיט זייער שעהנעם אופּראַזש, אָדער טאַנצען, מאַכען אנשטעלען אין די צירקען און נאַרען דערמיט ביי דעם עולם אויס דאָס געלט. צו וואָס טויגט עס באמת אז א פערד טאַנצט, מאַכט הוקעס-פּוקעס? פאַר וואָס זאָל אזא פערד געהען אין גאָלד און מען זאָל איהם, וויא גרויס עס איז, מיט געלד אָפּשיטען? לאָזען בעסער יענע פערד אַרביטען און נישט געהען אין שאָדען!

—שאַ, שטילער אַביסיל! האָב איך צו איהר געזאָגט. דו רעדסט תמיד אזוי פיל?

—אך! האָט די קליאַטשע מיט א זיפץ געענטפערט, געוועהנטליך שוויג איך און קען נישט ריידען אפילו קיין ווארט. מען וויל נישט, איך זאָל ריידען. גאַנץ אָפט קען איך אפילו קיין פּיפּס נישט טאָן, און דענסטמאָל בין איך טאַקי א קליאַטשע מיט אלע פּישטשעוועקעס, האָטש רייד איבער מיר פון היינט ביז איבער א יאָהר וועל איך דיך נישט הערען. דו וועסט שרייען: געה רעכטס! און איך וועל מיר געהן לינקס, סיידען דו וועסט מיך אננעהמען ביי דער טשאָפּרינע און שלעפּען מיט געוואַלד. דענסטמאָל קען אויף מיר רייטען ווער עס וויל, אפילו א יונגעל א שוטה, א וויסעחברה'ניק, א דראַב, א טויגעניכטס, א לא-יוצלח! נאָר עס זענען דאָ געוויסע צייטען, וואָס מיר עפענט זיך א מויל, און אז מען ציהט מיך דענסטמאָל ביי דעם צונג, שיטען זיך מיר ניין מאָס רייד פון דעם מויל. איך רייד דענסטמאָל פאַר פייער און פאַר וואַסער. עס זעטצט דענסטמאָל פון מיר ארויס מיט אימפּעט, וויא פון א פייערשפּייענדיגען באַרג, אלסדינג, וואָס מיר האָט זיך אנגעקליבען אויפן האַרצען; גאַנצע וואָלקענס פּאַרדראָס, גריזאָטע, ועהמיג און פורעניות, עס צושפּילען זיך אין מיר די

געבליטען, וויא פלייצענדיגע טייכען אין וועסנע־צייט, הייבען זיך־אויף מיר אין דעם קאפ מיט שרעקליכע חוואליעס, רייסען דעם מוח און שטופען זיך מיר ארויס דורך דיא אויגען. עס פוקעט זיך מיר דיא גאל, עס רעדט זיך ארויס מיין ביטער הארץ, מיין שווער געמיטה!....

—זאג מיר נשמה, האב איך מיך אנגערופען, זאג מיר, זז ס'איז שוין יא געקומען צו רייד, פאר וואס געהסט דוא אין שאדען? ערשט היינט טאקי איז מען דערפאר אויף דיר אנגעפאלען. ערשט היינט האט מען געשריגען: דוא מאכסט אן שאדען!

— בעטראכט דיא זאך בעסער, ענטפערט זיא, וועסט דוא מיך אזוי נישט בע־שולדיגען. אז מען רעדט פון מיין שאדען מוז מען אקעגען שטעלען אויף דעם נוטצען וועלכען איך ברייננ. ווארום וויא דיא וועלט אין גאנצען פיהרט זיך אצינד, מוז מען בערעכנען דיא ביידע זאכען אין איינעם. ווען נישט, קומט אוים, אז כמעט איטליכער טהוט אן שאדען: קיינער כמעט איז נישט ריין פון דעם פעהלער, אפילו יענער, וואס שרייט דארויף געוואלד. בייא דער היינטיגער פיהרונג אין דער גאנצער וועלט ארום און ארום, איז שאדען אזא פעהלער, אזא זינד, וואס לאזט זיך גארנישט אויסמעקען און פארענטפערט זיך נאר מיט נאך אזא זינד. למאי, זאגט מען, נעהט יענער אין שאדען? — דאס איז אזא זינד. וואס וויא דוא זאלסט נישט שרייען, בלייבט זיא טאקי אלץ; זיא קען מען נאר פיהרען אונטער דעם דעקטוך — פארדעקט, פאר־האנגען מיט צדקה, אדער מיט נוטצען. שמעון דער נגזל נעביך שרייט: אוי ראובן שאדעט! יא, ענטפערט מען: ראובן מאכט טאקי אביסיל קאליע, אין ברירה, וואס זאל ער טאן? דערפאר קוק אבער וויא ער נוטצט ערגיץ אנדערש!.... און אויב איך נוטץ אויך, אויב איך האב אויך געבראכט אן בריינג דער וועלט א נוטצען? דאס דאכט זיך, וועט נישט אפלייגענען קיינער. פון אייביגע, אייביגע צייטען איז מען אויף מיר גערימען. איטליכער האט פון מיר, מעהר אדער וויינינער, גענאסען. ווען האב איך שוין אויף מיין ריקען נישט איבערגעטראגען? און ווענעמס שאדען בין איך שוין אין מיין לעבען נישט אויסגעשטאנען? איך מיין, אז מיין א־בייט איז ווערטה א סך מעהר פון א הויפען גראז!.... דאס, האסט דוא איינמאל. היינט צווייטענס, פארגעס נישט, אז מיך קוועטשען דיא אומשטענדען, מיך צווינגט דיא נויט. ווען איך וועל מיר אליין נישט זוכען עסען, וועט מען מיר טאקי נישט געבען. איך וועל מוזען לייגען די צייהן אויף דער פאלעצע און שטארבען פאר הונגער: אויף דרך ארץ קען איך נישט ווארטען; כל־זמן מען לעבט מוז מען עסען. וואס וויל איך דען מעהר וויא עסען? און וואס, מישטעהנעם געזאגט, איז אין גאנצען מיין שאדען? א הויפען היי, א ביסיל גראז!... יענע שיינע פערד אבער האבען דאך פון כל־טוב,

זיי ניט מען דאך זייער בעדערפניש, זיי האבען דאך דאס רעכט צו פימערען זיך אר מעטום פריי אויף דעם גראז. פאר וואס גערן זיי אין שאדען? און נאך וואס פאר א שאדען! זיי צוטרעטען תבואות פארוויסטען גאנצע פעלדער און מאכען הכל.

— וואס פאר א שייכות, פרעג איך זיא, איז א מאל געווען צווישען דיר און יענע פערד, אדער, וויא דו זאגסט, קונדסים?

— יענע קונדסים, אדער וויא דו זאגסט, פערד, ענטפערט זיא, פלעגען א מאל, א מאל אין דיא אלטע יאהרען שרעקליך זיך אפרעכענען מיט מיר און מיך פייניגען צום טויט. בשעת זייערע א קאמפאניע האט זיך א מאל געלאזט אויף א מלחמה מיט דעם תוגר, האבען זיי מיך געדריגעט, געמזרעטען מיט דיא פיס און מיר ארויסגעקוועטש דעם מארך פון דיא ביינער. זיי האבען דענסטמאל פון מיר געריסען דיא הויט, געטרענט דיא אדערען, מיך געשטעמפעלט, געברענט מיט גליהענדע קוילען פייער. אויף מיין פעל שטעהט אפגעדרוקט מיט אלערליי צייכענס דיא גאנצע גע־שיכטע פון אכזריות, פון ווילדקייט און פון נארעשקייט, וואס האבען געהערשט אין יענע שווערע, ביטערע צייטען. מיין אפגעבארעטע פעל מיט דיא בלויע צייכענס, מיין צוקאראדאשעטער ריקען מיט דיא ביילען — איז דיא געשריבענע געשיכטע פון יענע אלטע דורות. קוק אויף מיין פעל און לייען! ....

נאר־וואס דיא קליאטשע האט געענדיגט דעם שמיעס האט זיא אנגעהויבען שטארק זיך צומינען, אויפגעשטעלט דיא אויערען און זיך צוגעהערט. גלייך וויא זיא האט עפיס געשפירט. באלד טאקי האט זיך איהר געענדערט דאס גאנצע פנים, זיא האט זיך אויפגעשטעלט משונה גיצשווינד, וויא א שלאנג. וואלט זיא א ביס געטאן, זיך אויסגעשטרעקט, אויסגעקנאקט דיא ביינער, א שאקעל געגעבען מיט דער טשאפרינע און געקוקט וויא א געבוירענע קליאטשע. פלוצלים איז אויפגע־שטאנען א ווינט, און אט האט פון דערווייטענס זיך פארדרעהט א רעדיל, זיך גע־דרעהט, וויא א זייל, גאנץ הויך אין דער לופטען. ס'איז א קאבעניש, איין אויסמי־שעניש פון אלערליי געשטאלטען, וואס טאנצען, שפרינגען פליהען משוגענערוויים וויא דיא רוחות, אריינחאפענדיג צו זיך אין קאהן אריין אלמדינג, וואס קומט זיי אויפן וועג אקעגען. עס טראגט זיך, דרעהט זיך רעשדיג מיט אימפעט בעגלייט פון א משוגענער קאפעלע: עס קראקעט, קוואקעט, קוואקעט, קרעכצט, הײלט, זזשעט, פילדערט, גרילצט אין דיא אויערען. ביימער אין דעם וואלד ענטפערען אפ צום טאקט, בייגענדיג זיך אין אלע זייטען, רוישען, צימבעלען און פאטשען, פליעסקען מיט דיא צווייגען. דיא לבנה דערשרעקט זיך און לויפט זיך באהאלטען אין א שטיק וואלקען.— עס איז א פנים א חתונה, דאס גוטע פעקיל מחותנים פיהרט עס אשי

טאַראַראַמענדיג א מכשפה'טע צו דער חופה. אין מיטען דעם געטימעל וואַקסט דיא
פון דער ערד אויס עפּיס א נפש, חאַפּט זיך אויף דער קליאטשע ארויף רייטענטיג,
טהוט א שמיץ, א פייף—אוועק, אוועק, און ווערט מיט איהר באַלד פאַרשווינדען.

4.

ישראליק פאַרקריכט קיין בויבעריק.

וויא א ווינטמיהל האָט אין מיר דיא גאַנצע וועלט זיך געדרעהט פון דעם
אַלסדינג, וואס איך האָב געזעהען מיט מיינע אויגען און געהערט מיט מיינע אויערען.
עפּיס איז מיר פירגעקומען אַלסדינג פאַרקערט, אַלסדינג קאַפּויר. אַלע בעשעפּניש
האָבען אין מיר זיך אויסגעמישט, זיך פאַרביטען איינס מיט דעם אַנדערען. עס האָט
מיר זיך געדאַכט, אַז אַלע זענין נישט דאָס, פאַר וואָס זיי גיבען זיך אויס, קיינער
איז אינוועגדיג נישט דאָס וויא אַזוי ער זעהעט אויס פון דרויסען. א פּנים דיא אינ-
דיאַנער, וואָס גלויבען, אַז דיא נשמות פון מענשען גערען איבער אין אַלערלייא
בעשעפּעניש, און דיא בעלי הקבלה להבדיל, זענין טאַקי גערעכט. דיא גאַנצע וועלט
איז לויטער גלגולים. א פּנים, אַז דער טעם, וואָס שטעהט ערגיץ אין א סידור,
פאַר וואָס עס איז א מצוה צו עסען פיש שבת, בכדי דערמיט מתקן צו זיין דיא
נשמות, וואָס ווערען אין זיי מגולגל איז טאַקי זעהר אמת. אויב אַזוי בעקומט דאָך
דיא וועלט גאָר איין אַנדער פּנים. מען מוז אויף איהר קוקען מיט אַנדערע אויגען
און בעטראַכטען איטליכע זאַך גאָר אַנדערש. אין א מענשען, קען זיין, ליגט בעגראָ-
בען א הונט און אין א הונט ליגט בעגראָבען א מענש; א פונט פרישע פיש, קען
זיין, איז א פונט פריש-צאַפּעלדיגע נשמות, אין א גוטען קאַרפּ אויף דעם פּאָלי-
מעשיק ליגט א דיקער, א פעטער בעל-טאַקסע, געקאָכט מיט פעפער און ציבעלס!
אויב אַזוי וועלען דאָך פערענטפערט ווערען א סך קשיות אין דער השגחה,
אויך אין דיא פּיהרונגען פון פיל מענשען. עס וועט שוין פאַרענטפערט ווערען פון
וואַנען עס האָבען זיך גענומען ביי אונז שוטים, נאַראַנים, צבועקעס, בטלנים קהל'ס-
לייט, חאַפּערס, בעלי-טאַקסעס, גבאים, נאמנים, שתדלנים, בעלי-טובות, שטאָדטס-
יורשים, פיינע בריות, שיינע מענשען, נאָטס-סטראַפּטשעס, טענצער, טעלערלעקער
און קאָכלעפעל. מען וועט שוין פאַרשטעהן ווער זיי זענין, פון וואַנען זיי שטאַמען,
ווע׳מענס טבע זיי האָבען און וואָס זייער תכלית, זייער כוונה איז אויף דעם עולם,
צווישען אונז אומגליקליכע, זינדיגע מענשען....דער קאָפּ האָט מיר פון אַזעלכע גע-
דאַנקען אַזוי זיך געדרעהט, אַז איך געדיינק נישט, וויא איך בין א היים געקומען,
וואָס דאָרט איז מיט מיר פירגעגאַנגען און וויא איך האָב מיך געלייגט שלאָפען. נאָר
אַז איך בין אויפגעשטאַנען האָב איך געזעהען, לעבין מיר זיצט מיין מאַמע. אין דער

זייט אביסיל איז געשטאנען איין אלטע גויע און עפּיס א מאנספּארשוין מיט א צוקאַשמעטער באָרד און פּאות.

— וואָס מאכסט־דו ישראליק? האט מיך דיא מאמע געפרעגט מיט פאר־ווײנטע אויגען. פיהלסט־דו זיך איצט בעסער אביסיל?

— וואס הייסט, וואָס מאַך איך? האב איך פארוואונדערט מיך אנגערופען. איך פיהל מיך אזוי וויא תמיד.

— געדאנקט און געלויבט איז גאָט! האט דיא מאמע געזאגט מיט א פרעה־ליך פּנים, דו ביסט, מיין קינד, געוועזען זעהר קראנק. מיר האָבען מורא געהאט, אויב דוא ביסט חליכה אויף אייביג נישט אראָפּ פון דעם זינען.

דיא אלטע גויע האָט דערווייל עפּיס געשעפּטשעט און געגעניצט שטארק הויך אויף א קול. דער מאנספּארשוין האט זיך געבאָברעט אין א ווינקעל, געגלאצט מיט דיא אויגען, געמאכט משונה ווילדע הויות, געטופּעט, גלייך וויא ער האט מיט עמיצען זיך געקריגט און מיט א בייזער גערעדט עפּיס אזעלכע מיני ווערטער:

„איך בין אייך משביע בשם לוציפעריציאל, בשם פלוטאָניאל, צערבעריאל, פּראָזערפּיניאל, בשם.... בשם.... און בשם.... אז איהר זאָלט קיין שליטה נישט האבען אויף ישראליק בן ציפּע. צוזייעט זיך, צושפּרייעט זיך אין דיא וויסטע פעלדער, אין דיא פּוסטע וועלדער. דאָרט שטעהט א שטיין, אויף דעם שטיין נאָך א שטיין, דארט שטעהט א בארג, אויף דעם בארג נאָך א בארג, אויבען זיצט שמינדריג בן נעץ און פּאסעט ווילדע קעטץ. חאפּט וואו ערגיץ נאר א קאָטער, חאפּט וואו ערגיץ נאר א פּיפּערנאטער. חאפּט פון ... ער וועלט אלע פליגען, טאראקאנעס, גריכען, פליי, וואנצען, און געהט מיט זיי טאַנצען. טאַנצט אין דיא פּוסטע וועלדער, אין דיא וויסטע פעלדער, טאנצט, שפּרינגט, קוועלט, און לאזט צורוה דיא וועלט“...

— וואס טהוט זיך דאָ אזוינס? האָב איך שטארק פארוואונדערט געפרעגט דיא מאמע, וואס איז אזעלכס געשעהען?

— זאָל שוין מעהר זיך נישט אומקעהרען דאס, וואס איז געשעהען! האט דיא מאמע געענטפערט און אויסגעשפּיגען: דאס איז געשעהען מיט עטליכע טעג פריהער. דוא האסט אונז גוט דיא נשמה ארויסגענומען מיט דיינע שרעקליכע רייד, נישט היינט געדאכט, נישט ביי אונז אין שטוב געדאכט!

„חאפּט דיא אלע נפשות וואס בייסען, פּיאווקעס, וואנצען, שצערעס, פּרייסען, לאזען זיי אלע פאר ישראליק בן־ציפּע געהען אין קאָהן, פארשלעפּט זיי אין דער מדבר, צוטרייבט זיי וויא מאָהן!“ האט דער מאנספּארשוין א געשריי געטאָן און

אנגעהויבן, צובלאָזען, גלייך וויא ער האט דערמיט עמיצין פארטריבען. דערנאָך האט ער זיך געווענדעט צו דער מאַמען און געזאָגט:

— ציפּע! איך פרעג מיך שוין מיט דיא לצים אפשר א יאָהר דרייסיג — יאָ, אזוי ציפּע, איז טאקי דער חשבון באלד נאך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאַכט, בין איך געוואָרען א בעל־שם, א פאר יאהר פאר דער גרויסער שרפה, פונקט אין דער צייט, וואָס רב טוביה־קלמן רב גדליה־איטעס האט געפונען אין דער שטאָדט איין אוצר, פריהער מיט א יאָהר לערך, אז מען האט אויסגערייניגט דעם טייך און דיא מקוה — יאָ, ציפּע, עס וועט שוין טאקי זיין א יאָהר דרייסיג, אויב נישט מעהר. אין דער צייט האָב איך מיט זיי גענוג זיך געפּאָרעט. דיא לייט האבען פון מיר היינט געחאפּט דעם פסק, נישקשה! דאָס איז געווען זייער ארבייט, זייער מלאכה.

הא־הוך! האָט דיא אלטע גויע אויף א קול א געניץ געטאָן, עפּיס געשפּראָכען, אויסגעשפּיגען און ווייטער מיט א געניץ טאקי אויסגעלאָזען: טראסצא איח מאַטערי!

איך האב דאס אין גאנצען נישט פארשטאַנען און זיך שטארק געוואונדערט, וואָס טהוט־זיך דאָ מיט מיר אזוינס? איך האָב געבעטען דיא מאַמען, זיא זאָל מיר דערצעהלען אלסדינג פונם אָנהויב ביז דעם סוף, לאָמיר וויסען אויף וועלכע וועלט איך בין. דיא מאַמע האָט געווישט דיא אויגען און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא דאזיגע ווערטער:

— אז דוא ביסט פאראַכטאָגען, געדיינקסט־דוא, ארויסגעגאנגען שפּאַצירען אויף דעם פעלד און נישט צוריק געקומען ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענין מיר אלע געגאנגען אונטער דער שטאָדט און זיך צולאזט אין אלע זייטען, דיך אויפצוזוכען דארט. מיר האָבען אזוי לאנג געזוכט, געזוכט, ביז מען האָט דיך געפונען שלאָפענדיג אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאנאל. קומענדיג א היים האָט מען שוין ארויסגעזעהן אין דיר, אז דוא ביסט עפּיס צוטראָגען. עס האָט פון דיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף און ביסט געווען שטארק צוקאָכט. אויף מארגען האסט־דו אין מויל נישט גענומען קיין עסען, אלץ געווען צורודערט, פארטראכט און גערעדט צו זיך אליין עפּיס אזעלכע ווערטער, וואָס איינס צום אנדערען האָט זיך נישט געקלעבט. מיר אלע אין שטוב האָבען עס נישט געקענט פארשטעהן, וואס זאָל עס אזוינס בעטייטען? דערנאָך אָבער, נישט היינט געדאַכט, נישט פאר קיין יודען געדאַכט, האָט עס זיך ארויסגעוויזען. ארויסגעהענדיג אויף דעם הויף איז דיר אקעגען געקומען אונזער הויכער גאלגאנסקער האָהן, וואָס האט ערשט־נאר זיך געקרינט, געשלאָגען מיט נאָך א האָהן. — וואשע בלאגאראָדיעו!

זאגסט דוא צו איהם אח נעהמסט אראפ דאס היטעל, איהר זענט א גווארדייעץ, טראגט שפארען און שיינע פעדערען, דיא וועלט האלט אייך פאר א געבילדעטען, פאר זעהר א פארשטענדיגען; נאר, זייט מיר מוחל, וואס איך וועל אייך זאגען, אייער אויפפיהרונג איז חלעבען עפּיס נישט אזוי שיין. זינט איהר וואוינט בייא אונז הערט מען נישט מעהר וויא איהר שרייעט, פילדערט און שלאגט זיך דאס־מיט דעם, דאס מיט יענעם, אלץ פאר ווייבער, פאר נארעשע זאכען, קארג ליבעם פיהרט איהר אלע טאג, ווילט איהר נאך בייא דעם אנדערען זיין איינציגע אויך צונעהמען, וואס א שטיינער האט איהר געהאט ערשט צו יענעם שלימזלניק ? פאר וואס זענט איהר געגאנגען מיט איהם אויף א דועל און איהם פארוואונדעט ? אט אויף־דארויף האט איהר שפארען, איינער דעם אנדערען איין אויג זיך ארויסצונעהמען ? און דאס הייסט נאך בייא אייך כבוד, האנאר ! בייא דעם געמיינעם עולם הייסט עס פשוט רציחה. א רחמנות, חלעבין, אויף אייער ווייב. זיא נעביך פלאגט זיך, פיהרט זיך דארט ארום מיט אייערע קינדער. איהר ווילט צו זייא אפילו קיין שמעק נישט טאן, לויפט גאנצע טעג נאך אנדערע און האט אין זינען נארעשקייטען. הערר גאנז, הערר אינדיג געפע־לען מיר, חלעבין, בעסער. דיא וועלט האלט זיי פאר נאראנים, פאר פראסטאקעס, זייא פיהרען זיך אבער אויף גאנץ ארענטליך. זענין געטרייע טאטעס און מפרנס ווייב און קינדער, וויא נאט האט געבאטען. אין פארגלייך מיט זיי, טויגט איהר, חלעבין, וואשע בלאנאראדיע, טאקי אויף כפרות !

—אועקגעהענדיג פון דעם האהן דערזעהסט־דוא אונזער קוה מיט דעם קעלביל לעבען צעבער פאלאווע. דוא האסט מיט זייא זיך געוויטעט זעהר שיין. א, מאדאם קיה ! זאגסט דוא, וויא געהט עס ? וואס מאכט אייער ווערטהער געמאהל, הערר ביק ? אייער אנצוג, מאדאם, געפעהלט מיר זעהר, ער איז אי שטארק אי שיין. דער עק, וואס שלעפט זיך אייך הינטען נאך, איז היינט דיא נייעסטע, דיא לעצטע מא־דע, ער פאסט זעהר דיא דאמען... גאנץ שיין חלעבין, אייער מאן האט פון אייך בעקומען הערנער ! א, זעהר א שיינע מתנה, חלעבין. עס מוז איהם שטארק הנאה טאן.... למאי איז ער תמיד אזוי בעשעפטיגט ? מען מוז מיט א ווייב א מאל ארויס־געהן שפאצירין און אין איינעם מאכען וויזיטין, וואס דען זאל א דאמע טאן ?... איהר האלט א פנים מיט יענע, מאדאם קיה, אז נקבות זענין נישט בעשאפען גע־ווארען צו ערנסטע ארבייט וויא דיא מענער. וואס פאר א פנים האט עס א שטיי־נער, אז א שיקסע טרייבט אן ? יא, האט איהר שוין בעקאנטשאפט געמאכט מיט אונזער חאלענדערקע ? אך, זעהר א שיינע, א דיקע דאמע ! אויסלאנד איז טאקי גאר עפּיס אנדערש ! הער ביק איז, דאכט זיך, מיט איהר א נאהנטער שמעלקען—

געניסען זיא אביסעל קאנפעטור, האסט־דוא איהר געוויזען אויף דעם צעבער, גענע־סען זיא מאַדאַם און גיט אויך אייער פריילין! שעהמט זיך נישט, פריילין קעלביל. זעהר גלייך, מאַדאַם קיה, וואס איהר האַלט אייער פריילין תמיד לעבען אייך. וואס קומט ארויס פון דיא דאַזיגע, וואס מען גיט אַפּ ערגיץ אויף דער האַדיוועלע? אַ גע־נאַרטע זאך, חלעבין! רעדט מען שוין בעסער אייער פריילין׳ס שידוכים! שעהמט זיך נישט פריילין, נישקשה, דאס איז אַ בעקאַנטע זאך. קעלבעלי איז אַ גוטע, אַ כשרה וויא דיא מאַמע. איך זאג אייך חלילה נישט קיין קאמפּלימענט, נאַר דעם ריינעם אמת...

גראד דענסטמאָל, בעדאַרף זיך מאַכען, קומט צו אונז מיט אַ וויזיט הער צעמ־פּעל מיט דער פרויא און מיט דיא טעכטער. האַפּסט דוא, נישט היינט געדאַכט, דעם צעבער, טראַגסט איהם געשווינד אין זאַל אריין, שטעלסט איהם אנידער פאר דיא געסט און מאַכסט צו זייא אויף קיהע׳ש צועסען פּאַלאַווע. שוין צייט חלעבין, זאנסט דוא, דיא קיה אויסצומעלקען און זיי צו פאַרטרייבען. ביז וואַנען איז דער שיעור אזוי זיך ארומצושלעפּען? בייא אונז אין דעם בעל־הבתישקייט געהט עס עפּיס צו גאַר אהן אַ טאַקט!... דוא קענסט דאך דיר משער זיין, וויא מיר זענען געבליבען אלע געפּלעוועט און וויא איטליכען איז געוועזען אויף דעם הארצען. איך האָב דיר גע־שווינד ארויסגעפּטערט און אליין בין איך, פון יוצא וועגען, געבליבען זיטצען לעבין דיא געסט, וויא אויף שפּילקעס. פּלוצלים הער איך אַ געשרייא, איך לויף ארויס און זעה — איז מיר פינסטער געווארען אין דיא אויגען! אין שטוב שטעהט רב איציק וואלף, אונזער פיינע בריה, אַ קאַטאַוועס אַ גבאי, וואס אלסדינג אין דער שטאדט איז אין זיינע הענד און מען גלויבט איהם אויף נאמנות! דוא שטעהסט אַ קעגען איהם און שרייעסט, נישט היינט געדאַכט, מיט אַזעלכע ווערטער: מישטעהנעס גע־זאגט וויא אונזער קהל פיהרט אין גאַנצען! אבי מען בעקומט שוין דעם באַק, דעם קהלשען צאַפּ, לאַזט מען איהם אַפּ און קיינער קוקט זיך אויף איהם מעהר נישט ארום. וואס טהוט אבער אזא צאַפּ? ער געהט מייסטענס אין קלויז, דארט איז זיין מקום מנוחה, ער לעקט, זייט מיר מוחל, דיא ווענט, באַברעט זיך אין שמות, שפּרינגט אויך אין גערטנער מיט דעו׳ גאַנצער חברה ציגען, האַפּט זיך שטילערהייט אריין צו איטליכען אין שטוב; קוים קעהרט מען אוועק דיא אויגען, שטעקט ער אריין דיא מאָרדע אין אַ מולטער, אין אַ קעסטעל, אדער אין אַ פּושקע און מאַכט אָן שאַדען. נעהם־זשע קהל אָן דיין צאַפּ פאר דעם בערדיל און מאַך אַזוי, אַז ער זאל מעהר נישט שפּרינגען אין דיא גערטנער, מעהר נישט חאַפּען פון מולטער, ניין! דאָס טהוט נישט קיינער, איטליכער האט מורא צו איהם אַפילו זיך צוצוריהרען. מאַכט זיך אַ

מאָל שטעהען איין עדה יודען און שמיעסין פון תוך־זאכען, דערזעהען זייא פון דערווייטענס אָט דעם קהלשען צאפּ, הויבט דיא הויט אויף זיי און צו ציטערען און צו לויפען זיך אין אלע זייטען. אנדערע ווייסען נישט פון אזעלכע צאפּעס וואָס צוזאָגען, זיי קען זיך דאכטען, דאָס איז נאר א פּזמון, בייא אונז יודען אבער, איז א קהלשער־צאפּ א גאנץ געוועהנטליכע זאך.

—ציפּע! מאכט דער בעל־שם, נישט ער חלעבען, נישט ער האָט עס גערעדט. דאס זענין זייערע ווערטער, דאס וואקסט פון זייא. פון דיא לצים וואקסט עס.

—פּראוודא, האט זיך ארייַנגעמישט דיא אלטע גויע, וואס האט פארשטאנען, אביסיל יודיש, עטאָ איחניע דילע, טראסצא איח מאטערי!

אלע האבען דרייא מאל אויסגעשפּיגען, דיא מאמע האָט געווישט דיא אויגען און ווייטער דערצעהלט:

—דוא האָסט יענעם טאָג, נישט היינט געדאכט, אָנגעטאָן מעשים. איך קען נאָר אזוי פיל נישט ארויסזאָגען, וואס דוא האסט דענסטמאָל איבערגערעדט. א סך שיינע, כשרע מענשען האסט־דוא געמאכט צו בהמות, צו חיות רעות. קיינער האט פון דיר זיך נישט גענארט. עפּיס איז דיר נישט אראָפּ פון דעם צונג א שקאפּע, אלץ גערעדט: מען צופּט זיא, דיא שקאפּע; מען רייסט זי…, דיא שקאפּע. דיינע רייד, רבונו של עולם, לאזען נאר אוועקגעהען מיט דעם רויך, מיט דעם ווינט, אויף וויסטע פעלדער, אויף פּוסטע וועלדער! אין שטאדט האט דערווייל געקלונגען, אז דיר האט זיך איבערגעקעהרט דער מוח, דוא ביסט משוגע, וועה איז מיר. איך האָב באלד געשיקט נאך דער זנאחערקע און, להבדיל, נאך דעם בעל־שם. מיר האבען דיך ארייַנגעליינט אין בעט. דיר געטאָן אלע מיטעל, ביז גאָט האָט געהאָלפען דוא ביסט אנגעשלאפען געווארען, און היינט, געלויבט און געדאנקט גאָט, האסט דוא זיך אויפגעחאפט געזונט.

אין מיטען דרינען איז ארייַנגעקומען ברייַנדיל דיא זאגערין, וואס דיא מאמע האט זיא געשיקט אויף דעם הייליגען ארט רייסען קברים און מעסטען פעלד. זיא האט ארייַנגעהענדיג דרייא מאל געקושט דיא מזוזה און צוגעלאפען צו דער מאמען פארווייַנט פארחליפּעט מיט אזעלכע ווערטער:

—איך האָב געבעטען דיא באָבע יענטען, דיא מוהמע זעלדען, זאָלען א ליכטיגען גן־עדן האבען, זייא זענין געוועזען כשרע יודענעס, דעם טאטען, דעם זיידען רב שעפּסלין און דיא גאנצע משפּחה. איך האָב אויך געבעטען דיא אלטע רביצין, דיא צדקניות, איהר זכות זאל אונז בייַשטעהן, זיי זאָלען זיך מיהען, דער וואס לעבט אייביג וועט דערהערען זייער תפלה, ער איז דאך א טאטע, רחום, צדיק. ישראליק ועט איה״ש

זיין געזונט.—מען האט איהם בעדארפט פריוווען אויסקויקלען נאך א מאל מיט אייער און אויסגיסען פון וואקס. דאס איז איהם געקומען פון א דערשרעקעניש, פאר א יאה־רען האט עס זיך געמאכט אזוי דאס אייגענע טאקי מיט דעם בראדער מלמד'ס זוהן. קרוינע האט איהם באלד גוט אויסגעקויקעלט מיט אייער און וויא מיט דער האנד צוגענומען. וואס מאכט ער איצט, ציפע?

—נישקשה! זאגט דער בעל־שם, איך האב זיי פארטריבען. דאס איז געווען זייער ארבייט, בריינדיל, זייער מלאכה. איהר מעגט פרעגען דיא ערלטע, זיא איז מבין כל דבור. מיר האבען שוין עפיס אויך איבערגעהאט עסקים אין אונזער לעבען.

—פראוודא, בריינדליא, האט דיא אלטע נויע געזאגט און צוגעשאקעלט מיט דעם קאפ, שטשא פראוודא טא פראוודא, עטא איחניע דילע. טראסצא איח מאטערין!

— איך וויים אסור נישט, האט דיא מאמע צו מיר זיך אנגערופען, פין וואמען קומט צו דיר אזעלכע זאכען, אזעלכע ווילדע געדאנקען און אזעלכע פוסטע רייד? נישט אנדערש טאקי, קלעהר איך, אז דאס קומט פון דיינע ביכליך, וואס דוא האסט זיך פארטיפט אין זיי. נישט איינמאל האב איך דיר געזאגט: ישראליק, א שיינע ריינע כפרה דער גאנצער עקזאמענט און פארשלאג דיר נישט דעם קאפ מיט אזעל־כע נארעשע ביכליך, מיט אזעלכע משוגענע מעשיות! א קאטאוועס א לאנגע צייט בסדר האסט־דו הויך אויף א קול איינגעחאזערט מעשיות, עפיס פון א סאלאוויי א ראזבאיניק, פון א בעריהמטען ריצער, וואס פלעגט אויסטרינקען א ירדן בראנפין און אויסרייסען גרויסע דעמבענע ביימער אזוי גרינג וויא א האר; מעשיות פון א מכשף קאשציי און עפים פון א באבע יאגא וואס האבען געקעהרט דיא וועלט און וואס זייערע פערד האבען גערעדט וויא מענשען; מעשיות פון א שטיפמאמע, וואס האט איהר שטיפזוהן פארשטעלט אין א צאפ און נאך אזעלכע מעשיות, וואס נישט געשטוי־נען, נישט געפלויגען. וואס דען? גוטס קען ארויסקומען פון אזעלכע פוסטע זאכען!

— סטייטש, מאמע לעב! האב איך געזאגט, אין אונזרע ספרים שטעהען דען נישט אזעלכע מעשיות? וויניג האסט־דוא מיר אליין דערצעהלט און וויניג האב איך מיך פון אנדערע אנגעהערט דערצעהלענדיג אויך אזעלכע מעשיות און נאך מעשיות פון וואוקאלאקעס און פון גלגולים? וויפיל געבראטענע היהנער האבען יודען ביי אונז שוין געהערט קרעהען פאר זיך אויף דעם פאלימישיק? — וויפיל קעלבליך, וויפיל קיה, וויפיל אקסען, ביקעס, פערד און אייזלען האבען פון דער העלער הויט זיך צו וויינט און געבעטען תיקון; וויפיל אזעלכע האבען שוין די בעלי שמות מתקן געווען, און זיי געבראכט צו קבר ישראל? — מי מנה עפר יעקב!

— וואס איז דאס פאר א ווערטער? האט דיא מאמע מיט שרעק זיך אָנגע־רופען און געמיינט, איך רעד ווידער פון דעם וועג. הא, וואס הייסט עס אזוינס „מנה“?

— נישקשה, ציפע! האט ברײנדיל זיך אונטערגעהאפט מיט א שמייכעלע פאר תענוג, וואס זיא קען אצינד ארויסווייזען, אז זיא איז א וואוילקענעוודיגע. דאס טייטש: מנה, ווער קען איבערצעהלען עפר, דיא ערד, דאס הייסט, דיא קברים, יעקב, וואס מען האט אנגעמאכט ביי יעקב, דאס מיינט מען דיא יודען, וואס הייסען יעקב.

— וואס ער זאגט מכח גלגולים, האט דער בעל־שם זיך אריינגעמישט אין שמיעס, שווער איך ביי בארד און פאות, אז מיר אליין האט זיך שיין געטראפען אין מיין לעבען א סך גלגולים ארויסצוטרייבען. איך האב זיי אליין געהערט שרייענדיג, איך זאל אזוי הערען שופר של משיח!

— סטייטש גלגול, סטייטש גלגול! האט ברײנדיל געזאגט מיט א פארפרומט פענימעל. דאס שטעהט געשריבען אין ספרים. דאס איז זעהר געוועהנטליך. וואס בעדארפט איהר מעהר פון דעם קאבצאנסקען גלגול? דיא גאנצע וועלט האט מיט איהם געקלונגען. שא, ברוך מזכיר נשכחות! ביי אונז האט דען זיך נישט געטרא־פען א מעשה מיט א שווארצען קאטער? דאס איז געוועזען א דריי יאהר נאך מיין חתונה מיט דעם צווייטען מאן עליו השלום, פונקט אין דער צייט, ווען איך בין פארנאנגען אין טראגען מיט מיין חאצקעלען, זאל געזונט זיין. איך געדיינק אפילו, מען האט דענסטמאל געלאזט אויסרופען אין דיא אלע שולען, אז מעוברת׳ע זאלען נישט געהן קוקען....

— דוא הערסט מאמע לעב? האב איך צו איהר זיך אנגערופען, דוא הערסט וואס דער בעל־שם און ברײנדיל זאגען?

— עט, חלעבין, ישראליק! ענטפערט זיא עפיס אחן לשון. אונזערע להבדיל זענין עפיס אנדערש. עט, וואוהין דוא פארקריכסט! עט, עט, וויא קען מען אזעלכס פארגלייכען? דאס איז אין דער טומאה און דאס איז אין דער קדושה להבדיל.

— אמת, וויא איך טראג בארד און פאות! האט דער בעל־שם צוגעבאסע־וועט דער מאמען. א גוטער תירוץ חלעבין. ציפע! אזוי איז טאקי דער אמת, בנאמנות!

— נוא א שטשא וויא קאזשעטע? האב איך גלאט א זאג געטאן צו דער אלטער נויע, אז איך האב ארויסגעזעהען, דא וועט שוין קיין טענות נישט העלפען און מען וועט נאך נאר זאגען, איך בין משוגע.

— ווין מאַיע פראַווע, האט זיא געענטפערט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ. עטא איחניע דיקע, טראָסצא איח מאַטערי!

5.

ער האט זיא ווידער דערמאָנט.

עס איז אוועקגעגאַנגען אַ היבשע צייט און דיא אַלע זאַכען, וואָס האָבען מיט מיר זיך געטראָפען האָבען ביסליכווייז אנגעהויבען צו פאַרגעסען ווערען. יענע מיני פאַרשווינגען, וואָס דאָס גאַנצע געשעפט זייערס איז אַלץ אַנדערע אויף דעם קאָפּ צוטראַגען און זיך אָפּצוגעבען מיט פרעמדע עסקים — זיי האט נאָט שוין צוגעשיקט פון וואָס עפּיס אַנדערש צו ריידען און האָבען אָנשטאָט מיר טויזענד אַנדערע מענ־שען געהאט אין דעם מויל. אונזער שטאָדט, אָהן עין־הרע, איז גרויס, אַלע טאָג שפּרינגט אַרויס עפּיס נייעס, ס'איז דאָ ברוך־השם פון וועמען צו ריידען, מיט וואָס זיך צובעשעפטיגען. אַבי געזונט, מיט פרעמדע געשעפטען האט מען שוין נישט צו זאָרגען. עס וואָלט גענוג געווען, דאַכט זיך מיר, פאַר אַ גאַנצער וועלט ליידינגעהער!....

איך האָב דערוויל טאַקי געטאָן מיין זאַך, מיך ווייטער גענומען געשמאַק צום לעהרנען. האָב געאַרבייט, געקלעפּט, געלעהרענט ביז עס איז שוין געקומען דיא צייט אָפּצוגעבען עקזאַמען.

אין איין שיינעם פרימאָרגען, וועסנע־צייט, איז פאַרפאָהרען צו אונזער הויז אַ בויד, וואָס אין איהר האָב איך בעדאַרפט פאָהרען קיין דניעפּראָוויץ, אָפּצואַרבייטען דאָרט מיין עקזאַמען. דיא מאַמע איז געווען זעהר אומעטיג, דיא אויגען האָבען איהר נישט געטריקענט פון טרעהרען, אַלץ געוויינט און אויף מיר געקוקט און ווייטער געוויינט.

— וויין נישט מאַמע! האָב איך זיא געבעטען און אַליין טאַקי זיך אויך צו־וויינט. עס איז מיר עפּיס שרעקליך שווער געווען אויף דעם האַרצען. וויין חלעבין נישט, מאַמעניו! איך פאָהר דאָך נישט אוועק גאָט ווייסט וואוהין און אויף וואָס. איך מוז שוין דאָך איבערקומען דעם טאַנץ, האָב אַזוי פיל געאַרבייט, אַזוי פיל גע־האָרעוועט, גאָט וועט העלפען, איך וועל דערגרייכען מיין וואונטש, איך וועל קענען פאַרדינען מיין ברויט בכבוד און זיין לייטען גלייך, דענסטמאַל, מאַמעניו, וועסט־דו פון מיר נחת האָבען. וויין חלעבין נישט, וויין נישט, מאַמעניו!

— אָך, ישראליק! האט זיא געענטפערט, עס איז דיר גרינג אַזוי צו זאָגען. אַ מאַמעס האַרץ אַז עס וויינט, קען מען עס אַזוי גרינג נישט איינגעהמען ווי אַ קינד. עס וויינט נישט אומזיסט. עפּיס שפּירט עס, עפּיס שמעקט עס אַזעלכס אָן, וואָס

קיינער קען עס מיט דעם שכל נישט פארשטעהן. איך בעט דיך, ישראליק, טאמיר וואלט פארט א סברה געוועז דוא זאלסט נישט פאהרען! צו וואס זאלסט־דוא זיך אין דיא יאהרען אזוי נעביך פלאגען? ווער ווייסט, אויב נאך אלע מיה וועט דיר שוין גוט זיין? אויב דיין פלאגען־זיך וועט דיר עפים העלפען? וויפיל געבילדעטע מענשען געהען, ביי אונז יודען, אהן שטיוועל נעביך! וויפיל געלעהרענטע מענשען ווערען פארפאלען און קומען אפ זייער גאנץ לעבען! ישראליק, איך בעט דיך, בלייב אין דער היים! מען רעדט דיר אצינד א גוטען שידוך. דערפרעה א מאמע הלבין און האב חתונה.

דער בעל־עגלה, איז אריינגעקומען אין שטוב, פארנומען אלע מיינע זאכען און האט דערמיט איין עק געמאכט פון מיין שמיעס מיט דער מאמען. מיר האבען ביי־דע וויינענדיג זיך געקושט און געזעגענט. איך האב מיך אריינגעשטופט אינוועניג אין דער בויד און אוועקגעפאהרען.

לאכט אייך, איהר היינטיגע אויפגעקלעהרטע, לאכט אייך פון וואס איהר ווילט, נאר לאכט נישט, איך בעט אייך, דערפון, אז א מאמעס הארץ וויינט נישט אומזיסט! כל־זמן איהר שווייגט און קענט מיר נישט ענטפערען, וואס איז אזוינס לעבען, וויא אזוי עס ווערען ביי אונז אינוועניג אין דיא געהירען צוגעברייט און געמאכט אלע אונזערע געדאנקען און געפיהלען, וויא אזוי עס שפינט זיך, עס וועבט זיך אין אונז אוים וואונדערליבע חלומות פון אזא שטאף, פון אזא פאדים, וואס לעת־עתה איז ער נאך אפילו אויף דער וועלט נישטא און וועט ערשט אויסוואקסען שפעטער? — כל־זמן איהר שווייגט און הייבט עס נישט אן צו פארשטעהען. וועל איך אייך, נישקשה, נישט לאזען לאכען דערפון, אז א מענשענס הארץ פיהלט און טרעפט! איהר טאהרט נישט, איהר האט נישט דאס רעכט צו לאכען אויב איך זאג, אז מיין מאמעס הארץ האט געוויינט נישט אומזיסט! — דער עקזאמען איז מיר נישט געראטען!

עס שאדט אבער נישט צו וויסען וויא אזוי און וואס מיר האט נישט געראטען. דעם טאג, וואס איך האב מיך בעדארפט עקזאמענירען, בין איך דוקא געוועזן בעהארצט און האב נאך, פון קוראזש וועגען, אויך אויסגעטרונקען א גלעזיל בראנפין, הגם איך טרינק קיינמאל נישט. נישקשה, האב איך געטראכט, גאט וועט העלפען! וואס האב איך מיך אזוי צושרעקען? איך האב דאך צו טהאן מיט געלעהרענטע, איידעלע מענשען, מסתמא וועלען זיי זיך בעגעהען מיט מיר דעליקאט, פיין, אזוי וויא געלעהרענטע בעדארפען צו טאן, און דערמיט יועלען זיי מיר אונטערגעבען שטארקייט. נאר, אוי וועה! קומענדיג צום עקזאמען האב איך באלד אראפגעלאזט דיא נאז. דיא לעהרער זענין געזעסען אנגעטאן אין מונדירין מיט מעשענע קנעפ און געקוסט

אויף מיר אזוי שטרענג, אזוי בייז, גלייך ווי איך האב געגנבעט אָדער געקוילעט א מענשען, זיי האָבען געקוקט אזוי ווי אין יענע צייטען א סטאנאָוואָי, וואָס דאס ערשטע ברוך־הבאָ איז ביי איהם געווען: „איסקודעווא ? יא טעבי !.... פּאַספּאָרט מאיעש ?“.... צו וואָס, דאכט זיך, זאָלען לעהרער, וואָס זייער עסק איז צו מאַכען פון אונז, פון אונזערע קינדער מענשען מיט שכל און מיט געפיהל, וואָס זייער עסק פּאָדערט, זיי זאָלען זיין גוט, פּראָסט און צו איטליכען צוגעלאָזט, בכדי עס זאָלען פאר זיי זיך עפנען דיא הערצער, אין וועלכען זיי בעדארפען זעען און פלאנצען מדות טובות — צו וואס, דאכט זיך, זאָלען זיי טראָגען מעשענע קנעפּ און קוקען שטרענג וויא קווארטאלנעם ? וואָס איהר ווילט זאָגט אייך, עפּיס קען מען זיך נישט פיר־שטעלען סאָקראַטוס, פּלאַטאָן, אריסטאָטלעס וכדומה אין אזעלכע קנעפּליך מיט אזעלכע זויערע מינעס און פינצטערע צורות .... עס פארשטעהט זיך, אז פון זייער ברוך־הבא, האב איך באלד פארלאָהרען דעם קוראזש און האב שוין נישט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך. אויב דאס טאקי מיינט דער פּסוק, האבען דיא לעהרער דערלאנגט זייער וואונש וואס דערלאנגען הייסט. מיין קאפּ איז שוין געווען פאר־שלאָגען... באלד דארויף האט זיך געווענדעט צו מיר עפּיס א לעהרער מיט אזא מינע, וויא איינער רעדט: אויך מיר א מענש! איך בין עס דער גרויסער קאפּ, דער אָפּענער מוח. איך פרעג! פארשטעהסט־דוא ? איך פרעג. דרך־ארץ, אזאזשס! מיט אזא מינע האט ער צו מיר זיך געווענדעט און מיך מכבד געווען מיט א פּסוק פון דאנען, פון דארטען, ביז מען איז ארויף אויף א מעשה, אקוראט אויף דער באבע יאגא ! איך האב מיך פארדרעהט, פארפּלאָנטערט, פארקראָכען קיין בויבעריק. דיא לעהרער האבען מיר אנגעטאן כבוד, מיר געשענקט א גלעכטעריל, שוין מיט א פרעהליכער מינע און דערמיט איז געווארען איין עק פון מיין עקזאמען, איין עק פון מיין גאנצער מיה, איין עק א סוף פון אלע מיינע האפנונגען !

פאר צרות האָב איך נישט געקענט איינזיטצען אויף דער סטאנציע און האָב מיך ארום געבלאָנקעט אין דער שטאָדט, אויסגעמאָסטען אלע גאסען און דיא הויכע שיינע בערג. איך פלעג קומען אויף דער קווארטיר נאָר וואָס ס'איז אפּצועסען און שלאָפען. עס רעדט זיך נאר אזוי שלאפען! דער שלאף האָט פון מיר זיך אין גאנצען אָפּגעטאָן און איך פלעג צוברייגגען שרעקליכע נעכט, ווארפענדיג זיך אויף מיין געלע־גער פון איין זייט אויף דער אנדערער. קוים האב איך צוגעמאכט איין אויג זעניין פאר מיר, וויא פון דער ערד אויסגעוואקסען עפּיס ווילדע געשטאלטען, געקוקט אויף מיר בייז מיט זויערע מינעס — און עס האט זיך אנגעהויבען א שפּיל, דיא גוטע שפּיל. ס'איז געגאנגען א קאמעדיע, אין וועלכער איך פלעג זיין דאָס כפּרה־היהנדעל,

קוקען וויא א האָהן אין „בני-אדם" וואס פאר מיר, נישט צו-ווייסען פון „בני-אדם" דיא טייטש, וואס „בני-אדם" הייסט אזוינס — און פיהלען, עפּיס דרעה איך מיך, דרעה מיך אין דער קופּטען, געבונדען אויף אלע פיער, וויא מען שלאגט מיט מיר כפּרות. איינמאָל האב איך, בשעת אזא שפּיל, א קרעה געטאָן, עפּיס נישט מיט מיין קול און האָב פון מיין קרעה זיך אליין טאקי דערשראָקען, אזוי אז איך בין נישט טויט נישט לעבעדיג אראפּגעשפּרונגען האסטיג פון מיין געלעגער און ארויסגעלאָפּען צוקאכט אין דרויסען. עס האט מיר זיך געדאכט, מען לויפט מיר נאך אין איין קול: וואו איז ער ערגיץ? .... חאַפּט איהם!... לויפענדיג אזוי הענדום-פּענדום, אין איין אָטהעם, שלאָג איך מיך אן פּלוצלים אין עמיצען עפּיס און דערפיהל, וויא א קאלטע האנד האלט מיך אייזען פעסט. אקעגען מיר, גיב איך א בליק, שטעהט איין אלטע באבע, א דארע, אָהן א לויט פלייש, נאָר הויט און ביין. אויף דעם ארט פון דיא אויגען זענען צווייא טיפע לעכער, בעברעהמט מיט א שמוטציג-געקנייטשטע הויט וויא יערכע, פון א מיתה-משונה קאָליר, דאָס מויל אָפען ביז צו דיא אויערען, אהן איין צאהן, ליידיג, וויסט, נאר וואס דאס ציגנעל אינוועגדיג ווארפט זיך, קרימט זיך צאפּלענדיג וויא א וואָרעם אין זיין גריבעל. אויפן ארם הייגגט איהר א קויש מיט גרויסע לעבעדיגע ראָקעס, וואס קריכען אומגעלומפּערט איינע דיא אנדערע אויף דיא קעפּ, מאכענדיג מיט דיא הערנער, וויא דיא צוואנגען. זיא קוקט מיך אן שווייגענדיג, דאס מויל ציהט זיך איהר אויס נאָך ברייטער. דאכט זיך עס לאכט. מישטעהנעס געזאָגט א לאכען, פון וועלכען עס לייגט זיך אויף דער נשמה א פינסטערער סאָטען מרה-שחורה און עס ווערט פארקיהלט אינוועניג אין בויך... עס קומט מיר אויפן געדאנק דיא באבע יאגא, דאס אומגליק מיינס שוין עטליכע יאהר, וואס שטעהט מיר אין וועג און לאזט מיך נישט אויפקומען. א קאלטער שוויס טרעט מיר אויפן לייב ארויס און עס ווערט מיר איבעל נאָר צום חלשען. איך טהו מיר אן א כח, גיב מיך א ריס פונם ארט און לאז מיך לויפען וויא א דולער.

שפּאצירענדיג אויף דער גאס דערזעה איך פון דערווייטענס וויא פּאָליצייסקע שלעפּען עפּיס א פערדיל און שלאָגען עס טויט שלעג וואו נאָר זיי טרעפען. לויט מיין שולדיגקייט, וויא איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים" בעדאַרף טאָן, האָב איך מיך באלד געלאָזט געהען צו דיא סאָלדאטען, בעטען רחמים פאר דעם פערדיל נע-ביך. אז איך בין צוגעקומען נעהענטער און א קוק געטאָן האָט מיך בעשלאָגען א קאלטער שוויס, עס איז אין מיר געשטאָרבען געוואָרען איטליכס אבר. איך האָב זיא דערקענט. דאָס איז זיא, זיא מיט דיא ביינער — מיין אלטע, מיין דאַרע, מיין אידנע שקאפּע!

—פאַר וואָס, האָב איך די פּאָליצייסקע געפרעגט, פאַר וואָס שלאָגט איהר אזוי דיא אומגליקליכע קליאַטשע נעביך?

—פאַר וואָס מיר שלאָגען דיא פאַרשיווע קליאַטשע? האָבען געענטפערט דיא פּאָליצייסקע, אָנקוקענדיג מיך פון קאָפּ ביז דיא פיס. מיר פיהרען זיא אין פּאָליציע.

—פאַר וואָס קומט נאָך שלאָגען?

—אָהן אַ קלאָפּ האָט דאָס פיהרען עפּיס קיין פּנים נישט אזוי וויא אַ חתונה אָהן כלי זמר. מיט שלאָגען געהט עס צו לעבעדיגער, פרעהליכער!

—עס איז דאָך אָבער אַ צער בעלי החיים, עס איז דאָך נעביך אַ רחמנות!

—אַ רחמנות! מאַכען זיי מיט אַ געלעכטער. חאַ, חאַ, חאַ, אויף אזא פאַרשיווער קליאַטשע אַ רחמנית!

—עס טהוט איהר דען נישט וועה? זיא איז דען נישט קיין לעבעדיגע בעשעפעניש? פאַר וואָס פיהרט איהר זיא אין פּאָליציע?

—זיא טאָר דאָ נישט ארומגעהען. זיא קען אָנמאַכען, פאַראומרייניגען דיא שטאָדט, וואָס מען האַלט זיא אזוי ריין. עס איז אזא זאַקאָן!

—למאי געהען אנדערע פערד דאָ ארום אין דיא גאַסען? למאי יענע בהמות? אַט נישט וויט פון איך, קוקט נאָר, לאַגערען אַ פּעקיל ציגאַינער מיט פערד און וועגעליך גאַנץ פריי! ווייטער אביסיל וועט איהר בעגעגענען דעסגלייכען שכור'ע טשומאַקעס וכדומה!

—דיא זענען עפּיס אנדערש. עס איז נישט אונזער עסק אריינצולאָזען זיך אין חקירות. איבריגענס, וואָס האָט עס צו דיר? עס איז דען דיין קליאַטשע?

איך האָב געוואָלט באַלד ענטפערען: יאָ, זיא איז מיינע, דיא קליאַטשע איז מיינע! גראָד אָבער האָב איך אויף איהר אַ קוק געטאָן און עס האָט מיך מיאוס פאַרדראָסען, וויא אזוי זיא שטעהט זיך רוהיג אָהן אַ פּיטצעל געפיהל, גלייך וויא דער גאַנצער שמיעס געהט זיא נישט אָן; גלייך וויא נישט זיא מיינט מען, דיא וואַנט מיינט מען; גלייך וויא זיא טראַכט זיך; נור מילא אז מען בעליידיגט מיך, אז יענע מאַכען חוזק וואָס־זשע אַרט עס מיך? אָדער גלייך וויא זיא טראַכט גאָר נישט, טאַקי פּשוט גאָר נישט. עס ליגט איהר נישט מעהר אין זינען, וואו דערטאַפּט מען ערגיץ עפּיס, אנצושטאָפּען דיא קישקע. פאַר פאַרדראָס האָב איך שוין געוואָלט זאָגען: ניין, זיא איז נישט מיינע, מיר געהערען זיך בכלל נישט אָן! האָב געוואָלט אַ שפּיי טאָן און אוועקגעהען... נאָר באַלד אָבער האָט זיא מיך אָנגעהאַפּט ביים האַרצען, אזוי אז מיט פייער האָב איך אַ זאָג געטאָן: מסתמא איז זיא מיינע!... וואָס פויג דאָ אַ סך צו ברייען פון מיין גאַנצען שמיעס דערנאָך מיט דיא פּאָליצייסקע,

קורץ, איך האָב מיך מיט זיי אויסגעדונגען, בעצאהלט, אבגעגעבען זייערס און אויס געלייזט דיא קליאטשע פון זייערע הענד, נאָר באופן, איך זאָל זיא ארויספיהרען פון דער שטאָדט. אויב אבער זיא וועט זיך פּאַפּאַדען נאָך אַ מאָל פאר זייערע אויגען מעג איך מיך ריכטען, אז דענסטמאָל וועט מיך שוין קאָסטען... טהייערער.

איך האָב געהאַלטען ווארט און נישט לאנג געטראַכט לאָז איך מיך מיט דער שקאַפּע אין וועג אריין.

שטעלט אייך פאָר מיין לאגע! אויף דעם וועג, ערטערווייס גריבערדיג מיט שטיי־נער און מיט דערנער, געה איך, שלימזל, צופוס מיט אַ קליאטשע! איך פּלאָג מיך, ארבייט איבער דיא קרעפטען, געה פּאָראויס און זיא קוים וואס זיא שלעפּט זיך, קוים וואס זיא הייבט אַ פוס. דאָס איז נאָך גוט, צוצייטען ספּאָטיקעט זיא זיך, שטעלט זיך אנידער, האָטש האק זיא און בראָק נישט פון דעם ארט! אדער זיא נעהמט זיך גאר אראָפּ פון דעם וועג און וויל פארקריכען ערגיץ אין אַ בלאָטע. וואס טהוט מען מיט איהר? וואס פאר איין עצה גיט מען זיך דאָ? איך נעהם זיא אן ביי דער טשאָפּרינע און שלעפּ זיא מיט געוואלד. איך ווער אבער מיד זיא שלע־פּענדיג און געה אָפּ מיט שוויים. עס רייסט מיר אויף דאס הארץ זיא צושלעפּען, אַ רחמנות, עס מוז איהר וועה טאָן! שלעכט, זעהר אַ שלעכטער עסק! איך שטעל מיך אנידער מיט פארלייגטע הענט, שטארק אנגעברוגזט אויף איהר און בטל חכומות:

—פע, חלעבין! זאג איך אנגעדרודעלט, עפּיס וויא גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. איך האב מיך נישט געריכט, חלעבין, זיא זאָל מיר אנטאָן אזוי פיל צרות, אזוי פיל לייד פאר מיין פריינדשאַפט, פאר מיין גוטסקייט! איך קריג מיך דאָ פאר איהר אזוי, האַמפּער מיך און נעהם מיך פאר איהר אן; איך פארוואָרף פאר איהר אַ גוט ווארט, בעט זיא וויא עס איז אָפּ, מען זאָל זיא אזוי מיאוס נישט בעהאנדלען; איך געה צוליב איהר צופוס וויא אַ בעטלער, כבוד שוין אן אַ זייט, לייג אנידער מיין געזונט און פייניג מיך דאָ אזוי, וואס איז? בכדי זיא זאָל זיך צושלאָגען צו עפּיס בעסערס, אויסצורוהען, צוזאַמען פריי — און זיא מאַכט מיר אַ פארפוילטע לע־בער, טהוט מיר אין דער גאָל אריין, וויא דער ערגסטער שונא! אדרבה, איך פרעג, איז דאס רעכט, איז דאס שיין? — פע, חלעבין! איך מאַך ביי מיר גאנצע פּלענער און טראַכט זעהר פיל וועגען איהר, אלץ וועגען איהר, וועגען איהר — און זיא צו־שלאָגט מיר אלע מיינע געדאנקען מיט איהר איצטיגער אויפפיהרונג. איך זאג איהר: געה! שטעלט זיא זיך אָפּ פון הינטען; איך שריי: געה מיט דעם וועג! קריכט זיא אין דער בלאָטע. איך אדרבה ואדרבה און זיא אלץ קידער ווידער, אלץ

קאפויר! אדרבה איז דאס רעכט, איז דאס שיין? טפוי! נאר א געלעכטער, חלעבין... איך וויים זעהר גוט, זאג איך, נאכדעם וויא איך שוויינ אביסיל, טייטענדיג מיט א פינגער גלייך איהר אין פנים אריין, ווען איך זאל מיך ארויפחאפען אויף דיר רייטענדיג, אנטאן דיר א צוים און א שמיטץ טאן, וואלסט דוא זיכער געגאנגען, וואוהין איך וואלט דיך געקערעוועט. פאר דעם וואס רייט אויף דיר, שקאפעלע, האסט-דוא דרך ארץ, דוא ציטערסט פאר זיין ווינק, פאר זיין בליק און שעצסט זיך איבערגליקליך, אז דוא שטעלסט איהם צופרידען, ער מעג אפילו שינדען, אראפציהען דיר דיא פעל; נאר מיין הארץ אבער דערלאזט מיך נישט צו רייטען אויף דיר. לאז מיר דער צונג זיך צוקלעבען צום גומען אויב איך וועל דיר זאגען, טראג! אויב איך וועל דיר דערלאנגען א שמיטץ, בידנע שקאפע, לאז מיר אפדארען מיין רעכטע האנד! בעטראכט זיך נאר גוט, וואס דוא טהוסט, וויא אזוי מיאוס דוא בעהאנדעלסט מיך, דיין געטרייען פריינד, וואס ווינשט דיר א בעסער לעבען וויא אצינד, וואס ווינשט דיך צוזעהען אין א בעסערען צושטאנד און צו האבען א מאל נחת פון דיר! בעטראכט זיך נאר, וויא אזוי דוא פייניגסט מיך און פארביטערסט מיר דאס לעבען. אי פע, חלעבין, איך האב מיך עס גארנישט געריכט!

אזוי רעד איך צו דער קליאטשע מיט פייער, אזוי טענה איך און זאג איהר א דרשה פון דעם גאנצען הארצען, איך וויין פשוט וויא א קינד פאר וועהטיג, און זיא שטעהט זיך, שטשיפעט גאנץ קאלט-בליטיג גראז ביי דער זייט פון דעם וועג. וואס טהוט מען? וואס הויבט מען אן? טענות העלפען נישט, דרשות טויגען נישט, עס איז נישט צומאכען נישט מיט בייזען נישט מיט גוטען. אוועקווארפען זיא, לאזט מיר דאס הארץ נישט, עפיס האב איך אויף איהר שרעקליך רחמנות און עס ציהט מיך צו איהר וויא א מאגנעט. איך נעהם זיא ווייטער בייא דער טשאפרינע און שלעפ זיא, אויף גאטס בעראטה, וויא ווייט איך קען. איך בעט גאט, לאזען וויינינגסטענס נישט דורכפאהרען קיין פרעמדע מענשען און לאזען זיי נישט לאכען פון מיר און פון מיין קליאטשע; לאזען חאטשע פרעמדע נישט זעהען, וואס צווישען אונז געהט פאר, לאז עס חאטש בלייבען בסוד, חאטע פאקרישקע! דאס געבעט אבער איז נישט מקוים געווארען. צום אומגליק האבען זיך בעדארפט א שאט געבען פארשוינען פון אלע זייטען, אי פונם איידעלען אי פונם געמיינעם גראד מענשען. איטליכער האט דורכפאהרענדיג אויף אונז געטייט מיט דיא פינגער, געזאגט א ווערטיל און געלאכט. דער האט געזאגט: וואו האט איהר עס דערטאפט אזא לעבעדיגע קליאטשע? אזא כשרה מציאה? — יענער: וואס האלט איהר זיך, יונגער מאן, לעבין אזא שלימזול? געהט אייך אייער וועג און לאזט דיא נבלה אייערע צופרידען. וואס דולט איהר אייך

אומזיסט א קאפּ, איהר וועט מיט אזעלכער גאָר נישט מאַכען! זעהט איהר דען ניט, אז זיא שמעקט מיט קברות פּלעטליך, מיט צדוק-הדין? — נאך איינער: אט ועטצט זיך אויף איהר רייטענדיג און ברעכט איהר דיא ביינער, נישקשה וועט זיא הייבען פיסליך, וועט פליהען. — און ווידער איין אנדערער זאגט: נעהמט דיא שקאפּע אויף דיא פּלייצעס, וועט איהר חלעבין בעסער מאכען!... וויא אזוי מיר איז געוועזן אויף דעם הארצען פון איטליכען אזעלכע רייד צו צוהערען, ווייסט נאר איין גאט וואויל.

דערווייל איז אונטערגעפאלען דיא נאכט. דער הימעל איז געוועזן איבערגעצויגען מיט א שווארצער חמארע, ערטערווייס האט געבליצט און דיא קליאטשע האט אלץ געמאכט דיא פריהערדיגע אנשטעלען. איך האָב זיך געאיילט, געוואלט אנציהען ער־גיץ אויף נאכטלעגער און דעריבער האב איך אויף מיר גענומען, צושלעפען מיין שלימזל מיט אלע כוחות. נאר הערט אבער א מעשה! אז איך האב זיא א שטאר־קען ציה געטאן, האט זיא זיך אויפגעשטעלט נאר דובאָם, געענטפערט קוממיות און געבריקעט. הע הע! טראכט איך, דוא בריקעסט־זיך, דוא ווילסט מיך שלאגען, טא האב־זשע דיר א גוטע נאכט! שלאף־זשע דיר אליין. איך וועל מיר אוועקגעהען, וועל איך פּטור ווערען פון אלע צרות, וועל פארשפּארען פארשווארצט צו ווערען און צו זיין צום געשפּעט, צום געלעכטער אין איינעם מיט דיר. באלד אבער האב איך צוריק מיך בעטראכט: הע־הע! דוא בריקעסט זיך, דוא ביסט אין כעס, ווילסט מיך שלאגען. גאנץ גוט; מסתמא הויבסט דוא אן צו פיהלען, מסתמא ארט דיך, און אז עס ארט דיך און הויבסט אן צו פיהלען איז דא א האפנונג, אז דוא וועסט אם-ירצה השם קומען צום שכל — און דענסטמאָל וועט זיין גאָר עפּים אנדערש!....

מיט גרויס ליבשאפט האב איך געהאלזט, געגלעט מיין קליאטשע און זיא פּאַ־מעליך, פּאמעליך געפיהרט ביז מיר זענין געקומען צו א גרויסען, געדיכטען וואלד. אהינצו זענין מיר אריינגעגאנגען אויף נאכטלאגער.

.6

דיא קליאטשע א פירוש אויף איוב.

אונטער א הויכען, א גרויסען בוים האָבען מיר ביידע זיך געטאָן אווארף שטארק מיד און אפּגעשוואכט פון אזא ביטערער רייזע, נישט פאר אייך גערדאכט! עס האָט געטאָן א בליטץ, גלייך וויא דער הימעל האָט זיך געשפּאָלטען און אפּגעטוקט דיא וועלט מיט פייער. באלד דארויף האט א היכך געגעבען א דונער און זיך אפּגערופען שרום און ארום מיט שרעקליכע קולות וויא פון טויזענטער הארמאטען. עס האט זיך אויפגעהויבען א שטורעם, ער האט משונה געפייפט, געוויינט, געהוילט דיא

הונגעריגע וועלף, גלייך וויא עס האבען דעם טאג זיך אויפגעהאנגען הונדערט מכשפים. דער אנשלאָפענער וואלד האט זיך אויפגעחאפט שטארק דערשראָקען. עס האט זיך אויפגעחאפט איטליכס גרעזעלע, איטליכס צווייגעלע, איטליכס בלעטעלע, אלע האָבען געדעשט, געפילדערט, געפלוידערט אויף אלערליי קולות און פארמישטע לשונות. סאראָקעס, וואראָנעס און סאָוועס מיט זייער גאנץ פעקיל האבען אויך צוגעקרעכצט, צוגעשפילט, א וויינענדיגס. יעדער בעזונדער האט געקרעכצט, געזיפצט, געשריגען, איינער דעם אנדערען מבלבל געווען, ביז א שלאקס-רעגען האט מיט אמאל איטליכען פארשטאפט דיא מיילער.

שרעקליך אזא נאכט אין וואלד, שרעקליך, שרעקליך!....

איך שפאר מיך צו, איינגעהייקערט אין צעהנטען צום בוים. דער רעגען וואשט מיך א שרעק, עס ציטערט מיר דאס לייב, און צווישען דיא בליצען מיט דיא דונערען קלינגען מיר אין דיא אויערען יענע געטליכע, קרעפטיגע ווערטער אין תהלים:

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו....

עס ווינט דיא ערד זיך, שטורעמט אונטען,
עס ציטערען פון בערג דיא גרונטען —
קראך—קראך! אט וואליען זיי זיך איין,
וויא באלד ער קומט אין כעס אריין.
פונ'ם נאָז איהם זעטצט ארויס א רויך,
א פייער פלאמט פונ'ם מויל ביי איהם
און גליהנדע קוילען פליהען הויך,
עס ברענט, עס שרפה'ט אומעטום!
ער נייגט דעם הימעל, געהט ארונטער,
א וואָלקען שפּאַרט דיא פיס איהם אונטער.
ער רייט אויפן כרוב, ער פליהט געשווינד
און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד. (תהלים י"ח,—ח'—י"א)

אט איז ער, נאט! אט זעה איך איהם באלד פאהרען דארט, דארט צווישען דיא צעריסענע חמארעס! — א שטיק שווארץ געדיכטער וואלקען, העל ליכטיג בייא דיא קאנטען, טראָגט זיך דארט אויבען אין דער געשטאלט פון א מורא'דיג גרויס פערד, מיט א קלאָהר ווייסער גריווע אויף דעם טונקעל נעפלעקטען האלז. פון דיא נאָזלעכער, פונ'ם מויל פליהען איהם ביסליכוויים פייערדיגע בליטצען, מיט א ציק הין און הער... דאס איז ער — דער כרוב, אויף וועלכען עס זיטצט רייטענדיג א שרעקליך גרויסער העלד, א גבור, אין א פורפור-קלייד, מיט לאנגע גרייז-גרויע לאַ־

קען און מיט א לאנגער געגרייזעלטער באָרד, ריין ווייס וויא זילבער. נאָך איהם ציהט זיך א גאנצע מחנה ריזען, עוג מלך הבשן׳ס, גוג מגוג׳ן, מיט אלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט. אלע מיט ערענסטע פּנימער, אלע עפּיס פארטראכט, אלע איילען, יאגען זיך פלינק, דער גוטער יאָהר ווייסט וואוהין — און לאזען נאך זיך איבער אויפן הימעל א בלויען, לויטערען שטעג. דיא לבנה שטעקט פון צווישען דיא וואָלקען ארויס א שטיק קעפּיל און קוקט זיי נאָך פון דערווייטענס מיט אַפּשיי, וויא איין עלטסטער בשעת עם פאַהרט דורך אין זיין ארט א גרעסערער פּריץ פון איהם... דיא ביימער בויגען אָן דיא קעפּ, ביקען זיך מיט גרוים דרך ארץ, האבען א פּנים וויא דיא אָפּגעשמיסענע — תרבית, שא שטיל! און פונ׳ם גרינעם בלעטער-מאנטעל קאַפּעט זיי טראָפּענס וואסער, קאַפּ קאַפּ אויף דער ערד, קאַפּ, קאַפּ מיר אויפן קאָפּ.

אָ, היילינער גאָט! לאז איך ארויס א געשריי און פאל כורעים אויפן פייכטען נאסען גראָז.—

— דוא ביסט עס מיין גוטער, אלטער בעקאנטער?

—איך בין עס, מיין שלימזלדינער, פּרינץ, מיין בידנע, אומגליקליכע קליאטשע! האב איך געענטפערט און זיך צו־וויינט.

— וואָס וויינסט דוא? האט זיא געפרעגט, א שטארקען שאקעל געבענדיג מיט דעם האלז, גלייך וויא זיא וואלט פון זיך אראפּגעווארפען א גאנצען בארג משא און מיך פריינדליך אָנגעקוקט מיט אזא פּנים, טאקי נאר וויא א מענש. דוא האסט גע־מוזט אויסשטעהען און ליידען פון מיר צרות?

— אָה! האָב איך געענטפערט, מיינע צרות זענען גאָרנישט, דוא האסט זיי מיר געמאכט אומגעהרען. דוא ביסט געביך נישט שולדיג. דיינע צרות, עהסט דוא זענען אהן א ברעג, גרויס וויא דער ים. איך וויין קוקענדיג אויף דיר, מיין געפאלענער, פארוואָגעלטער פּרינץ. אָך, ביז וואנען וועסט דוא אזוי אָפּקומען, אלץ זיך ארומשלע־פּען און פון איטליכען אלץ ליידע? ביז וואנען, אָך, וועסט דוא זיין א שקאַפּע, דער וועלטס קליאטשע?

— ביז וואנען, האט זיא געזאָגט, מענשען וועלען ווערען בעסער און קלינער, ביז וואנען עס וועט אויפהערען אי אכזריות אי רחמנות, אי רעות אי טובות, אי צו להכעיס אי צוליב־זאכען, נאר אמת און גערעכטיגקייט אליין וועלען הערשען אויף דער וועלט; ביז וואנען עס וועט אויפהערען צו זיין א חילוק צווישען מענשען, א וואלף וועט וואוינען מיט א שאף, א בער מיט א קיה וועלען אין איינעם זיך פיטערען און א לייב וועט וויא א רינד עסען שטרוי; ביז וואנען עס וועט זיך

אלדאַס־בייז, דיא ניט־גוטע, וועלען פאַרלירען זייער כח און עס ועט אפגעווישט ווערען טרעהרען פון איטליכענס פנים!...

— אך! האָב איך געקרעכצט, עס איז נאָך צרוויים צו וואַרטען! ביז יענער צייט, האָב איך מורא, זאָל מען דיר דערוויל נישט דערגעהען דעם עק, נישט ארויס־נעהמען דיא נשמה!

— מיט מיר, האָט זיא זיך אנגערופען, מיט מיר געהט עס אקוראַט וויא מיט מיינעם איין אלטען חבר איוב, וואָס בשעת ער איז איבערגעגעבען געוואָרען דעם שטן אין דיא הענט האָט גאָט דענסטמאָל אזוי געזאָגט: שטן, וואָס דוא ווילסט טהו מיט מיין איוב'ן, שלאָג איהם, טהו איהם אָן געבראַטענע לייד, מאַך איהם ברוין און בלוי דאָס לייב, נאָר זיין גייסט, זיין נשמה זאָלסט דו היטען!...

— איוב, האָב איך אַ געשריי געטאָן, דאָס איז טאַקי דיין חבר, ניין, דאָס ביסט־דוא טאַקי אליין; דאָס איז אַ משל אקאַנגען דיר, דאָרט שפּיגעלט זיך אָפּ דיין גליקליכעס לעבען אַ מאָל אין עושר אין כבוד; דאָרט שפּיגעלען זיך אָפּ דיינע יסורים, דיא רדיפות, דיא שטעכוועררטליך פון דעם עולם בשעת דיין גרויס אומגליק; דאָרט שפּיגעלט זיך געטריי אָפּ איטליכעס זאַך בעזונדער. א י ו ב ביסט־דוא! דוא ביסט איוב מיט זיין ש אָ ט אָ ן, מיט זיינע מ כ ו ת, מיט זיינע פ אַ ל ש ע ח ב ר י ם, וואָס פאַלען אויף איהם אָן אין דער שלעכטער צייט און בעשולדיגען איהם, ער איז נישט גוט, ער איז נישט פרום.... א י ו ב איז דיין היסטאָריע. דער אָנהויב איוב און דער מיטען האָבען שוין ריכטיג ביי דיר זיך ארויסגעוויזען, זיין סוף וועט ביי דיר אויך, גאַנץ זיכער, מקוים ווערען. דער שטורם, אין וועלכען גאָט און דיא גערעכטיקייט וועלען זיך בעווייזען, וועט, מיין איך, זיין אַ גרעסערער, אַ שטאַרקערער פון דעם, וואָס איז געוועזען ערשט נישט לאַנג!....

— מען שמיעסט, האָט זיא זיך אָנגערופען, אז דאָס האָט טאַקי אנגעשריבען יענער בערהימטער מענש, וואָס האָט מיך אַ מאָל פון אַ קליאַטשע צוריק פאַר אַ מענש געמאַכט. ער האָט דערמיט געקוקט גאַנץ ווייט!....

דערצעהל מיר נאָר, האָב איך זיא געבעטען וואו ביסט־דוא געוועזען דיא גאַנצע צייט, זינט דוא ביסט פון מיר פאַרשוואונדען געוואָרען? ווער איז יענער פאַרשוין, וואָס האָט דענסטמאָל זיך ארויפגעהאַפּט אויף דיר רייטענדיג? פון וואַנען האָט ער זיך גענומען?

— יענער, וואָס האָט אויף מיר זיך ארויפגעהאַפּט רייטענדיג, האָט זיא אָנ־געהויבען צו דערצעהלען, דאָס איז געוועזען אַ לץ. נאָכדעם, אז דיא דייטשליך, דיא נישט־גוטע לאָזן זיך אביסיל צרות, וואַקסט געוועהנטליך פּלוצלים אַרויס אַ לץ,

אזוי וויא פון אונטער דער ערד, זעטצט זיך אויף מיר רייטענדיג און טרייבט מיך איבער בערג, איבער טהאָלען, איבער פעלדער, איבער וועלדער. אבי נאָר איינער האט געמאכט דעם אָנהויב שפּרינגען שוין ארויס נאָך א סך לצים פון פאַרשידענע געשטאַלטען און פון פאַרשידענע סאָסלאָוויעס. עס ווערדט א געשפּעט, א געלעכטער ביז דעם הימעל, איטליכער זאגט א ממרא, א סליחה, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איטליכער גיט א פּייג און שטעלט ארויס א צונג. אלע פון גרויס ביז קליין זעטצען זיך אויף מיר אָן און האבען מיט מיר צו טהאָן. פיל מאל צוקריגען זיי זיך איבער מיר; איינער זאָגט, מען זאָל מיט מיר זיך נוהג זיין אזוי, און דער אַנדערער זאגט עפּיס אנדערש; יענער זאָגט, איך זאל פליהען אין דער לופטען, און דער ווינשט, איך זאל געהען דורך דער ערד, עס ווערדט א ליאַרם, א געשריי א געפּילדער, א מהומה, אז דער קאָפּ ווערדט דול הערענדיג. אזוי שפּילען זיי זיך מיט מיר אָן, שרייען זיך אָן. און דער „אייבּיגער וואָפּראָס" וועגען מיר בלייבּט טאקי אלץ נישט געענטפערט. א קאַלעמוטנע וואסער, זאָגט דער עולם אין ווערטיל, איז גוט פּיש צו חאַפּען. דאס איז אויך געזאָגט געוואָרען אויף מיר. אין מיטען דער בּייזער מהומה האַפּט מיך דערוויי איינער פון דער הברה, פאהרט אויף מיר ארויס אין דער וועלט, מאַכט מיט מיר געשעפטען און הויבט מיך אָן צופאַרקופען צו פאַרשידענע מענשען. איך זאָג צו פאַרשידענע, מחמת אין א קורצע צייט דיען איך זעהר פּיל בעלי־בּתים. איידער איך האב מיך נאָך נישט רעכט ארומגעקוקט בּיי איינעם, קומט דער רוח אין טראָגט מיך אוועק צו איין אנדערען. ביי וועמען, ווילסט־דוא, בין איך שוין דען נישט איבערגעווען? ווער האט דען נישט גענאסען און פון מיר נישט אָפּגעלעקט א בּיינדעל? הויב אָן פון א מינדסט פּאָריציל, פון א סאָטצקע, א קוואַרטאַלנע וכדומה ביז עפּים העכערס; פון א מגיד, א מוכיח, א מוסר־זאָגער א ירא־שמים ביז גאטס סטראַפּטשעס וכדומה אזעלכע טשינאָווניקעס צווישן דיא הימעל־מענשען; פון א לאַקיי, א סמאָטריטעל, א פּיסמאָוואָדיטעל, א נאַדזיראַטעל ביז א דירעקטאָר אין דיא יודישע שולען; פון א שמש, א קהלשען שרייבער, א חאַפּער, א סבאָרשטשיק, א פּאָוויערענע, א דעפּאָטאַט, א בעל־עצה, א בּעל טובה, איין אָנהאַפּער ביז דעם בּעל־טאַקסע פון פלייש און סוועטשנאָי־סבאָר וכודומה דיא גאנצע כנופיא קהל; הייב אָן פון בעהעלפער, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, טויזענטערליי גבאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה־בּחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שיינע יודען, טאַטענס־קינדער, תהלים־זאָגער, משניות־לעהרנער, בעלי־תּפלות, שופר־בלאָזער, דרעהדליך־מאכער, פּורים־שפּילער, מצה־רעדלער, בּיז דיא דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערענס, קנייטליך־ליינערענס, פעלד־מעסטערענס וכדומה דאס גאנצע

כלי־קודש. אלע כסדר האָבען אויף מיר זיך אָנגעזעצט, פאר איטליכען האב איך נעביך בעדארפט ארבייטען און איטליכען אויף מיר טראגען. זיי קאסטען מיך געזונט און לעבען, איך האב פון זיי צו זינגען און צו זאָגען. ניחיי וואָלט מיין ארבייט האָטש אנגעליינט געווען — חלילה! וויפיל איך זאָל נישט ארבייטען איז אלץ ווייניג, אלץ קארג. א קאטאָוועס עפּיס אזא פעקיל, אזא גרויסע, הוננעריגע כנופיא! ניחיי וואָלט מיין ארבייט האָטש עפּיס נוטצען געבראכט—חלילה! איך ארבייט, איך האָרעווע פאר וועמען? מישטעהנעם געזאָגט, פאר וועמען?.... מעשה שטן פאל איך תמיד אריין אזעלכע לייט אין דיא הענט, זיי נעהמען ביי מיר ארויס דעם דם התמצית, פארשלאָגען מיר דעם קאָפּ מיט דעם מוח און מאכען מיך אויסצודרעהען. פון דיא לייט וויים איך זעהר פיל זאכען, איבער זיי איז דאָ פיל צו שמיעסען און צו פרעגען. נאר נישט אלץ אָבער, וואָס מען וויים קען מען ריידען, נישט אלע קשיות קען מען פרעגען און נישט אויף איטליכער קשיא בעקומט מען א תירוץ. וואָס זאָל מען טאָן? מען מוז א מאל זיך בעגנוגענן מיט איין תירוץ אויף אלע קשיות: „עבדים היינו לפרעה במצרים,“ דאס הייסט: פאר א קליאטשע האט מיך געמאכט דער קעניג פון מצרים!

— איין קשיא וועל איך דיר טאקי פרעגען, האב איך צו איהר געזאגט. וויא קומט עס, אז אויף יענע פריצים, וועלכע דוא האסט געדעכענט אין צעטיל זאָלען וועלען אין דיא הענדט נעהמען אזא וויסטע, בידנע קליאטשע?

— מעשה שטן, האָט זיא געענטפערט, ווערען זיי פארבלענדט דיא אויגען, מעשה שטן נארען זיי זיך און מיינען, אז איך בין גאָרנישט קיין בידנע, אדרבה א האָראָפּאשנע, א ק א פּ י ט א ל נ ע קליאטשע!....

— אומגליקליכער פרינץ, בידנע קליאטשע! האב איך א קרעכץ געטאָן און מיך שטארק פארטראכט.

7.

ישראליק בעקלעהרט דיא וועלט.

א פריש, נעשמאק ווינטעלע האט פאמעליך געבלאזען און פון דיא וואָלקענס, פון דעם שטורמווינט איז נישט געווען אפילו קיין זכר. דער אפגעטובלטער, אויס־געצוואָגענער וואלד, איז געשטאנען וויא א חתן־בחור. אנגעטאן אין א נייער, גרינער זשיפּעצע, ערשט פון דער נאדעל, געשיינט און געלויכטען וויא דער ליכטיגער מאר־גענשטערען, וואָס האט ערשט טאקי געבראכט דיא פרעהליכע בשורה, אז אָט באלד קומט צו פאָהרען דיא זון, דיא טהייערע, גילדענע מחותנת׳טע, און דיא חתונה וועט זיך אנהויבען. אלסדינג האט געלויכטען, געפינקעלט, אלסדינג האט

וויא עפּיס זיך מבין געווען, אלסדינג האט עפּיס אויסגעזעהען וויא יום־טובדיג און אומעטום האט געשמעקט געווירצט, זיסע, ליבע ריחות פון בשמים. -- שיין איז דער אנברוך אויף טאָג וועסנע־צייט אין דעם וואלד, שיין, זעהר שיין! דער בעריהמער כלי־זמר, דער סאלאָוויי, האט אנגעשטעלט זיין פידעל, אָפּצושפּילען א שיינעם, א פיינעם „דאברי־דזיען".

ער האט א שפּיל געטאן און זיין שפּילען האט מיך צונומען! זיין ניגונדיל האט אין מיין הארצען אויפגעריהרט טויזענט סטרונעס, זיי האבען געוויינט, געשריגען און ארויסגעגעבען זעהר א טרויערדיגען ניגון. מיינע געדאנקען האבען אלע געטאנצט אין א ראד, א שרעקליך פארמישטען טאנץ! איך האב געטראכט און מיר פאָרגעשטעלט זעהר פיל אלטע און נייע אומעטיגע זאכען.

עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א טאָג אין מיין שטאדט, וויא אזוי און מיט וואס מענשען ברייגנען איהם צו, מיט וואס זיי שטעהן אויף און מיט וואס זיי לייגען זיך שלאפען. עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א פריהמארגען: יודען שטעהען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט וואס מען טהוט, וואס מען הייבט אן, פון וואנען מען זאל זיך דערנעהרען? זייערע פנימער זענין בלייך דער שטערען פול מיט קנייטשען, דיא אויגען ווארפען זיך אין אלע זייטען, גלייך וויא זיי זוכען עפּיס אן וואס זיך אָנצוחאַפּען, אן וואס זיך אנצושפּארען, דיא חוואליעס פון דעם טאג זאלען זיי נעביך נישט דערטרינקען. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען דעם שטערן. עס האט מיר זיך געדאכט, זיידענע מענשען געניצין, קנאקען אויס דיא ביינער און נעהמען זיך צו דער ע ב ו ד ה: רחצה, טוהען אן דיא חאלאטליך, שיך און זעקליך און חאפּען זיך אראפּ אין וואסער. — פּיפּקע: דערנאך נעהמט מען קארענצעס און מען פּיפּקעט. אז מען ווערדט פארטיג... בעלאדט מען זיך מיט גרויסע טלית און תפילין זעק, איטליכער נעהמט אין זיין קלייזעל, אין זיין שטיבעל, אין זיין מנין, דארט וועט מען פארטרייבען א שטיק טאג, אביסיל מיט ריידען, אביסיל מיט פּאָטשטען, אביסיל מיט דאווגען, אביסיל מיט כוונות און דערנאך מיט א קעלעשיקעל בראנפין. — עס האט מיר זיך געדאכט: א בעהעלפער נעהמט און שלעפּט, וויא א קצב אויף דיא פּלייצעס, צוויי יונגע שעפּעליך, צוויי יונגע פיטצליך קינדערליך, וואס ער האָט זייא נעביך אויפגעוועקט פון זעהר א זיסען, א געשמאקען שלאף, וואס ער האט צו־שטערט זייערע גוטע, פרעהליכע חלומות, צוטריבען פון זייא דיא מלאכים און איבער־געקעהרט זייער געלעכטער אין א געוויין. זיי וויינען, זיי שרייען איבער דער גאנצער גאס מיט א ביטער קול, ווארפען און צאפּלען זיך נעביך שרעקליך שטארק מיט הענט־ליך און פיסליך, פיסען זיך אלע רגע אום צו דער היים און פארגיסען נייע קוואלען

טרעהרען, עס גלוסט זיך זיי נישט בעגראבען צו ווערען ערגיץ אין א לאָך, עס גלוסט זיך זיי נישט אנצוקוקען דארט פינסטערע פנימער, צו צוזעהן דיא ווילדע אכזריות און פיין, עס האבען זיי ערשט זיך אויפגעעפענט דיא אויגליך ערשט זיך צופיהרט דיא פיסליך, זיי ווילען זיין פריי, ווילען לעבען, שפרינגען און זיך שפילען! — אך, קוים וואס עס איז געווארען טאג איז שוין אזוי פיל קרעבצען, אזוי פיל הארצוועהטיג, אזוי פיל טייבען טרעהרען. — איין אומעטיגער זעהר איין אומעטיגער ניגון!...

דער סאָלאָוויי האט וואס ווייטער, ווייטער מעהר זיך צולאזט, געמאכט שטיי-נער און מיינע געפיהלען האבען אויך אלץ מעהר און מעהר אין מיר זיך צוגאסען, געשפילט א וויינענדיגס און וועה געשריגען!

עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט דער מארק, אין גאַנצען וויא ער איז, מיט אלע זיינע געשעפטען און מיט אלע זיינע מענשען. עס האט מיר זיך געדאכט; הונגעריגע; דארע טאנדעטניקעס. און אין צעהנטען איינגעהויקערטע טענדלער דרעהען זיך הין און הער ארום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאטצען ביי זיך אפּ איטליבענס קליידער, האבען איין אויג ביי וועמען עס זענען צעריסען דיא שטיוועל, בייא וועמען דיא הויזען, בייא וועמען דיא קאפּאָטע, דערפיהלען אין דער שטאָדט דיא קלענס-טע לאטע, דיא מינדסטע שמאטע. עס האָט מיר זיך געדאכט: בלייבע, טויטע מענשען נעביך לויפען ארום וויא דיא פארסמטע מייז, שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. טאָמיר ווערען זיי געפינען עפּיס א שטיקעל ברויט, טאָמיר ווערען זיי חאַטש עפּיס דערטאפּען. איטליבער איז פארטראגען, איטליבען שפּאלט זיך דער קאפּ, איטליבער פארבייסט א ליפּ, מאכט פּלאנען און פארטראַכט זיך, איטליבער ריקט ארויף דאס היטעל, לויפט און איז וויא אויף דעם עולם התוהו. — עס האבען מיר זיך פאָרגעשטעלט אלערליי סארטען קלייטען און קלייטליך, טישליך און שאפּ-קעליך, צוואנציג קרעמער שלאגען זיך פאר איין קונה, איטליבער ציהט איהם צו זיך און זאגט איהם צו הרים וגבעות, איטליבען קריכען ארוים דיא אויגען צוזעהען א גראשען לייזעכטס. דיא קונים און דיא קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, בייא דיא קינדער. ביי דעם חלק לעולם הבא, און גלויבען איינער דעם אנדערען וויא דעם הונט. זיי צוגעהען זיך, קוקען נאך איינער דעם אנדערען הינטערוויליכס מיט איינעליך, ווער וועמען וועט צוריק בעטען, קומען זיך צונויף ווידער, ווייטער דינגען זיך, ווייטער שווערען זיך מיט טויזענטער שבועות, מיט טויזענטער חרמות, ביז איינעם געראָט פארט צום סוף אפּצונארען דעם אנ-דערען!.... עס האבען מיר זיך פארגעשטעלט רעדליך פארשווינען מיט שטעקליך אין דיא הענט, שיינע מענשעליך, וואס האלטען זיך וויא הינד, וויא וואָראָנעס לע-

בין טויטע און נבילות, וואס לעבען פון יענעמס פלייש פון יענעמס בלוט; מענשע־ליך, וואס זיי אליין זענין נישט ווערטה קיין דרייער און גילטען פארט זעהר שטארק; מענשעליך, וואס איטליבער קען זיי פאר קליינעטשקע און זענין דאך זעהר גרויס; מענשעליך, וואס אונטער דיא אויגען, האט איטליכער אויף זיי צו דערצעהלען עפּיס נישט קיין שיינע מעשיות, פיהרט ארויס דעם גאנצען יחוס פון זיי, פון זייערע ווייבער, און אין דיא אויגען האט מען פאר זיי פאָרט דרך ארץ; מענשעליך, וואס זענין אין דער געמיינדע א מכה, וואס מאכען איהר קאַליע דאס בלוט און נאַגען זיא אויס; מענשעליך, וואס אנקוקענדיג דאכט זיך, זיי זענין שטארק בעשעפטיגט, פארנומען מיט וויכטיגע עסקים, עס שוויצט זיי תמיד דאס פּנים, שטענדיג פול מיט סודות, מיט סעקרעטען, ריידען דאס רוב אויף דעם ווינק — און באמת זענין זיי סוויִשט־שען, ליידיגגעהער, גארנישטען, טויגעניכטסען; קורץ און גוט, יענע מיני מענשעליך, וואס דרעהען זיך תמיד ארום קהל, ווילען דער שטאדט רק איינברייינגען, רק טאן טובות, וואס לייגען זיך אין גאנצען אוועק פאר דער שטאדט און לעבען בכבוד, עסען דאס בעסטע און טרינקען טאג טעגליך א גוט גלעזעלע ווין; מענשליך, וואס דרעהען זיך אלץ אין דיא קהל־שטיבליך, לעבין דיא גבירים, אויף דיא אסיפות, אין דיא יאטקעס און אין דיא וויינשענקען, וואס פיהרען דיא גאנצע קאמאנדע ביי דיא ווייבאָרעס, ריימען איטליכען איין א סוד אין אויער און שרייען „זשעלאיעם״, אדער „ניעזשעלאיעם״ פאר כל ישראל; מענשעליך, וואס וויטען זיך, נעהמען אראפּ דאס היטעל פאר איטליכען טשינאווניקעל, פאר איטליכען פּריציל, וואס קריכען תמיד זיך פארצושטעלען פאר א נייעם גובערנאטאר, פאר א נייעם פּאליצמייסטער, ראפּאָר־טעווען תמיד מכוח דער שטאדט; מענשעליך, וואס זעהן אויס וויא שרעקליכע וועלף צווישען דיא ארמע, בידנע שאף אויף דעם מארק!... איך זעה דארט דעם בעל־טאקסע, וואס א מאל איז ער געווען א דאר יודעל, א ביטערער אביון, א קבצן, גע־גאנגען תמיד צופּוס אין צעריסענע שטיוועל, קיינער האט אויף איהם אפילו זיך נישט אומגעקוקט, אצינד האט ער זיך פארלאזט א בייכעל, פאהרט וויא א שררה אין א פאיעטאן מיט א פּאָר גוטע פערד און קלאָגט זיך פאר איטליכען אויף דער איצטיגער שלעכטער צייט, ער דערלייגט נעביך געלד!... איך הער וויא איינער דינגט זיך מיט א בעל־מלאכה, וויל איהם פון דער ארבייט אָפּרייסען א פּאר גראשען. דער בעל מלאכה בעט רחמים, טענהט, געוואלד! ער וועט דעם גאנצען טאָג ארבייטען, פּראצעווען מיט נויטשוויים און דאס פארדינסט וועט איהם נישט טראגען אפילו אויף דעם עסען. ער בעט זיך נעביך וויא בייא א גזלן, מען וויל איהם אבער נישט הערען פלוצים, זעה איך, קוקט אונטער א געזונטער, א בעלייבטער, א

שיינער יוד אין א גרויסען ספאדיק מיט א פאטשיילע אין דער האנד. מען גיט איהם א גאנץ פיינע נדבה, און ער בלאזט זיך, ווארטשעט, עס איז קארג. מען דערלייגט איהם נאך, עס איז אלץ קארג, אזעלכען וויא ער קומט א סך מעהר פאר זיין בייבעל פאר זיינע געגרייזעלטע פייקעליך און פאר זיין אויסגעווייקט שיין פנימיל, יענער בעדארף האלטען זיך פאר א זכיה, אז זיין געלט, זיין מיה, געהט צו אזעלכען וויא ער אין דעם בויך אריין! — אָך, וויא שרעקליך דער מארק זעהט אויס! וויפיל אומגערעכטיגקייט דארט ווערט געשעהען! דיא אָרעמקייט, דאס ביטערע עלענט, דאס שרייען און קרעכצען רופען זיך טרויערדיג אפּ טיף אין דעם הארצען. — א טרויערדיגער, זעהר א טרויערדיגער ניגון!

שפּיל סאלאָוויטשיקיל, שפּיל! דיין שפּילען צונעהמט מיך בעסער וויא אויף א בעדעקענס. איך וויל אביסיל זיך בעטראַכטען, איך וויל אַביסיל זיך דערמאהנען און פאָרשטעלען אונזערע צרות. שפּיל סאלאָוויטשיקעל, שפּיל, איך וויל אביסיל וויינען!

ער האט געקנאקט, זיך צולאזט אויפן העלזעל און טרויערדיג געשפּילט! עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א יודענס שטוב, וויא דארט מאכט זיך קיין רגע נישט צו דיא טהיר. עס געהען זעהר פיל ארמע לייט, יונגע און אלטע ווייבליך, מיידליך און קליינע קינדער, איינער געהט ארויס, דער אנדערער קומט אריין. בתוך הבאים קומען אן גבאיטעס מיט זייער חן. דערנאך טהוען זיך א לאז שיינע יודען אין זיידענע קאפּאטקעליך, פאדערען געלד פאר זייערע זכות אבות. נאך זיי קומט אריין א מגיד, א נשרף, א ירושלמי, א משולח, איין ענונה מיט אלטע פארשימעלטע כתבים. באלד נאכדעם קומט א שמש פון דער שוהל מאהנט פאר א שטאט. פאר איין „עליה“, פאר א „מי שברך“ פאר א „מלא“ און פאר א „נדר“. ערשט אָפּגעפּארטיגט זיך מיט דעם, גיבען זיך איינער נאך דעם אנדערען א שאָט א פּעקיל פארשידענע נבאים מיט פושקעס און אהן פושקעס, איינער מאהנט מעמדות אויף ארץ ישראל, דער אנדערער עפּיס אויף תלמוד-תורה, דער דריטער בעט אויף הכנסת-כלה, דער פערטער אויף דעם הקדש, דער פינפטער אויף חברה משניות, דער זעקסטער אויף חברה נר-תמיד וכדומה נאך און נאך חברות. בינתים קומען צווייא בכבודינע בעלי-בתים מיט ברייטקייט, ריימען עפּיס שטילערהייט איין אין דעם אויער, זאגען דער-נאך הויך אויף א קול מיט א זיפץ: „היינט פארשטעהט איהר שוין פאר וועמען?“ און נעהמען.... גאר אין מיטען דרינען קומט דער קהלשער שמש און מאהנט עפּיס צום רייסטעו, דער רעפּאָטאט שטעלט נאך א מאל אריין א פאסטאי, דער קצב זאגט אן מיט דער דינסט, אז פון איצט אן, זאל מען מוחל זיין צולייגען צו דער אקע פלייש נאך צוואנציג גראשען, מען האט פארגרעסערט דיא פּאקסע.... תכלל מען

רייסט פון אלע זייטען, איטליכער גיט א חאפ, א קניפ, א צופ, עס שטעלען זיך אין די אויגען טרעהרען, עס איז שווער אויסצוהאלטען. — שפיל סאלאוויטשיקיל, שפיל, איך וויל אביסיל וויינען!....

ער האט זיך צושפילט, צוגאסען און געמאכט אומעטיגע שטיינער! עס שטעלט זיך מיר פאר, וויא יודעש געלד, יודעש בלוט גע־הען לאיבוד, זיי גיסען זיך וויא וואסער און ברייגגען נישט קיין שום נוטצען. מישטעהנעס געזאגט מ ה ח ס ד נ ו, וואס איז אונזער חסד, אונזערע צדקות? עס שטעלט מיר זיך פאר אונזערס א תלמוד־תורה, א וויסטע, א פינסטערע חורבה, עפיס א שטיבעל אויף א היהנערש פיכער, ערגיץ אין א לאך. איגוועגדיג שטינקט שימעל; דער צובראכענער פאל און די בייגק זענין דארט בעדעקט דיק מיט בלאטע, די פענסטער אויסגעשלאגען, פארשטעקט מיט שמאטעס. ארמע, הונגעריגע, אפגעריסענע יתומים וואלגערען זיך ביז דעם האלז ווייט אין מיסט, פארשמירט וויא די רוחות און האבען קיין פנים נישט פון מענשען. וואס, מישטעהנעס געזאגט, קען פון זיי דארט ווערען? וואס וועלען זיי זיך אויסלערנען און צו וואס וועלען זיי שפעטער טויגען? איך הער וויא אזוי זיי קרעכצען און זיפצען. דאס קול פון זייערע פארלוירענע יונגע יאהרען, הער איך, שרייעט ארויס פון די קופעס ערד און מיסט! דאס קול פון די אומגליקליכע, פון די פארלוירענע נפשות, הער איך, געהט ארויף אין דעם הימעל און שרייעט: ארט געוואלד אויף דער גאנצער שטאדט יודען! אויף איטליכען פון אונז קאפען אראפ די בלוטיגע טרעהרען, קיינעם פון אונז וועלען זיי נישט געשווייגען ווערען!.... עס שטעלט מיר זיך פאר אויך דער הקדש, אדער, לאז זיך חאטש זיין, דער בקור־חולים, מיט אלע זיינע ווילדע הנהגות. איך הער עפיס א רעש, א יאמער, א קלאג דארט אויף דעם הויף. איין ארמע יודענע האט אהינצו געבראכט צופיהרען איהר קראנקען מאן, איהר גאנצער פרנסה־געבער, איהר גאנצע אנהאלטעניש. די גבאים אבער לאזען איהם נישט אריין ביז די ארימענקע וועט נישט געבען פריהער א פאר קערבליך. דערווייל וויא זיא לויפט ארום, ברעכט דעם קאפ וויא צו בעקומען דאס געלט, איז איהר קראנקער מאן גענביך לעבען פלייט געשטארבען. די פרישע, וויסטע אלמנה קומט און בעוויינט איהר מאן אויף דער גאס, מיט איהר אין איינעם וויינען נאך ארמע לייט, נאך וויסטע אלמנות מיט צובראכענע הערצער. עס איז א יאמער, א קלאג, מען צוגעהט פון טרעהרען. — פאמעליך אביסיל שפיל סאלאוויי, עס האט ביי מיר אין דעם הארצען שוין גע־לאפנעט א סטרונע!

ער האט אביסיל צוגעקנאקט און געמאכט טרעלען, עס האבען מיר זיך פארגע־

שטעלט יודישע פּאַראַדקעס, וויא פון אונזערריידען קומט גאַרנישט ארויס, מישטעה־
נעם געזאָגט מה אָנו, מה חיינו, וואס מיר זענין און וואס איז אונזער לעבען ?
עס שטעלט מיר זיך פאָר איין אסיפה. דאָרט איז א ליארם, א געשריי וויא אין א
באָד, איינער איז מבלבל דעם אנדערען. זאגט איינער עפּיס א וואָרט, שרייעט יענער.
ניין, אדרבה, פּאַרקעהרט! און הערעןביידע נישט, וואס זיי ריידען. איטליכער האלט
זיך פאר א חכם, פאר א ווערטל־זאָגער, לאָז עמיצער עפּים אָנהויבען צו זאָגען, פאלט
איהם יענער אריין אין דיא רייד. עס, מאכט ער, לאָזט זיך דינען, מכח דעם האָב
איך געזאָגט א גאַנץ גלייך־ווערטעל... וואס הייסט עס ? שפּרינגט ארויס איינער
פון דער זייט, איך בין אויך א בעל־הבית, בין אויך א היגער, איך האָב אויך א דעה!
מען צונעהט זיך לסוף שטארק פארשוויצט און מען ווייסט נישט מיט וואס מען איז
געקומען, מיט וואָס מען געהט אוועק. עס קומט אויס דעם עולם'ס ווערטעל טאַקי:
„ס'איז געבליבען, שמעון ווארגער זאל ווייטער וואוינען מיט דער גרושה!" איך הער,
וויא א פאר גבירליך, עטליכע בעלי־טובות, עטליכע דרעהער אין קהל, און דער בעל־
טאַקסע מיט זיין קאפּיטעל לאכען זיך נאָכדעם גוט אויס און מען טהוט וואָס מען
וויל. באלד נאך אזא אסיפה ווערט וויא געוועהנטליך טהייערער דער מקח פון
פלייש. בעלי־טובות נעהמען בעזונדער פון איטליכער אָקע עפּיס דרייערליך און עס
ווערען בעשאפען עפּים שטילע, שפּאָגעל נייע נתינות. עס שטעהען מיר פאר דיא אוי־
גען אונזערע וויבאָרעס, וויא אזוי מען קלויבט אויס גבאים, פיהרערס און א נובערס־
קען רב. פּע, וואס דא טהוט זיך! איך קען נישט צוזעהען וויא מענשען פארליערען
זייער שכל, זייער הארץ, זייער ווילען, און זייער מענשליכע בחירה; איך קען נישט צו־
זעהען וויא מען לעקט זיך אונטער, בייגט זיך עפּים פאר א ליאדע גבירעל, וויא מען
סכוזשעט, נעהמט אויף דיא שפּיטץ פינגער פאר איין אויפגעקומענעם משרת וכדומה
אזוינע מיני פארשוינען. איך קען ניט צוזעהען וויא מען פארקויפט דעם אמת, דעם
יושר, דעם נוטצען און דעם אינטערעס פון דער שטאָדט פאר א גלעזעל בראנפין,
פאר א קניש. עס קאָכט זיך מיר איבער דאס בלוט צוזעהענדיג, אז בעונותינו הרבים
איז נישטאָ ביי אונז מיט וועמען עפּים צו טאָן, מיט וועמען עפּים צו מאכען. קיינער
מיינט נישט ערענסט! עס ווערט מיר צוזעטצט דיא גאל צוקוקענדיג, וויא בעונותינו
הרבים אונזער עולם שלאָפט, וויא ער איז פארטראָגען אין חלומות — ער דענקט
נישט, בעטראכט נישט, ווייסט נישט זיין לאגע. קיינער בערעכענט
נישט, זאָרגט נישט און פיהלט נישט כל־זמן עס בעריהרט איהם נישט זיין אייגען
נפש'ל. טאַקי נאָר מחילה אָקסען, וואס בשעת מען קוילעט איינעם, שטעהען זיך דיא
איבריגע און קייען, מעלי־גרה'ן גאַנץ רוהיג. עס ווערט מיר א לאך אין האַרצען צו־

זעהענדיג... נאָך אבער געוואלד פאמעליך, סאלאָווי, פאמעליך! עס האט ביי מיר געשפרונגען שוין נאָך א סטרונע!

וויין ישראָליק, וויין! האָט מיט איטליכען שפיל דאס וואלד־כלי־זמריל מיר געזאָגט. עס האט מיר זיך געדאכט וויא פאר דער חופה. דערבדחן דערמאָהנט מיך, איך בין א יתום...ישראָליק, לאזט ער אויס צום גראם מיט א ריהרענדיג קול: א יתום מוז אויף דער וועלט פון איטליכען אויסשטעהן זעהר פיל; וויין, ישראָליק לעב, וויין — כלי זמריל שפיל!

איך דעק צו דיא אויגען מיט א טיכעל, בעוואש מיך מיט טרעהרען און שטעל מיר פאָר זעהר נישט קיין פרעהליכע זאכען.

עס שטעלען מיר זיך פאָר אונזערע קלייזליך און שטיבליך. מישטעהניעס געזאגט וויא אזוי זיי זעהען אויס, וויא אזוי מען פיהרט זיי און וויא מען האלט זיי ריין! איך געה פארביי דורך — און עס פארשלאָגט מיר אין דער נאָז... דארט האלטען זיך אויף ליידיגגעהער, בטלנים ליגען זיך דאָרט אויסגעצויגען אויף טיש און אויף ביינק מיט פיפקעס אין דעם מויל. זיי פיפקען, שפעטען פון דער גאנצער וועלט און דערצעהלען מעשיות. דאס זענין אזעלכע מיני ווערעם, וואס נאגען, פרעסען און האבען זייער גאנצע יניקה פון אנדערע. דאס זענין עפיס נאר מאדנע באנקירען, וואס רעכנען דיא גאנצע שטאדט הייזער פאר זייער קאנטאָר; איטליכער איז זיי תמיד שולדיג און מיט איטליכען פיהרען זיי בעשטענדיג קאנטעס. גליקליך מעג זיך שעטצען יענער, וועמען זיי פארלייגגערען דעם חוב אויף אביסיל שפעטער. — איך זעה עפיס א גוזמא מקבלים, אביונים, קבצנים, דלפנים, טויגעניכטסען, קאלעקעס מלמדים, פארצעהנ־יאהרדיגע, פאריאָהרדיגע, און היינטיגס־יאהרדיגע בעלי־הביתליך, וואס עסען קעסט. איך העזר פלוצלים אויף דער גאס עפיס כלי־זמר שפילען, פריהער לויפען ווייסע חברה, הענדום פענדום, הינטען געהט א גרויסער עולם, עס ברענגען הבדלות. דאָס פיהרט מען צו דער שוהל א חופה, אומגליקליך צומאכען דארט א יונגעל מיט א מיידעל, וואס ווייסען נאָך גאָר נישט פון וואס צוזאגען. ביז שפעט אין דער נאכט, זעה איך, פיהרט מען חופות, עס ווערען אפגעמאכט עפיס א גוזמא חתונות. אלטע באבעס פליעסקען, מחותנים טאנצען, דער עולם איז לוסטיג, א שמחה! — מזל טוב אייך, יודען, מיט שפאָגעל נייע אָרמע לייט! מזל טוב אייך מיט א ניי פעקיל לעדיגגעהער! מיט נייע קאנדידאטען אויף מלמדים, אויף מקבלים, אויף באנק־קוועטשער און אויף גילדענע אָדער יודען! מזל טוב אייך גאר מיט א פריש צעטיל פון קייטינע גרעט: מיט אלע אייערע שמוטציגע, פוילע און פוסטע מענשעליך! מזל טוב

אייך מיט פריש-צאפּעלדיגע פיאוועקעליך! גרייט אן יודען, בלים, גרייט אן געלט געלט, געלט! —

גוואלד, סאלאווי, געגוג, געגוג צו שפּילען! עס רייסט מיר דאס הארץ, עס שפּרינגען, עס לאַפּנען אין מיר אלע סטרונעס!...

8.

זיא איז קוים לעבעדיג פון זייערע הענט ארויס.

איך האב מיך אומגעקוקט דערנאך צו מיין קליאטשע האב איך געזעהען, זיא ליגט אויסגעשטרעקט וויא א טויטע און סאפּעט גאנץ שטארק.

—אך! האט זיא צו מיר זיך אַנגערופען מיט א קרעכץ, זיי האבען מיך גאַר פערמוטשעט. איך פיהל, אז אלץ וואס ווייטער געהען מיר אויס דיא קרעפטען. אין דער צייט, ווען עס עפענט זיך מיר אויף דאס מויל צום ריידען. ווען איך הויב מיך אן ארומצוקוקען און אלסדינג צו בעטראכטען, דענסטמאָל הויב איך ערשט אָן צו דערפיהלען מיינע וועהטיגען... אך, זיי האָבען מיך שרעקליך אפּגעשוואכט, שרעקליך קראנק געמאכט — איך פיהל אין מיר נישט קיין גאנץ אבר קיין גאנץ ביינדעל! זעהר שטארק האבען מיך דא ערשט פערמוטשעט עטליכע פארשווינדליך, איך בין פון זייערע הענט קוים גאנץ ארויס מיט דעם לעבען.

—דערצעהל מיר, בעט איך זיא מיט א פארקלעמט הארץ, דערצעהל מיר, ווער זענען עס דיא דאזיגע פארשווינען, און וואס האבען זיי דיר געטאָן?

— העלף מיר, איך בעט דיך, אביסיל זיך אויפצוהייבען און אנצושפּארען זין אויף דער זייט. ס'איז עפּיס קיין דרך ארץ נישט וויא איך ליג אזוי אויסגעשטרעקט איך קען מיך, לא עליכם, אליין קיין ריהר נישט טאן, אוי מיין קאפּ, מיין קאָפּ!

— וואָס איז? האב איך זיא א פרעג געטאָן מיט רחמנות, דער קאפּ טוהט דיר נעביך וועה?

— אוי! האט זיא געענטפערט, עס טוהט מיר וועה איטליכס אבר, איטליכס גליד בעזונדער, מיין גאנץ לייב און לעבען. עס טוהט מיר וועה אי דער קאפּ, דער קאפּ, אי דער גאנצער פאָדער חלק,— דער פאדער חלק וויא אויך מחילת דער הינטער, הינטער חלק!....

— לאז זיך פון דעסטוועגען נאר נישט אפּ, האב איך זיא געבעטען. מארגען, אז מיר וועלען זיין אין דער שטאדט, וועל איך בעטען א דאָקטאָר, ער זאל דיך בעטראכטען און דיר עפּיס פארשרייבען.

— אי, אי! האט זיא זיך א חאפּ געטאן זעהר דערשראקען. דערמאהן מיר נישט, איך בעט דיך, דערמאהן מיר נישט קיין דאקטאר! ווער קען נאָך אזוי וויא

איך דיא דאקטוירים, דיא קאַנאוואַלעס מיט זייערע רפואות, מיט זייערע פאַרשריי־בעכטסען? !.... ביי זיי איז באַלד לאָזען צו דער אַדער, בלוט אפצאַפּען און דורכ־ציהען זאוואַלקעס. איך האָב שוין ברוך־השם אויף מיר א סך בלויע צייכענס פון זייער פאַרשרייבעכטס. זעהסט־דוא ביי מיר אָט דיא פרישע סינאַקעס? דאָס האָט מיר נישט לאַנג געמאַכט א דניעפּראָוויצער קאַנאוואַל מיט זיין קליפּערגעצייג און מיט זיין פאַרשרייבעכטס. ער איז פשוט זיך מחיה, ווען עס מאַכט זיך איהם א גע־לעגענהייט צופאַרשרייבען. עס זענען דאָ זעהר פיל אַזעלבע דאָקטוירימליך, וואָס וויא באַלד נאָר עפּיס א מינדסטע זאַך, א קליינינקייט, האָבען זיי שוין ליב צו שרייבען, און שרייבען און א מגילה, א גאַנץ גרויסען בויגען....

נאָכדעם אַז דיא קליאַטשע האָט וויא עס־איז זיך אָנגעשפּאַרט אויף דער זייט, איז זיא געלעגען אביסיל שטיל, האָט אָפּגערוהט און געחאַפּט דעם אָטהעם. דער־נאָך האָט איהר עפּיס וויא זיך איבערגעביטען דאָס פּנים, געקוקט אויף מיר מיט א פּאָר קלוגע אויגען, טאַקי נאָר וויא מענש, און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא ווערטער:

— אויב דוא ביסט אפשר א מאָל געווען אין גלופּסק מוז דיר זיכער בעקאַנט זיין, אַז נישט ווייט פון דער שטאָדט ארויסגעהענדיג, לעבין וואַלד, איז געשטאַנען איין אַלטער פּאַלאַץ, א חורבה פון א לאַנגער צייט מיט יאָהרען. דער גאַנץ גרויסער, ברייטער פּלאַץ, אויף וועלכען ער איז געשטאַנען, האָט פאַרנומען דיא אויגען מיט זיינע שיינע גערטנער, מיט זיינע פרוכטאָוועביימער, חאָטש וויא אָפּגעלאָזען וויא ווילד פאַרוואַקסען מיט גראָז זיי זענען געווען. נישט איינער נאָר פון דיא, וואָס פּלעגען פאַרביי איהם געהען שפּאַצירען, פּלעגט זיך אַלץ ווינשען, אַז גאָט וועט איהם העלפען צו געווינען דעם גרויסען געווינסט, דיא צוויי מאָל הונדערט טויזענט רובעל, אָדער נאָר צו געפינען איין אוצר, וכדומה נאָך זאַכען, וואָס דער אויבער־שטער קען צושיקען, דענסטמאָל וועט ער זיך אויסקויפען אָט־אָ־דעם פּלאַץ און דאָ שטעלען א שיין הויז. קיין בעסערס דערפון בעדאַרף מען שוין מעהר אויף דער וועלט נישט האָבען. דאָ קען מען לעבען גאַנץ גליקליך צווישען גאָט און צווישען לייט. אַזוי פּלעגט איטליכער זיך ווינשען, און פון איטליכענס ווינשען האָט, וויא דער שטיינער איז, זיך אויסגעלאָזט א טייך. דערווייל איז דער אַלטער פּאַלאַץ זיך געבליבען אַלץ טאַקי א חורבה און אַזוי אָוועקגעשטאַנען א היבשע צייט מיט יאָהרען.

נאָר אַלסדינג אויף דער וועלט האָט א צייט. אויף דעם אַלטען פּאַלאַץ איז אויך געקומען זיין צייט אויפגעריכט צו ווערען. עס האָט זיך געוויזען פּלוצלים דער

גליקליכער, דער מזלדיגער מענש, וואס איהם איז בעשעהרט געווען צו בעקומען דעם שיינעם, טהייערען פּלאַטץ. מיינסט־דוא אפשר, ער האט געוואונען, אָדער געפונען איין אוצר? חלילה, אפילו נישט קיין פּרוטה. אדער מיינסט־דוא אפשר, ער האט געהאַנדעלט און פאַרדינט? נאָך אַ מאל, ניין, חלילה! אדרבה, וויא איטליכען איז בעקאַנט, איז ער נעביך אין האַנדעל גאָר נישט מזלדיג געווען. ער האט אין זיין לעבען עטליכע מאל אי זיינס אי פרעמד געלט, כאַ עליכם, אַנגעוואוירען. צו וועמען ער האט זיך צוגעריהרט, איז יענער ניזוק געוואָרען. אַ מאל האט ער זיך צוגעריהרט צו אַ צוקערפאַבריק פון אַ גרויסען, בעריהמטען סוחר, איז זיא, דיא פאַבריקע, מעשה שטן, פון אונטער זיינע הענט עפּיס וויא פאַרשוואונדען געוואָרען און איידער דער סוחר האט נאָך צייט געהאַט זיך אומצוקוקען, דערווייל האט ער איהם פאַרפיהרט ביז דעם האַלז וויים אין דער בלאָטע. אַ־פּנים נישט בכיוון, נאָר גלאַט פשוט, ווייל ער האט אין דעם האַנדעל טאַקי קיין מזל נישט געהאַט. מילא וואָס דען־זשע? גאָט האט איהם געהאָלפען אויף דער עלטער זיך אריינצודרעהען אין קהל און ווערען דער שטאַדטס בעל־טובה! קוים איז ער אַ געוויסע צייט אוועקגעווען אַ בעל־טובה, אַ דרעהער אין דעם ק ע ס ט ע ל ע, האט רבונו של עולם איהם מיט אַ מאל בעצאַהלט שכר פאַר זיין צער, איהם בעגליקט פאַר זיין גוטסקייט, פאַר זיין מיה נעביך און איהם מזכה געווען מיט דעם אַלטען פּאַלאַץ! אין יענער צייט בין איך, שלימזלדיגע שקאַפּע, געווען אין זיינע הענט. ער האט זיך אַ נעהם געטאָן צו מיר גאַנץ געשמאַק, מיט אַלע כלים און געאַרביט מיט מיר עבודת־פּרך. ער האט מיך איינגעשפּאַנט אין וואָגען און איך, אָרימענקע, נעביך האָב איהם געמוזט אָנפיהרען אין גאַנצען דיא ציגעל און דיא לעהם אויף דעם גאַנץ גרויסען הויז, וועלכעס ער האט דאָרט זיך אויסגעבויעט! אָפּגעהיט זאָל מען ווערען פון אַזאַ בעל־הבית!....

קוים וואָס איך האָב איהם אויסגעבויעט פּיתום, האָט ער מיך אין אַ קורצער צייט געצוואונגען, איהם אויך אויסצובויען רעמסס. אויף אַ גרויסען פּלאַטץ, אין מיטען דער שטאָדט, וואס איז אוועקגעשטאַנען ליידיג אַ סך יאָהרען, אהינצו האָב איך איהם געמוזט ווייטער אָנפיהרען לעהם און ציגעל, אויסצובויען אַ גרויסען מויער מיט אַ סך קלייטען.

שווערער נאָך פון לעהם און ציגעל איז מיר געווען צו פיהרען עפּעס אַ פאַרפרומטען ספּאָדיק מיט זיין גוטער כנופיא, וואָס זיינען געווען צוזייעט, צושפּרייעט אין פערשיעדענע שטעדטלעך און בעוויזען זייערע וואונדער אין עבודת הבורא. איך האָב געהאַט דאָס לויפעניש, איטליכען בעזונדער אָפּצופיהרען דעם רח״ש און אַלע

בעדערפעניש, וואס מען בעדאַרף האָבען צום לעבען. מען פלעגט מיך אָנלאָדען מיט משא און אַלץ טרייבען, טרייבען. איך האָב עס גאָר קיין כח ניט געהאַט אויסצושטעהען!.... נאָך אַ פעקיל האָב איך אויף מיר געהאַט, זעהר אַ ביטער פעקיל, וואס פון איהם מענסט דוא הערען.

ערגעץ אין אַ שטעדטעל, דאָרט לעבען אַ געוויס מייבעל, ליגט דאָרט פון הונדערטער יאָהר בעגראָבען עפּעס איינער, אַ גרויסער למדן. פון כמה שנים האָט מיט איהם איטליכער דאָרט זיך מיחס געווען, נאָר דערביי טאַקי איז מען געבליבען. פלוצלינג ווייזט זיך אויף דעם מייעריל, וואָס אויף זיין קבר, אַ נר-תמיד, דאָס הייסט אַ לעמפּיל, אין לעמפּיל עהל מיט אַ קנייטעל, וואָס ברענט כסדר. מיילא, דאַכט-זיך, וואס איז אזוינס אַ לעמפּיל? ווען מען געהט עס אָן? מיר אָבער האט עס געקאָסט געזונד און לעבען. דיא דאָזיגע פערזאָנען, וואס האבען אויסגעטראַכט דאס לעמפּיל און אנגעהויבען ביי איטליכען, סיי ביי היגע, סיי ביי פרעמדע, דורכפאָהרענדיגע אורחים, צו שלעפּען געלד אויף עהל, אָט זיי האָבען מיך דערטאַפּט אין זייערע הענד. און אין דער צייט, וואָס דיא דאָזיגע לייט האבען זיך מתעסק געווען אין דער מצוה, דערווייל האב איך, שלימזלדיגע, געפיהרט און געפיהרט צו זיי אַ היים, אויך אין זייערע קלייטלעך פון אַל-דאָס-גוטס: גאַנצע פעסער עהל, פעסלעך הערינג און מאַסלינעס וכדומה נאָך סחורות, וועלכע אַ קלייט בעדאַרף צו האבען. פון יענעם לעמפּיל איז מיר וויסט און פינסטער געוואָרען אין דיא אויגען!...

איך בין קוים לעבעדיג פון זייערע אַלעמענס הענד ארויס. נאָר מיר אָבער איז שוין אזוי בעשעהרט, אַלץ צו האָרעווען און אויסצושטעהען אויף דער וועלט פון איטליכען שלאַק בעזונדער. אַזעלכען, צו וועמען דער רוח האט מיך דערנאָך פאַרטראָגען, האב איך געזעהן דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען. דיא משא, וואס ער האט אויף מיך אָנגעלייגט, איז בממשות ניט געווען אזוי שווער. עס האט אבער געהאַט אַ שרעקליכען נפוח, אַ נפוח-זאַך איז אַ סך ערגער צו פיהרען וויא לעהם מיט ציגעל, וויא פעסלעך הערינג מיט עהל. ער האט מיך עפּעס מיט אַלערליי געדרוקטע בלעטער בעדעקט אין גאַנצען אזוי, אז פון דיא בלעטער האט מען נאָר געזעהן ארויסשטעקענדיג לאַנגע אויערען און מחילה אַן עק. מען האט זיך געהאַלטען אין דיא זייטען לאַכענדיג פון דעם, וואס איז דאָרט געשטאַנען געשריעבען. עפּעס האט מען שטאַרק חוזק געמאַכט פון איהם נעביך, פון מיר נעביך און פון אונז ביידען. ער, אַ וואונדער חלעבען, איז געווען גאַנץ רוהיג. אויב ער האט זיך ניט ווּיסענדיג געמאַכט, אָדער האָט ער אפשר טאַקי ניט פערשטאַנען. וויא דיא מעשה איז שוין דאָרט געווען, ער איז ביי זיך געווען שטאַרק. מיר אָבער, מעשה

שטן, אין דיא זאך זעהר ניט אנשטענדיג געווען, מיר איז שרעקליך ניט געפעלען, מען זאל פון מיר, צוליעב איהם, לאכען. היינט האט מיר טאקי אויך געריסען דאס הארץ אויף איהם נעביך, פאר וואס זאל מען איבער איהם אזוי זיך לוסטיג מאכען? א מענש, וואס כמעט נישטא איין זאך, אפילו א קלייניגקייט, אין וועלכער ער זאל זיך ניט אריינמישען, טאקי נאר פאר גוטסקייט, חאטש מען האט איהם גאר ניט געבעטען; א מענש א בעל סוד, און אז ער גיט שוין יא ארויס עפעס „סודות" אט אין דרינען טאקי ליגט ערשט א סוד, עס איז זיכער ניט אומזיסט.... אזא גוט פראסט מענשעל אהן שום חכמות זאל זיין אזוי צו געשפעט! חלעבין א רחמנות. ווייניג מיינע צרות האב איך נאך געמוזט ליידען אויף זיינע, גענוג בין איך א שלימזל, האט מיר דער רוח בעשעהרט נאך א שלימזל. איך האב גע-האט גענוג אויסצושטעהן אי פאר מיר אי פאר איהם! טאטשקעס וואלט איך איהם באדאי געפיהרט, אבי ער זאל מיך בעפרייען פון אזא נפוח און פון לייטישע געלעכטער. איך וואלט מיך געווען גליקליך געשעצט, ווען ער זאל אויף מיך ברוגז ווערען און מיך פערקויפען, איבערגעבען אין אנדערע הענד. דאס אייביגע לעבען וואלט איך איהם געוואונשען, עס וואלט בעסער געווען פאר אונזביידע. מעשה שטן אבער, בין איך איהם שטארק געפעלען. עס איז איהם א פנים אריין אין טעם.... איין קול, ער האט מיך ליעב, ער האט מיך ליעב! עס פלעגט מיר אזש ניט גוט ווערען נאר צום ברעכען, הערענדיג תמיד אזעלכע רייד, ניט היינט געדאכט! עטליכע מאל בין איך געפאלען מיט דעם גאנצען נפוח און מען האט אונז שוין א צייט לאנג ניט געזעהן שלעפען זיך אויף דער וועלט. ער אבער פלעגט זיך מאכען הארץ און אויף גאטס בערואטה אנהויבען אויף דאס ניי צו מאכען מיט מיר דיא קאמעדיע. אז דער רוח האט מיט מיר און מיט איהם שוין גענוג זיך אנגעשפילט, גענוג זיך אנגעלאכט און לוסטיג געמאכט דעם עולם, האט ער מיך געחאפט און אריינגעגעבען נאך צו אזעלכע מיני שלעק אין דיא הענד אריין, וואס האבען מיט מיר געמאכט דיא שפיל, אויך טאקי מיט דעם אייגענעם נפוח, נאר אויף איין אנ-דער שטייגער. יענער, וויא דיא מעשה איז שוין דארט געווען, האט נאך פארט געהאט הארץ, ער איז געווען נישט אזוי שלעכט, חלילה, וויא א טפש. אז-אך-און וועה איז איהם נעביך געווען מיט מיר אין איינעם. ער האט נעביך געמיינט דאס שטיקעל פרנסה. יענע לייט אקעגען זיינען פערקעהרט, ניט אזוי קיין טיפשים וויא שלעכט, האבען געמיינט אי דיא יניקה פון מיר און דערמיט צוגלייך אויך אנצו-טהאן מיר צרות מיט דעם נפוח. לאז אזעלכע וויא איך פארלירען דעם כח, קייען דיא ערד, קייבען און...

מיין שלימזלדיגע שקאַפּע האָט ביי דיא לעצטע ווערטער זיך שטאַרק פאַרקייכט, צוהוסט, נישט געקענט חאַפּען דעם אָטהעם. איך האָב מיך אויף פאַרהוסט און ווייט אין דעם וואַלד האָט זיך אָפּגערופען א הוסטענדיג קול.

.9

א צער בעלי-החיים!

נאָכדעם אַז דיא שקאַפּע האָט אָפּגעדערצעהלט איהר מעשה, האָב איך פון דעם גאַנצען הארצען א זיפץ געטהאָן און ווידער זיך פערטראַכט.

— עפּעס טראַכסט דוא מיר היינט צופיעל! האָט דיא שקאַפּע צו מיר זיך אָנגערופען. דוא ביסט עפּעס זעהר צוטראָגען, לייג זיך צו שלאָפען און רוה זיך חלעבען אויס א ביסעל.

— איך זאָל שלאָפען?! מהו איך א זאָג מיט פייער. איך זאָל שלאָפען בשעת דוא ליידסט, בשעת דוא קרעכצסט, בשעת דיר טהוט וועה איטליכעס אבר?! איך זאָל שלאָפען אין דער צייט, בשעת דוא בעדאַרפסט האָבען הילף, בשעת דוא קענסט זיך נעביך אליין פון דעם אָרט ניט ריהרען און מוזט האָבען עמיצען, וואָס זאָל דיר העלפען אביסעל זיך אויפצוהויבען, זיך צו שטעלען אויף דיא פיס?! אמת טאַקי, איך בין נישט דער מענש, וועלכען דוא בעדאַרפסט אייגענטליך האָבען אין דיין נויט. וואָס קען אזא שלאָף מענשעל, וויא איך, דיר העלפען? וואָס, מישטעהנעס געזאָגט, איז אין גאַנצען מיין כח? קוים וואָס איך האַלט מיך אַליין אויף דיא פיס, מען קען מיך מיט א בלאָז אומוואַרפען. דוא בעדאַרפסט האָבען איינעם א שטאַרקען, א בר-יכולת, א געזונטען און א געניטען. נאָר כל-זמן אָבער דער איינער איז נאָך ניטאָ, כל-זמן דוא האָסט ניט קיינעם, טאָהר איך מיך נישט מאַכען ניט וויססענדיג און מיך לייגען שלאָפען. איך מוז אָנגווענדען אלע מיינע כחות דיר נעביך חאָטש עפּעס מיט וואָס ס'איז צו העלפען. ניין, חלילה, וויא טאָהר איך, וויא קען איך שלאָפען? איך, זאָגסט דוא, זאָל רוהען! אדרבה, איז מעגליך צו רוהען נאָך אלסדינג, וואָס איך האָב געהערט און געזעהן? קען איך רוהען, אַז אזעלכע גרויסע צרות שטעהען פאַר מיינע אויגען, אַז דאָס גאַנצע פּעקיל ליידיג-געהער, בלוטזויגער פאַרשלאָגען מיר דעם קאָפּ און דערעהען זיך פאַר מיר, וויא שרעקליכע מחנות היישרעקען? אָט אָט, דאַכט זיך מיר, פאַלען זיי אָן, צונעהמען זיי מיר אויף שטיקקעך; אָט גיט איטליכער נאָר א קליינעם ביס, עסען זיי מיר אויף און עס בלייבט פון מיר נישט קיין שריד ופליט. ניין, זאָג איך דיר, איך וועל ניט שלאָפען, איך וועל נישט רוהען!...

— דוא רעדסט, האט מיין שקאפע געזאָגט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ, דוא רעדסט מיט פייער וויא א יונגער מאַן, זיי מיר מוחל; וויא איינער, וואס האט ערשט געענדיגט דיא קלאסען, געוועהנליך מאכען זייא גיכע בעקאנטשאפטען און ווערען צו איינעם וויא צוגעזאָטען, עס טראָגט זיי אונטער דאס מינדעסטע פיטצעל עולה, זיי ווערען אש-להבה, ריידען פאר פייער, פאר וואסער, נעהמען זיך אין קאָפּ אריין פוסטע זאכען און מיינען, אז זיי וועלען דיא גאנצע וועלט איבערשטעלען....

איך האב שוין אין מיין לעבען א סך אזעלכע געזעהן; דערנאָך אז זיי ווערען א ביסעל עלטער, קומען אין דער וועלט, הויבען אָן צו פיהלען דאגת-פרנסה, דענסט-מאָל לאזען זיי אראפ דעם נאָז, עס נעהמט זיי אָפּ דאס לשון, און חוץ זייער אייגענעם אינטערעס געהט זיי ווייטער קיין שום זאך נישט אָן. עס איז נאָך האטש גוט, אז זיי אליין בלייבען עהרליך, פערקויפען נישט דעם אמת פאר א גראשען און שטעהן נישט צו צו יענע לייט, מיט וועלכע זיי זיינען פריהער געווען קאָנטרע, פאר זייערע קרומע גענג; עס איז נאָך גוט, אז זיי לויבען נאָך האטש נישט דיא דאזיגע לייט פאר דער גאנצער וועלט און זידלען נישט אָפּ, שיטען נישט אָפּ מיט פריטעק זייערע פריהערדיגע גוטע פריינד.... מיט דיר וועט עס אויך אזוי געהן. אצונד ביסט דוא יונג, הייס וויא פייער, שפעטער א ביסעל וועסט דוא זיך אפקיהלען, וועסט מיך פערגעסען און גאנץ רוהיג שלאפען, וואס וועט דיך אנגעהן אזא בידנע שקאפע? שפעטער, נשקשה, וועסט דוא ווערען קעלטער און שטילער. דאס איז שוין אזוי על פי דרך הטבע אי ביי מענשען אי ביי בהמות. קוק א שטיינער אן א מינדסט קעלביל, וויא אזוי שטארק זיא דרינגעט מיט דיא פיסלעך, וויא אזוי שטארק זיא פארדרייסט דעם עק און שפרינגט, נאָר א מחבל. קוק זשע אבער דאס אייגענע קעלביל טאקי אן שפעטער, ווען עס ווערט איין אקס, וויא שטיל עס איז, וויא עס געהט איינבויגענדיג דעם קאפּ אין דעם יאך. וואס מאכט עס אויס? איטליכער חלעבין ווערדט שפעטער איין אקס....

— חלעבין! האב איך זיך אנגערופען נאָך מיט מעהר פייער, דוא האָסט אין מיר, חלעבין, א טעות! אי דוא זאלסט וויסען, וואס ביי מיר אין הארצען איז, וואס איך האב שוין פאר דיר געטאן און דיינק נאך עפּיס ווייטער צוטאן!

— „וואס דוא האסט געטאן און וואס דוא דיינקסט ווייטער צוטאן!" רופט דיא שקאפע פארוואונדערט זיך אן. דערצעהל אדרבה, דערצעהל, לאמיר הערען.

איך האב אקענען א פאר מינוט זיך געבאָברעט אין דער בוזעם-קעשענע און ארויסבעקומען פון דארט געשריבענע פאפירען.

אָט דאס, טאָך איך מיט איין ערענסט פנים, ארויסנעהמענדיג א בויגען פון

דיא פּאפּירען, אַז דאס וועט דיר בעוויזען, אז איך האב ליב טאקי צו מאז, נייעט נאר אַפּקומען גלאַט מיט ריידען אַליין, אזוי וויא אנדערע. דאס איז מיין בריעף, וואס איך האב מכה דיר, פארשטעהסט־דוא מיך, געשריבען צום קאָמיטעט פון דער חברה „צער בעלי החיים“, נאָכדעם אז איך בין בעקאנט געווארען מיט דיין ביטערער לאגע.

דיא שקאפּע מיינע שטעלט אויף דיא אויערען און איך לייען איהר אויף א קול מיין בריף מיט דיא ווערטער:

„דיא מדה פון רחמנות איז אזוי גרויס און אזוי שטארק אין דער מאָדע היינטיגע צייטען, אז מענשען האבען אנגעהויבען רחמנות צוהאבען, נישט נאר אויף מענשען אליין, היינו: זיי נישט פּיינט צו האָבען, נישט צו פּייניגען, נישט צו פארדרעהען זיי דעם קאָפּ מיט דעם לעבען, וויא אין דיא אלטע יאָהרען, נאר איטליכען צובעטראַכטען פאר א ברודער, פאר א חבר, פאר א פריינד, גאָר קיין שום חילוק נישט צו מאכען פון וועלכער לאנד און פון וועלכע נאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאר מיט מענשען אליין, זאג איך, האט מען היינט אָנגעהויבען זיך צובענעהען מיט רחמנות און מיט מענשליכקייט, נאך מעהר אפילו מיט בהמות, אפילו מיט זיי בעגעהט מען זיך היינט מיט בארמהערציגקייט און מען בעטראַכט זיי פאר גאטס בעשעפעניש, און וואס דעריבער פארדינט טאקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאמען: „דיא צייט פון מענשליכקייט“.

— מליצה, מליצה! פאלט מיר דיא שקאפּע אריין אין דיא רייד מיט געשפּעט. זעהר שיינע מענשליכקייט! האסט געמוזט אויך צושטעלען. אז היינט נעהמט איינער ביי דעם אנדערען ארויס דאס לעבען זעהר גרינג, גיך און באלד, מיט גוטע ביקסליך און קלוגע המצאות, וואס דער בארמהארצעדיגער דור האט, לטובה פאר דיא מענשען, אויסגעטראַכט!

— ווארט נאר ווארט, שריי איך פארפלאָמט, און לאז זיך דינען! וואס טויג מיר, וואס דוא רעדסט! הער אָקאָרשט ווייטער, ווייטער, און זיי מיך נאר נישט מבלבל. ביי וואס בין איך געבליבען שטעהען? יאָ ביי דעם:

„היינטיגע צייט פארדינט מיט רעכט דעם נאָמען: דיא צייט פון מענשליכקייט.“

דער כבוד פאר אזעלכע מדות טובות קומט אייך, רבותי, אייך, טהייערע, דימענטיגע און גוטע מענשען, אייך פיהרער פון דער בעריהמטער חברה „צער בעלי החיים“! דורך אייך זענען דאָך געהאָלפען געוואָרען אזוי פיל לעבעדיגע בעשעפעניש, אזוי פיל בהמות, אזוי פיל עופות, דורך אייך בענעהמט מען זיך שוין היינט מיט זיי בעסער, מענשליכער. אויס מאָדע, פּייניגען, שלאָגען, אנטאן לייד! אומעטום,

אויף אלע וועגען, אויף אלע שטרוזען, אין אלע שטעדט, אין אלע דערפער, אין אלע לעבער, זענין דאך היינט דא אייערע בארמהערצעדיגע משולחים, גוטע, פארשטענדיגע חברה־לייט, וואס גיבען גוט אכטונג און רעכנען זיך מיט איטליכען אפ פאר א מינדסטע בעלייידיגונג. חלילה־וחס מען זאל היינט בעליידיגען!....

— מליצה, מליצה, מליצה! האט דיא שקאפע ווידער איבערגעשלאגען מיר דיא רייד מיט א גרויס געשפעט. אז וואויל איז אייך, לעבעדיגע בעשעפעניש! אז וואויל אייערע קינדער, וואס איהר לעבט אין אזא דור, וואס גוטע חברה־לייט זארגען זיך פאר אייך! טאנצט בהמה׳ליך, טאנצט!.... אין דער באינע, זיי מוחל, נעה אריין, וועסט־דוא הערען א קאנצערט, וועסט הערען און זעהען, וויא היהנער, גענז, אינדיקעס וכדומה זינגען, שפרינגען און צאפלען זיך פאר גרויס פרייד! דארט שטעהט גאטס בן־יחידיל, דער מלך פון אלע בעשעפעניש, עפיס א שוחט׳ל, א פרום מענשיל, ער מאכט א ברכה, גיט א חיק א האהן, און באלד טאקי, אין דער הייסער רגע, פליקט ער איהם אויס דיא גאנצע פעדערען. דער האהן שרייעט אמן אויף א קול, און פארגעהט זיך אזש פאר גרויס תענוג. ער ווארפט זיך, ער צאפעלט־זיך נאקעטערהייט, א מאל טאקי א גאנץ היבשע צייט, ביז דיא נשמה געהט איהם אויס, און אויסגעהענדיג טוהט איהם משונה הנאה, וואס ער האט א זכיה, אין איינעם מיט אלע היהנער פון דער שטאדט איבער צולאזען זיינע פעדערען בירושה דעם גוטען, דעם פרומען, דעם בארמהארצעדיגען שוחט׳ל.... גענוג אנגעפאקטע זעקליך מיט פעדערען האב איך נעביך אין גלופסק, ביי דיא שוחטים, איבערגעפיהרט. פון דער דאזיגער ירושה, אזא טהייערע, גילדערנע ירושה— אדער וויא ביי זיי הייסט עס חזקה־פעדערען — האב איך גענוג געשוויצט גוט פארשווארצט געווארען, עס טוהט מיר פון איהר וועה דיא ביינער!

— עט, עט! האב איך זיך אנגערופען, פארפלאמט אן פארפאליעט פון דעם לייענען. עט, וואס איז דאס פאר א שייכות? דוא פארשטעהסט חלעבין נישט דעם גאנג פון שרייבען, האסט דריגען נישט קיין געפיהל הער בעסער ווייטער, ווייטער, וואס ווייטער שטעהט געשריבען! שוייג בעסער און הער מיט קאפ, וואס איך לייענ. אט וואס איך שרייב ווייטער:

„און אזוי וויא איך האב דעם כבוד אויך דאס גרויסע גליק איינגעקויפט צו זיין אין דער חברה, בכן איז אויף מיר מוטל אייך צו מעלדען מכח גאטס א בעשעפעניש, וואס עס האט עפיס גאר קיין נאמען נישט, וואס איך ווייס אסור אליין נישט, וויא איך זאל עס אייך דא אנרופען. זאל איך עס אנרופען קליאטשע, אין עס דאכט זיך — לאכט נאר נישט, איך בעט אייך — איז עס עפיס א מענש,

לאמיר זשע עס אנרופען מענש, איז עס, דאכט זיך, א קליאטשע! נאך א מאל, רבותי, לאכט פון מיר נישט! איך טראכט עס נישט אויס פון דעם קאפ. פשוט איז פשוט דאס מין בעשעפעניש לעבט אויף דער וועלט. עס איז א קליאטשע, נאר עפיס האט עס געפיהלען און אלע פאסטעמקעס, אקוראט וויא א מענש. אז מען זאל דאס נעהמען על פי חקירה, קען מען אפילו אויסווייזען, אז „אין כל חדש תחת השמש“, דאס הייסט, אויף דער וועלט טרעפט זיך אזעלכע זאכען. וואס זענין דען געוועזן דיא פ א ר י ע ר, א שטיינער, אין אינדיען? טאקי עפיס מיני מענשען, פאר־רעכענט אזוי פיל וויא דיא היינט... וואס זענין דען געוועזן יענע, וועלכע עס האבען א מאל געארבייט „פאנשטשענע“ — דארט אין אמעריקא? אויך עפיס נישט קיין מענשען, נישט קיין בהמות, נית־דא געדאכט! וואס בעדארפט איהר מעהר, האט דען ערשט נישט לאנג איינער א גרויסער יעזואיט, פאטער ב ו ר נ ש ט א ל ל ע ר אין דער שטאדט פעלדקירך, פאר גרוים כעם נישט געשטעלט דעם בעריהמטען חכם א ל ע ק ס א נ ד ר פ א ן ה ו מ ב א ל ד ט אין דער מדרגה פון דיא בהמות? ער האט פשוט געמאכט דעם דאזיגען חכם פאר א פיה, פאר א בהמה! א נס וואס מען האט בעצייטענס זיך ארומגעקוקט, זיך שטארק אויסגעלאכט, איז דערפון גארנישט געווארען.... נאר איך וויל מיך דא אבער נישט ארייגלאזען אין חקירות, אין דיא הויכע דרכים. אזוי צו אזוי, נאר הנה זייט וויסען, אז אין אונזער קאנט איז דא א מין בעשעפעניש, וואס עס קומט געביך שרעקליך אפ. דער וואס בעדארף ארבייט דערמיט מעשים, האט פון דעם הנאה; עס געהט אין דעם יאך און טראגט משא איבער דיא קרעפטען. פון־דעסטוועגען בענעהמט מען זיך מיט איהם זעהער שלעכט, היינו: מען האלט דאס בעשעפעניש אפגעזונדערט פון דער שטאדט־טשערעדע, גלייך וויא עס איז א זאראזע. לאז עס ערגיץ חאפען א לעק, עפיס א ביסען, רייצט מען אן היינט, מען שרייעט גוואלד, עס געהט אין שאדען און עס שיטען זיך אויף דעם שלימזול קלעפ פון אלע זייטען. א סך חברה־לייט זעהען עס צו און — א חידוש! — זיי מאכען זיך נים וויסענדיג גלייך וויא אזעלכס איז הפקר און געהער זיך כלל מיט דער חברה נישט אן. איך האב מיך געפריווט א פאר מאל פאר איהם ארויסשטעלען זיך, האב איך געהאט מיין עהרליך אויסקומע־מעניש. גוואלד, וועל איך שרייען, וואס טוהט זיך דא אזוינס?! אנגענומען איז דער סברא, אז דאס בעשעפעניש, פון וועלכען איך שרייב דא, איז טאקי נישט מעהר וויא א קליאטשע, אוועקגעלייגט שוין אלע אנדערע זאכען אין דער זייט, אבער פארט איז זיא דאך נאטס א בעשעפעניש, נישט ערגער פון אנדערע קליאטשעס. עס איז אויף איהר נעביך אויך א צער בעלי־החיים!....

און איהר בארמהארצעדיגע גבאים פון דער טהייערער חברה, וואס אייער רחמנות איז אזוי גרויס אויף אלע חיות, אויף אלע בהמות, דערבארמט אייך אויף דער וויסטער, אומגליקליכער קליאטשע! שטעהט איהר ביי אין איהרע נייטען און נעהמט זיך אן איהר קריוודע. שפרייעט אויף איהר אויס אייערע פליגלען און לאז זיא דורך אייך אויך געהאלפען ווערען. לאז זיא, שלימזלדיגע נעביך, אויך וויסען אז היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה „צער בעלי־החיים!“

10.

ווער איז איהר שולדיג?

דיא לעצטע ווערטער פון מיין בריף: „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט, עס איז דא א חברה צער בעלי החיים!“ האב איך אויסגעלאזט אויף א קול, אזוי הויך, אזוי שטארק, אז עס האט אזש געהילכט אין דעם גאנצען וואלד, גלייך וויא דיא אלע בעשעפעניש דארט האבען אנגעקוואלען הערענדיג אזעלכע ווערטער, פאר שמחה זיך ארומגענומען, איינער דעם אנדערען געזאגט מזל טוב מיט אזא גוטער בשורה און א געשריי געטאן; עס זאל לעבען און געזונד זיין דיא חברה צער בעלי־החיים! דעם נאמען פון דער חברה האב איך באמת געהערט זיך אפרופענדיג גאנץ קלאהר אין דעם וואלד. דיא שקאפע אבער האט געשוויגען, געשאקעלט דעם קאפ און געקוקט אויף מיר מיט א שמייכעלע, עפּיס וויא איינער זאגט; אי, ביסט דוא א לעקיש!... מיך האט דאס אפילו אביסיל פארדראסען, איך האב אבער ביי מיר גע־טראכט: עט, זיא האט אין שרייבען א קליינע ידיעה... פארט, לא עליכם, אזוי פיל יאהר א קליאטשע.

איך האב מיך א קראטץ געגעבען אין דער פאטיליצע, צונומען נאך א בויגען פאפיר און געלייענט דאס, וואס דער קאמיטעט פון דער חברה האט מיר גע־ענט־פערט.

„אין אונזער תשובה אויף אייער בקשה מכח דער קליאטשע, אדער דעם בעשע־פעניש, וואס מיר קענען נארנישט פארשטעהען, וואס פאר א מין שלימזל דאס איז, זענין מיר, קאמיטעט פון דער חברה „צער בעלי־החיים“ אייך, ליבהארצעדיגער האר, מודיע, אז חוץ אייך זענין שוין צו אונז אנגעקומען א סך פראשעניעס פון פאר־שידענע מענשען אלץ מכח דער דאזיגער קליאטשע. א טהייל קלאגען זיך אויף דיא דאזיגע, וואס פיינינגען זיא, בעשרייבען איהר שעלכטע לאגע און בעטען רחמים, אז מיר זאלען געבען בפירוש א בעפעהל צו אונזערע חברה־לייט, אומעטום, וואו דיא קליאטשע געפינט זיך, זאל מען מיט איהר זיך בעגעהען מענשליך, אזוי וויא מיט

אלע אנדערע בהמות און בעשעפעניש, וואס שטעהען אונטער אונזער שוטץ, נאר אהן א שום אונטערשייד; מיר זאלען איינמאל פאר אלע מאל אנזאגען, אז אין דעם דין פון רחמנות זענין נכלל אלע בעשעפעניש גלייך, אפילו דיא קליאטשע אויך, און ווען מען וועט זעהן וויא עמיצער בעהאנדעלט זיא שלעכט, זאל מען מיט איהם טאקי אויף דעם ארט זיך אפרעכנען כפי הזאקאן. צווישען דעם דאזיגען טהייל געפינען זיך אויך אי אזעלכע, וואס מאכען פון דער קליאטשע א גאנצען פירוש, פלאפערען און פלוידערען איבער איהר עפים משונה ווילדע הגדתות, פונקט מחילה, וויא איהר, ליבהארצעדיגער הער. אקעגען־זשע ווידער א טהייל שרייבען פארקעהרט. „איהר קענט נישט און איהר בעדארפט נישט", זאגען זיי צו אונז, „זיך אויפ־שטויסען מיט דיא דאזיגע, וואס דערלאנגען אזעלכער א מאל א קלאפ. דער קלאפ איז זעהר נעהטיג, מען קען נישט אויסקומען אנדערש". לויט זיי זאגען, פיהרט זיא זיך אויף עפים זעהר ווילד, איהר גאנצער הילוך איז נישט וויא עס בעדארף צו זיין. וויל מען זיא איינשפאנען, ווּא דער שטייגער איז, שטעלט זיא זיך אויף דובאם, זאגט קוממיות, — פארקוקט מען זיך א מאל, שפרינגט זיא ארויס פון דיא האלאב־לעס, ווארפט פון זיך אראפ דיא גאנצע משא. האט ליב שמילערהייט א בריק צו טאן, א בים צו טאן קליינע קינדער. זיא מוז אויף זיך האבען א בייטש, אהן א שמיטץ איז גאר אוממעגליך מיט איהר אויסצוקומען. היינט דערצו איז זיא נאך אומריין. עס היינגט איהר נאך א לאנגע קאלטענוואטע גריווע, עס יאטרעט זיך איהר עפים אויף דעם קאפ, איז יאדעשליווע. מען קען זיא אויף קיין סברא נישט לאזען זיין צווישען אנדערע פערד, זיא וועט זיי נאך זיכער זאראזען. און וואס צום ארבייטען איז נוגע, טויג זיא בשום אופן נישט צו איטליכער ארבייט, נאר עפים צו געוויסע, נישט קיין שיינע מלאכות. צו דיא אלע מעלות האט זיא נאך שטארק ליב צוגעהען אין שאדען, נישט איינמאל פארנעהמט מען זיא צווישען תבואות, וואס זיא פרעסט, צוטרעט זיי און טהוט דערמיט דיא פויערען נעביך שרעקליכע הזקות אן, בשעת אנדערע פערד, א סך שעהנערע, בעסערע פון איהר, פיטערען זיך גאנץ פיין, וויא עס געהער צו זיין, אויף דעם גרינעם גראז. עס איז דעריבער מסוכן אזעלכע צו האלטען אין דערפער. איהר בעדארפט אייך חלעבין גאר נישט וויסענדיג מאכען, נישט זוכען זיך צו יענעם, וואס איז א מאל זיא מכבד מיט א קלאפ. נישט אויף איטליכען קען דיא חברה רחמנות האבען. זיא פארדינט נישקשה דעם קלאפ. זיא איז איין אנשיקעניש, א פלאג פון זיין ליבען נאמען !"

ביי דער קליאטשע נעביך האט זיך ארויסגעריסען א זיפץ טיף פון דעם האר־צען. זיא האט אויפגעשטעלט דיא אויערען, אויפגעעפענט דאס מויל, הערענדיג

אזעלכע מסירות, אזעלכע בלבולים אויף איהר. איך האב אביסיל מפסיק געווען, בכדי צו חאפען דעם אטהעם, דערנאך האב איך ווייטער געלייענט:

„נאכדעם אז מיר, קאמיטעט, האבען גוט אויסגעהערטביידע צדדים און פון אונזער זייט אויך פארנומען וועגען דער קליאטשע שטילערהייט „סוויעדיענעס" דורך אונזערע חברה-לייט, האבען מיר דיא גאנצע „דיעלע" מכח איהר מיט אלע פאפירען איבערגעגעבען א בעזונדער קאמיסיע, זיא זאל עס ריכטיג בעקלעהרען און געפינען גוטע מיטעל, וויא מען זאל דיא זאך פארבעסערען. דיא קאמיסיע האט אין דער זאך שטארק געארבייט און פון איהר זייט אויך חוקר ודורש געווען ביז זיא איז ברוך השם געקומען אויף א שטיינער.

— עס וועט שוין א מאל איין עק א סוף נעהמען דיא פוסטע רייד ? האט דיא קליאטשע א פרעג געטאן, עס ווערט חלעבין נישט גוט הערענדיג.

— נישקשה, ועסט באלד הנאה האבען, האב איך געענטפערט און ווייטער געלייענט :

— אין איהר „דאקלאד" האט דיא קאמיסיע אונז פארגעלייגט איהר חות-דעת מיט דיא דאזיגע ווערטער : קודם-כל, זאגט זיא, זאל מען דער קליאטשע אראפּ-נעהמען דיא קאלטענעס, לאז זיא באמת ווערען אביסיל ריינער. בכדי אויסצומיידען א סך סכסוכים וועגען דעם ענין און צופארבעסערען איהר צושטאנד אויף להבא, מוז מען נאך אונזער מיינונג, זעהען, זיא זאל נישט זיין אזוי פארגרעבט, מען בעדארף איהר שטעלען א גאנג — זיא בילדען און אויסלעהרענען וויא צו שטעלען א פוס און נאך זאכען, דענסטמאל ערשט לאז זיא זיך בענוטצען מיט אונזער רחמנות ; ערשט דענסטמאל, אז זיא וועט קענען דיא אלע קונצען, וועלכע מען פארלאנגט פון א געלעהרענטער קליאטשע, דענסטמאל וועט דיא חברה איהר ביישטעהן אין נישט צולאזען, מען זאל זיא גראב בעהאנדלען, דערוייל מוז מען אכטונג געבען, אז פון דיא פעלדער מיט תבואות לאז זיא, בכל האופנים, זיין אביסיל דערווייטערט, טאקי פון איהר טובה וועגען. דאס הייסט, וויא דיא מעשה איז, געהט זיא, אדער געהט זיא נישט אין שאדען, דערוייל לאז מען אויף איהר נישט אנפאלען....

„דער דאזיגער פלאן פון דער קאמיסיע איז אנגענומען געווארען און מיר האבען שוין פון אונזער זייט געטאן אלסדינג, וואס מעגליך איז, איהם, מיט גאטס הילף, אין קורצער צייט אויסצופיהרען.

„אינדעם אז מיר זענין אייך דאס מודיע, קענען מיר זיך נישט איינהאלטען נישט צו דאנקען אייך, בארמהארצעדיגער האר, פאר אייער געטריישאפט, מיט וועלכער איהר דינט תמיד דער חברה, און פאר אייער גרויס רחמנות, מיט וועלכער

איהר וארנט זיך שטענדיג פאר דיא אומשולדיגע, אומגליקליכע בעשעפעניש נעביך. דער קאמיטעט נישקשה האט איין אויג און פארשטעהט אזעלכע ניטצליכע מענשען וויא איהר צו שעטצען. א. ז. וו."

מיין קליאטשע איז געלעגען שטיל און נאך דעם לייענען מעהר נישט גערעדט קיין ווארט. איהר דאזיגער שטילשווייגען האט מיך איבערגעשראקען. עס איז מיר איבערגעגאנגען אין דער מחשבה, טאמער האט איהר דאס לשון אפגענומען. באלד וועט פון דער העלער הויט עפּיס א ליץ ארויסשפּרינגען און מיט איהר פארשווינדען ווערען. פּלוצלים האב איך טאקי דערהערט עפּיס א קול אין וואלד און בין פאר־ציטערט געווארען. וויים איך וואס אין א וואלד קען זיך מאכען! אפשר איז עס א נישט גוטער, אפשר א וואלף און אפשר גאר א גזלן! איך האב מיך א חאפּ געטאן צו דער בוזעם־קיושענע, זיך ארונטערגערוקט בעסער אונטער דיא צווייגען און געזע־סען איז שרעק, אין איינע צרות. דאס קול האט ווייטער ווייטער געלאזט זיך בעסער הערען און נאך אין א פאר מינוט איז פון דעם וואלד ארויסגעפאהרען א פויער מיט א גרויסע פוהר האלץ. ער האט געשריען, געפלוכט און געשאלטען, געשלאגען טויט שלעק זיין קליין פערדיל נעביך, וואס איהם איז שרעקליך שווער געוועזען צו־שלעפּען אזא משא און פלעגט זיך אלץ אפּשטעלען. עס איז מיר אראפּ וויא א שטיין פון דעם הארצען, אז איך בין ארויס פון דער סכנה, האב א שמייכעל געטאן און בין מיר געבליבען זיטצען רוהיג.

— באמהארצעדיגער האר! האט דיא שקאפּע מיינע צו מיר זיך אנגערופען, וויא קענט איהר זיטצען אזוי רוהיג, בשעת יענער שלאגט דארט זיין פערדיל נעביך? וויא קענט איהר, רחמנות׳דיגער האר, אזעלכס רוהיג צוזעהען?

איך האב מיך פארשעהמט פון דיא ווערטער און מיך געלאזט צוגעהען צו דעם פויער מיט דעם פוהריל.

— טשויעש! זאג איך צו איהם. פאר וואס שלאגסט־דוא אזוי דאס פערדיל נעביך? א רחמנות, מען טאהר אזוי נישט שלאגען.

— שטאָ ווין טאם קאזשע נעמאזשנאָ! האט דער ערל שטארק פארוואונ־דערט געענטפערט און זיך גענומען ווייטער צום פערדיל נעביך.

— איך וועל דיך אסור נישט לאזען שלאגען. מאך איך שוין טאקי אביסיל אין כעס.

— ווער הערט דיך? וואס פאר א פראווע האסט־דוא זיך צו מישען און נישט לאזען מיך, צו שלאגען מיין חודאבע?

— איך בין איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים"! האב איך געענט־

פערט מיט נדלות און נעמיינט, דער ערל וועט זיך איבערשרעקען און אראפחאפען דאס היטעל.

— דער רוח זאל דיך וויסען מיט דיין חברת! טשעפע זיך אפ משוגענער, צו אלדע שווארצע יאהר! איך האב דא נישט קיין צייט צו טענהן. דעם וואגען האלץ בעדארף איך ברייננען אין דער שטאדט נאך גאנץ פריה.

— דאס פערדיל אבער קען נישט שלעפען אזא אנגעלאדענעם וואגען.

— נוא, שפאן זיך איין און העלף איהם שלעפען, אז דוא ביסט אזא וואוילער.

—ווארף אראפ אביסיל האלץ.

— בעצאהל מיר, וועל איך אראפווארפען.

— הערסט־דוא חכם! בעצאהל איהם! פאר וואס זאל איך דיר בעצאהלען?

— צי ביסט־דוא משוגע, צי שכור, צי ביסט־דוא א לץ, צי וואס? טפוא! טשעפע זיך אפ, זלודניע, צו אלדע רוחות! רופט דער ערל זיך אן שטארק אין כעס און טהוט א שמיץ דאס פערדיל.

— איך בין א חברה מאן! איך וועל דיך נישט לאזען, הערסט־דוא?

— איך וועל דיר ברעכען א ביין, משוגענער! צו אלדע שווארצע יאהר מיט דיינע חברות! האט דער פויער געפלוכט, געשאלטען און שוין געהאט ברעה מיך א שמיטץ טאן מיט דער בייטש.

איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אנטלאפען און האב זיך געזעצט אויף מיין פריהערדיג ארט.

11.

לעהרנען זיך טאנצען.

א היבשע צייט בין איך מיר געזעסען שטיל און דער צונג האט מיר זיך נישט געליינט צו ריידען אווארט. דערנאך האב איך מיך אביסיל אויסגעהוסט און א פרעג געטאן דיא קליאטשע:

— הא, וואס זאגסט־דוא צו דער חברה? וויא גוט, וויא פיין זיא איז, וויא זיא האט דיך אין זינען און וויל פארזארגען דיין תכלית! זיא וויל דיר פאררירכטען דאס מזל, אז ווייטער זאל מען דיך אזוי שלעבט נישט בעהאנדלען. נאר דאס וועגדט זיך אבער אויך א סך אן דיר. דיין גליק, דיין בעסערע מערכה הייננט פיל אפ פון דיר אליין. ווען דוא וועסט פאלגען, אננעהמען אלע פאסטעמקעס, אלע גענג פון געלעהרענטע פערד, וועט דיר, אם ירצה־השם, שפעטער זיין גוט. אנשטאט דיא גראבע מלאכות וועט מען דיך געברויכען צו שיינע און גרינגע ארבייט. ווער

ווייסט, וואס מיט דער צייט קען זיך מאכען? עס קען נאך ווערען פון דיר לייט און זאלסט בעקומען גאר איין אנדער פנים. הא, וואס זאגסט דוא?

איך בין ביי מיר זיכער געווען, אז דיא קליאטשע וועט גאר אנקוועלן פון דער בשורה. עס וועט איהר פשוט א שטיק געזונד צוקומען, הערענדיג אזעלכע ווערטער. זיא וועט זיך אנחאפען, וויא מען זאגט, מיט הענט און מיט פיס און פאר גרויס שמחה אפגעבען א דאנק און א לויב דעם, וואס איך האב דיא הענט נישט געוואשען, וויא אויך מיר, זיין שכיח, וואס האב איהר אנגעזאגט אזא גוטע בשורה. איך בין זיך מודה, אז מיר טהוט עפיס משונה ווילד הנאה ווען איינער דאנקט מיר פאר א טובה, וואס ער האט פון מיר, אדער דורך מיר, געהאט. עפיס פיהל איך מיך דענסטמאל, אז איך בין זיין האר און ער איז מיין קנעכט, איך בין דאס דער פיינער מענש, דער בעגליקער, דער בעל רחמים, דער בעל-טובה און ער איז עט .... א נעביך.... מיר, פארשטעהט זיך, קומט אלסדינג, מיר קומט אי געלט אי אלע תענוגים, און איהם וואס?.... לאז ער זיך פרעהען וואס אזא מענש, וויא איך, האט אויף איהם רחמנות געהאט און איהם עפיס געגעבען. ער וואלט דאך פון מיר נאך געקענט חאפען גאר א פסק. א שטיינער ער זאל געווען אריינגעקומען צו מיר און גע־בעטען עפיס א זאך, וואס איהם בעריהרט עס אין דעם לעבען, ביי מיר אבער איז דאס גאר א שפאט, דענסטמאל האט מיר גראד געקענט אויסקומען, אויף איהם קרום א קוק צו געבען, זיך נישט צו לאזען ריידען און צו פארדרעהען מיט דער נאז אזוי, אז ער וואלט קוים דיא טהיר געטראפען. מיט איין קוק וואלט איך איהם דערקוועטשט, וויא א פליג, און זיינע אלע האפנונגען, מישטעהענס געזאגט, צערי־סין וויא א פויטינע. אין גאנצען האט עס זיך געווענדט טאקי נאר אין איין האר.— בשעת אזעלכער דאנקט מיר פיהל איך, וויא גרויס א פנים איך בין. עס דאכט זיך מיר דענסטמאל, גלייך וויא ער איז מיר מודה אויף דיא ברכות, גיט מיר אפ דיא וועלט, אויף יענע וועלט און זיך אליין האלט ער מיט רעכט טאקי פאר א נארנישט. מיר, פארשטעהט זיך, קומט א גרינג לעבען, אהן מיה, אהן זארג. דארויף בין איך דאך א פיינער, איידלער מענש, און איהם.... איהם איז עפיס איין אנדער זאך... מיר זענין טאקיביידע פלייש און בלוט, פון דעסטוועגען איז נאך א גרויסער חילוק צווישין בלוט און בלוט, איידעל בלוט איז פארט עפיס אנדערש. היינט איז טאקי אונזער ביידענס טבע אויך נישט גלייך, איך בין געוועהנט געווארען גוט צו לעבען מיט אלע תענוגים; זאל מיר נישט זיין צו דער צייט דאס גלעזיל קאווע, דאס גלע־זיל טהע, אדער לאז מיר צו מיטאג נישט דערגעהען עפיס א געריכט און לאז איך מיך איין איבריגען ביינ טאן בין איך פשוט אוים מענש, ער אבער איז געוועהנט

געווארען צו הארעווען, ער איז פארגרעבט, אהן א שום געפיהל. איין ארם-מאנס קישקע קרויבט גאר נישט איבער; חאטש דאר ברויט, חאטש קרעמענעס, אבי עסען.... וויא קומט ער צו מיר? בשעת עפּיס א געמיין מענשיל, עפּיס א נויט-בעדערפטיגער דאנקט מיר מיט א ציטערדיג קול, שטעה איך און שמייכעל מיר אביסיל, עפּיס זעהר משונה, וואס לאזט זיך גאר נישט צו בעשרייבען. עס ליגט אין דעם שמייכעלע אי עניות אי גדלות, אי כלומר׳שט ערענסט אי געשפּעט, אי צופריעדענקייט אי א שטופּ פון זיך אויף א מייל, אי מהיכא-תיתי א רחמנות אי מהיכא-תיתי א רוח אין דיין טאטען, אי רשות יענעם צו ריידען אי אנצוהערעניש: פון דעסט-וועגען דרך ארץ! אז איך שענק איהם דענסטמאל א קוק, דאכט זיך מיר, ער איז זיך פּשוט מחיה; שענק איך איהם נאך עטליכע ווערטער, לאז מיך צו איהם אראפּ און זאג איהם פאר גוטסקייט מוסר, וויא א שטיינער: מען בעדארף ארבייטען, הארעווען, פארדינען כשר דעם גראשען מיט שוויים, מען בעדארף זיך נישט פוילען, מען בעדארף לעבען מיט חשבון; אדער איך מיש מיך גלאט אריין, אויף גאטס בע-ראטה, מיט עצות אין זיינע זאכען און זאג מיר בויך-סברות, אט אזוי בעדארף מען דאס און דאס מאכען, דאס און דאס שרייבען, אזוי איז גוט, אזוי איז שלעכט וכדומה דעות גאר אהן א שום טעם — דאכט זיך מיר, קוועלט ער פּשוט און ער זאגט אויף מיין איטליכס ווארט נאך אמן און דאנקט מיר פאר מיין זיסען מוסר, פאר מיינע קלוגע עצות. איך מיין, אז אין דרינען זעניין מיר גלייך א סך גבירים, א סך בארמהארצעדיגע גרויסע לייט. איך דערקען עס תמיד אין זייער פּנים, אין זייער שמייכעלע, אין זייערע שיינענדיגע אייגעליך, אין זייער דבור, אין זייערע עצות און אין זייער מוסר־זאגען. נאך בעסער ווייזט זיך עס א מאל ארויס אין זייער האנד געבען, דאכט זיך אין פלוק וואס איז אזוינס א האנד געבען? ביי פּראסטע מענשליך איז דאס פּשוט, מען גיט יענעם דיא האנד, מיט אלע פינגער, וויא זיא איז, גאר אהן חכמות; ביי דיא פיינע מענשען אקעגען שטעקט אין דעם האנד געבען גרויסע חכמות. מען גיט זיא אויף פילערליי ארטען, אין איטליכער ארט ליגען גאנצע הלכות, עס ליגט דרינען א גאנץ לשון. בשעת איך בין געווארען א פיינער מענש האב איך אוועקגע-לעהרענט דיא חכמות פון א האנד געבען, א לאנגע לאנגע צייט. אז גאט וועט מיר שיינקען געזונד און לעבען, טראכט איך אפּדרוקען זעהר א דיקען ספר, אין עטליכע חלקים, מיט דעם נאמען „חכמת היד״. דער ערשטער חלק שמיעסט פון נעהמען, מילא דאס איז א גרינגע זאך, איין כלל אויף תמיד, פאר איטליכען גלייך, אז נעהמען בעדארף מען מיט דער גאנצער האנד, און אויב עס לאזט זיך איז מען זיך אומעטום נוהג צו נעהמען מיט ביידע. דיא גאנצע שווערקייט ליגט אין געבען. דארויף שטעלען

זיך אלע מפרשים, דרינען זענין דא מויזענט פירושים, און דאס איז דער עיקר אין דעם ספר. איך בין זיכער, אז דיא וועלט וועט פון דעם ספר א גרויסען נוטצען האבען, בפרט יענע מיני מענשעליך, וואס ווערען פלוצלים אויפגעריכט, וואס ווילען זעהר שפילען א ראליע, אין אלע זאכען נאכצומאן דיא גרויסע לייט, דיא פיינע בריות; וויא אויך יענע מיני נקבות, וואס ווארפען פלוצלים אין דיא עלטערע יאהרען פון זיך אראפ דעם שלייער, פוטצען זיך אויס נאך דער לעצטער מאדע, מאכען חן, בלאזען פון זיך זעהר שטארק און ווערען פון דער העלער הויט גאנצע דאמען!....

היינטינס מאל אבער איז מיר נישט בעשעהרט געווען הנאה צו האבען. דיא קליאטשע, ווייניג וואס זיא האט מיר נישט געדאנקט, האט זיא נאך, וויא עס האט אויסגעזעהען, אפילו נישט געוואלט הערען מיינע רייד. זיא האט זיך אוועקגעקעהרט נאר אין דער זייט און געגעסען גראז מיט אזא מינע, וויא זיא וואלט לחלוטין נישט געוואוסט אויב איך געפין מיך גאר דא לעבין איהר. דאס האט מיך אביסיל גע-ארט, איך האב איהר נאך א מאל איבערגעחזרט מיינע פריהרדיגע ווערטער, זיא האט טאקי ווייטער זיך נישט וויסענדיג געמאכט און געטאן איהר זאך, וויא איינער רעדט: וואס ארט מיך, אז יענער פלוידערט? אז יענער וויל מיך לעהרנען? — אזא בעליידינונג האב איך שוין נישט געקענט אויסהאלטען, וואס הייסט? עפיס נארעשקייטען דערצעהל איך דא? איך שמיעס דא מכח השכלה, מכח בילדונג!....

עס האט מיך אונטערגעטראגען, פאר וואס דאס איז ביי איהר עפיס נישט אזוי אנגעלייגט. איך האב זיך אויפגעשטעלט געשווינד אויף דיא פיס, מיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער קליאטשע און איהר געזאגט א גאנצע דרשה.

— איטליכען איז בעקאנט, האב איך געזאגט מיט פייער, איטליכען, פון קליין ביז גרויס, איז בעקאנט, אז אלע חכמים פערגלייכען דיא בילדונג אדער געלעהרענטקייט צו דער ליכטיגקייט: ותורה אור, און דיא געלעהרענטקייט איז ליכט, זאגט אויך דער פסוק. אבער דאס גראבקייט און דאס נישט-געלעהרענטקייט פערגלייכען זיי צו פינסטערנים. א געבילדעטען איז ליכטיג אין דיא אויגען, אין אלע זיינע רמ״ח אברים. דיא בילדונג גיט איטליכען, אקוראט וויא דאס ליכטיגקייט, גליק און לעבען. ווער עס איז נאר געבילדעט לעבט זעהר גליקליך אין עושר אין כבוד. ער האט תענוג פון דער וועלט און דיא וועלט האט גרויס תענוג פון איהם, איטליכער האט איהם משונה ליב, נעהט נאך איהם פשוט אוים. מען גיט איהם דאס שעהנסטע, דאס בעסטע, אפילו דאס טעלערעל פון דעם הימעל נעהמט מען איהם אראפ און מען טראגט איהם צו פון פייגעלמילך. הכלל עס איז איהם גוט, גוט, נאר גוט. גבירים, רייכע לייט, קוועלען פון איהם גאר אן, זענין פשוט זיך מחיה און לעקען דיא

פיינער פון זיינס א ווארט, איטליכער שלעפט איהם צו זיך וויא א טהייערען בריד־לאנט. און לאזען זיי מאכען א באל, א מיטאג. אדער עפיס א קעזמעשיל, שטעהט ער ביי זיי אין צעטיל דער ערשטער וויא א שפינעלע. זיי פארשטעהען, נישקשה, אז טאקי געלד איז שמעלט. היינט איז עס דא, מארגען נישטא, אבער ער — ער אליין איז געלט, ער איז גאלד און זילבער. וואס טויג איהם געלד? וואס טויג איהם ציה־רונג? אז ער אליין גילט וויא א מטבע, אז ער אליין איז איין אבדטוב! לאז ער פריוועו עפיס בעטען א הלואה וכדומה דערפילען זיי תיכף־ומיד זיין בקשה מיט גרויס שמחה. וועלבער גביר, א שטיינער, וועלבער רייכער מאן האט אין זיין לעבען, א מאל אין עפיס א זאך, א געבילדעטען אפגעזאגט? וועלבער, אדרבה וועלבער? — איך מיין טאקי קיינער נישט! קלאגט זיך אויף זיי גראד אין דער זאך עמיצער, איז ער זיכער א ליגנער, און אויב ער איז בעקאנט פאר נישט קיין ליגנער, מוז דרינען אודאי עפיס זיין, איינער דעם אנדערען האט א פנים נישט געמוזט פארשטעהען,ביידע האבען געמוזט א טעות האבען.... דיא אריסטאקראטען, דאס הייסט, דיא פיינע לייט, וואס פערדרייסען דיא נעז און בלאזען פון זיך תמיד, גלאט אזוי אהן א שום טעם; וואס פערלאנגען, אז איטליכער זאל פאר זיי האבען אפשיי, צוליב זייערע מאדנע הויזען, שטיוועלטען וכדומה, צוליב זייער מבינות אויף שיינער סחורה און אויף אלע געשמאקע זאכען, וויא אויך צוליב זייער גוטען מיטאג, וואס אין איהם קומט אריין מעהר אביסיל פלייש מיט שמאלץ און מעהר מיט א געריכט, וויא ביי דעם געמיינעם עולם — אט דיא אפגעפיינטע מענשעליך, זאג איך, לויפען דעם גע־בילדעטען אקעגען און גיבען איהם גרויס כבוד אפ. אפילו יענע מיני דאמען, וואס מאכען שטארק חן, אזוי אז ביים צוגעהען צו זיי א מאל ווערט מען בטל, מען מינעט זיך עפיס משונה, מען ווייסט נישט וויא מען זאל שטעהן, וויא מען זאל זיטצען, וואו מען זאל אהינטאן דיא הענט; מען ווערט עפיס אזוי צומישט, אז מען רעדט בויבעריק און מען ווערגט זיך מיט איטליכס ווארט, עס פארענדערט זיך עפיס דאס קול, עס רוישט עפיס אין דיא אויערען, אז מען הערט כמעט אליין נישט וואס מען רעדט; יענע מיני דאמען, וואס אין זייער נעזעלשאפט בענעהמען זיך אפילו דיא גאנץ וואוילע מיט עפיס א געצוואונגענער אונגעצוואונגענהייט, דאס הייסט אויף פראסט יודעש, זיי טהוען זיך אן א כח, צווינגען זיך, אז זייער בענעהמונג זאל אויס־זעהען נישט געצוואונגען, כלומר׳שט פריי; וואס מיינען, אז זיי בעגליקען יענעם מיט א ווארט, מיט א קוק; וואס טראגען אויף דעם קאפ וויכטיגע זאכען, גאנצע בערג — א בארג פרעמדע האר און א וואלד שמאטעס־בלומען — אפילו זיי היינגען זיך אויף דעם געבילדעטען און קוויקען זיך מיט זיין איטליכס ווארט. בעדארף עס דען טאק

אזוי נישט צו זיין? זאגט עס דען אויך נישט דער פסוק? ער זאגט: אשרי אדם, אז וואויל איז דעם מענשען, מ צ א וועלכער האט געפונען ח כ מ ה, חכמה! פאר וואס? ווארום כי טוב סחרה, איהר האנדעל איז בעסער מסחר כסף, איידער מיט זילבער, בשמאלה, אין איהר לינקער האנד עושר וכבוד איז עושר און כבוד. נוא, בע־דארף מען נאך דען האבען א בעסערע ראיה וויא א פסוק?.... איך וויל דא נישט זעהר מאריך זיין, אויסצו־ווייזען פון דער וועלט וויא שלעכט, וויא ביטער און פינס־טער עס איז דיא נישט געלעהרענטע, וויא שלאף און דערשלאגען זיי זענין נעביך, וויא מען לאזט זיי ערגיץ נישט פשוט קיין קאפ אויפהייבען, וויא זיי ליידען און קומען נעביך אפ; ניין! איצט וויל איך דערפון נישט ריידען. איך וויל דא נישט מעהר בעווייזען וויא גוט דיא בילדונג איז און דערפון וויל איך ארויפקומען אויף דיר, דוא זאלסט פארשטעהען, וויא עס בעדארף ביי דיר שטארק אנגעליינט זיין דער פלאן, וואס מען וויל דיך....

נאר מיין קליאטשע אבער האט אין מיטען דעם שמיעס פלוצלים זיך אויפ געשטעלט און אוועקגעגאנגען ווייטער אביסיל, זיך גענומען עסען גראז, גאנץ קאלט־בליטיג, קיין קוק אפילו נישט צו טאן אויף מיר. איך אבער האב נישט געוואלט שווייגען, עס איז מיר שוין געגאנגען אין נצחנות, עס האט מיך שוין טאקי גוט פאר־דראסען. עפיס וואס בין איך א יונגעלע, וואס עפיס בין איך? עפיס פלוידער איך, וואס? איך האב איהר חאטש פון דערווייטענס, חאטש זיא האט נישט געוואלט הערען, אלץ געזאגט ווייטער מיין שמיעס מכח איהר און אויסגעלאזט אויף א קול מיט דעם פסוק: אם תאבו, אויב איהר וועט פאלגען ושמעתם און איהר וועט הע־רען, טוב דאס גוטסקייט הארץ פון דעם לאנד תאכלו וועט איהר עסען!....

אפזאגענדיג דאס, האב איך מיד און פארשוויצט, מיט א פארפלאמט פנים און א געשוואלען הארץ מיך אווארף געטאן אונטער דעם בוים.

12.

קיין טאנץ געהט נישט פאר קיין עסען.

דיא קליאטשע איז ביי מיר געווען שטארק אפגערופען נאך אזא אויפפיהרונג. איך האב זיא געהאלטען פאר א פערפא־־־־ פארפאלענע איף אייביג. עס וועט ־וין פון איהר קיין לייט נישט זיין. שונאים זענין א פנים טאקי גערעכט, א וועלט אי טאקי נישט משונע, מ־תמא איז זיא טאקי א שלימזל, א פאר־לעפ־ע קרענק פון זיין ליבען נאמען. וואס וועל איך דא באמת טאקי זיך גיאנמ־שען מיט איהר? איך וועל נאר ווארטען אביסיל, האב איך געטראכט, ביז וואנען עס וועט רעכט טאג ווערען, דענסטמאל וועל איך מיר אליין אוועקגעהען, אפילו פארגעסען דעם ־־

געזונט אין מים איהר זיך נישט געזעגענען. לאז זיא זיך טאן וואס זיא וויל. מיר געהרען זיך מעהר שוין בלל וכלל נישט אן.

און וויא איך בין מיר דא געזעסען אזוי אנגעבלאזען אין דיא קליאמשע דער־ווייל געהנמער אביסיל צוגעקומען, האט מיך עפים שטארק אנגעקוקט און א פרעג געטאָן גאנץ רוהיג:

—יא, אין מחשבותין, פאר וואס ביסט דוא עס פריהער אזוי פון דעם פויער דארט, נישט טוט, נישט לעבעדיג אנטלאפען געווארען?

— ווער, איך? האָב איך צומישט געענטפערט. איך? פאר וואס בין איך אנטלאפען געווארען, איך?

—יא, פאר וואס?

— עס! האב איך א מאך געטאָן, א פויער בלייבט טאקי א פויער. ער האט מיך נאר געוואלט שלאגען!

— ועמען?! האט זיא פארוואונדערט א געשריי געגעבען, דיך? סטייטש, פאר וואס האסט דוא איהם געשוויגען?

— וואס האב איך געקענט טאָן? האב איך געענטפערט.

— א ז ז ז ו י! האט זיא געזאגט צוציגען, אזוי! דוא קענסט נארנישט טאן!.... און דאס פערדיל נעביך האט ער טאקי אלץ געשלאגען! סטייטש, אויף דיא וועגען, אויף דיא שטרוזען זענין דען נישטא אייערע בארמהארצעדיגע חברה־לייט?

איך בין געבליבען צומישט און נישט געהאט וואס צו ענטפערען

— און דיא אומשולדיגע בעשעפעניש, דיא אומגליקליכע פערדליך ליידען א פנים אלץ טאקי נעביך! האט זיא ווייטער געזאגט, א פנים דיא דאזיגע שלימזול־ניקעס, וועלכע מען האט פריהער געפייניגט, פייניגט מען נאך אי אצינד! סטייטש, עפים איז דען הפקר א וועלט?

איך האב פון דיא ווערטער אראפגעלאזט דיא נאָז.

— וואס הייסט, האט זיא גערעדט אלץ ווייטער, דאכט זיך, „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה צער בעלי־החיים!“

איך האב איהר נישט געקענט קוקען אין דיא אויגען און אוועקגעדרעהט דעם קאָפּ.

בשעת דוא האסט פריהער ארויסגערעדט דיא דאזיגע ווערטער אויף א קול פון דעם גאנצען הארצען, האָב איך, חלעבין, געמיינט, אז איצט איז זיכער משיח־צייט! אט געהמען זיך צונויף אלע חיות און בהמות אין איינעם וויא ברידער, אט

ווערען וועלף „פאני בראמציע‘‘ מיט שאף, לעמפערטען ווערען חבר מיט ציגען, איינער בעט דעם אנדערען מחילה פאר פריהערדיגע זינד, פאר אמאָלדינע נאַרעש־קייטען, וואָס ס׳איז געווען, פון היינט אן זאָל געמאכט ווערען גוטע תקנות: דיא שארפע נעגעל מיט דיא שרעקליכע צייהן זאָל מען אוועקלייגען אויף דער פּאָלעצע, אוים מאדע צו פּארגיסען בלוט, צו עסען יענעמס פלייש, נישטאָ מעהר קיין שטארקע מיוחסים, אלע זענין גלייך. מען לאָזט ארויס א פרעהליך קול: אורא, אורא! עס איז משיח־צייט, און איך שלימזלדיגע קליאטשע, אָט, אָט ווער איך אויסגע־לייזט פון אלע מיינע צרות!... בעדארף איך גאָר פּלוצלים דערזעהען וויא מען מאָטערט, וויא מען שלאָגט עפּיס א פערדיל! — זאג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס האָט ער דיר געענטפערט?

— דוא שפּעטסט פון מיר! רוף איך מיך אן מיט פארדראָס.

— א פּנים עס איז א טעות, האָט זיא ווייטער געשפּאסט, עס איז נאָר א פּורים־שפּיל, א ריינע קאָמעדיע, חלעבין! דאָ זיצט א קאָמיטעט פון א חברה „צער בעלי החיים‘‘ זארגט זיך, שמיעסט פון רחמנות, פון מענשליכקייט, און דאָרט פּלאָגט מען טאקי דיא אומגליקליכע בעשעפעניש. ווער עס וויל לאָדט אן דיא פער־דליך מיט משא איבער זייערע קרעפטען און זעטצט פון זיי דיא נשמה ארויס. מען העלפט זיי נאָר, וויא עס זעהט אויס, מיט א גוט ווארט, מיט א זיפץ, מיט א קרעכץ: ס׳איז נאָר א ריין טעאטער, חלעבין! היינטיגע צייט פארדינט טאקי מיט רעכט דעם נאָמען: „דיא צייט פון קרעכצען, פון ריידן, פון פּלוידערען!‘‘

— דוא ביסט נאָך צו אלע צרות א גרויסע שפּעטערין. א ווערטעל זאָגערין! מאך איך מיט פארדראָס. נענוג חלעבין צו שפּעטען בשעת מען רעדט מיט דיר ערענסט, בשעת מען שמיעסט מיט דיר מכח השכלה, מכח בילדונג.

— מיט מיר רעדט מען ערענסט? האָט זיא מיט אימפּעט א זאג געטאָן. מיט מיר, זאגסט דוא, רעדט מען ערענסט? קאפּ אין דער וואַנד! אז דו ציהסט מיך פאר דעם צונג מוז איך דיר זאגען, אז דוא קומסט מיר פאָר עפּיס משונה ווילד, זעהר נאַרעש מיט דיינע בריוולך און מיט דיינע אלע ווערטער. נישט אנדערש טאקי, אז דוא ביסט פארריקט. מען זאגט, איך זאָל מיך לאָזען לעהרנען. פרעג איך דיך ער־שטענס, חכם מיינער, פאר וואס הייסט מען עס דווקא מיר? וויינינ זענין דא אין דער וועלט א שטיינער נישט געלעהרנטע פערד, טאקי אמת פּראָסטע, נישט דער־צויגען אין קיין שום זאוואָד און פון דעסטוועגען, חוץ זייער שאָדען, אזא לעבען אויף מיר געזאָגט געווארען! צווייטענס, ווען איך קען אמת נישט דיא אנשטעלען, וויא דיא אײדעלע, דערצויגענע פערד, אבער קיין גראָב פערדיש קען מען מיך, דאכט זיך

פארט נישט רופען. און וואו שטעהט עס, אז איטליך פערדיל מוז דווקא האבען א דיפלאם פון א זאוואָד? דריטענס, אויב איך קען נישט הייבען פיסליך און מאכען יענע אנשטעלען, וויא דיא זאוואָדסקע פערד, אקעגען־זשע דערפאר האָט מען פון מיר מעהר, א סך מעהר נוטצען וויא פון זיי, יענע זענין פטור פון אלסדינג, ווייסען ניט מעהר וויא דיא קארעטע, וויא דיא פאָלעוואניע, מיט מיר אבער ארבייט מען מעשים, איך טראָג אויף מיר אלערליי משא. וואו איז דען מיין פלייש, מיין לייב און לעבען? איך האָב עס פארלאָרען אין דער ארבייט. וואס מען וויל מעג מען זיך זאָגען, נאָר איך ווייס ביי מיר, אז מיין מיה, מיין פראצע האט זעהר, זעהר פיל נוטצען געבראכט.... פערטענס, וואס פאר א שייכות, איך בעט דיך, האט עסען און דאָס נעהטיגע בעדערפעניש מיט בילדונג? מיט וואָס פאר א יושר קען מען יענעם נישט לאזען עסען, אָטהמען פריי, סיידען ביז ער וועט זיך אויסלערנען עפיס קונטצען? איטליכס בע־שעפעניש, וואס ווערדט געבוירען, און קודם־כל א לעבעדיגע זאך, פארזאָרגט פון דער נאטור מיט אלע חושים, מיט אלע אברים, טאקי נאר פון זיינעטוועגען, בכדי דורך זיי צובעקומען אלסדינג, וואס עס בעדארף נעהטיג האבען צום לעבען. עס האט א שטיינער א מויל אויף צו עסען, עס האט א נאָז, כדי צו אטהמען, עס האט פיס כדי צו געהען, נישט כדי צו טאנצען. טאנצען וכדומה נאך שמאכטעלייען, דאס זענין נאָר אויסגעטראכטע מעשיות, דאס האט מען אליין זיך אויסגעטראכט שפעטר און עס א נאמען געגעבען ב י ל ד ו נ ג. איך וויל מיך דא נישט ארייגלאזען אין חקירות אויב דיא בילדונג מיט דיא אלע קונטצען זענין גוט אדער שלעכט; אויב דאס אלסדינג, וואס מען לעהרענט, וויא אזוי מען האט עס צונויף־געשטעלט, פון וואנען מען האט עס גענומען, אויב דאס אין גאנציען הייסט נאר בילדונג. ווארעם מען זעהט דאך א סך קונטצען, וואס א מאָל זענין זיי געשטאנען אין דער פראגראמע, שטארק געגאָלטען און חיינט געהען זיי מעהר נישט אָן; ווידער נאך קונטצען, וואָס דאס גאנצע אָנהאלטעניש זייערע, מישטעהנעס געזאגט, איז אויף יענעמס געשמאק, אויף יענעמס השערות; ווידער נאָך אזעלכע, כלומר׳שט ערענסטע קונטצען, וואָס זענין געבויעט אויף יענעמס ווילען, אויף קאפריזען, אויף אלטע פארשימעלטע מנהגים; עס זענין דאָ אויך אזעלכע מעשיות, וואָס לכתחלה האט מען זיי געשטעלט אויף א היהנערש פיסעל, אויף דער פאנטאזיע, איף דעם כח הדמיון; וויא אויך אזעלכע מעשיות, וואס זענין זיך סומך אויף פאקטען, דאס הייסט אויף דעם, וואס אין דער וועלט האָט זיך פארלויפען, נאר דיא פאקטען גופא זענין אבער פארדרעהט, איטליכער דערצעהלט זיי אויף איין אנדער אופן, איטליכער קוקט אויף זיי אנדערש. ווען דעם ווערען זיי וויא עס איז אבגעשילדערט נאר פון דרויסען, אבער ס׳הערט

וואס אינוועניג טהוט זיך? היינט בעדארף מען דאך טאקי נישט פארגעסען, אז יענע שוין כלומר׳שט ערענסטע מעשיות לאזען דאך נישט מעהר הערען וויא שטר־קעס, אנשטעלען, קינדערשפיל, אין גאנצען א פ ו ף, אבער פון יענע, אין תוך אריין גוטע המצאות, שיינע־קונטצען אנטיק אין דער וועלט, פון זיי מאכען דיא מעשיות עפים נישט אזא צימעס.... נאך א מאל זאג איך, אז איך לאז מיך דא נישט אריין אין טיפע חקירות, אויב דיא בילדונג מיט אייערע קונטצען האבען א ממשות אדער נישט, אויב זיי האבען דער וועלט געבראכט גליק אדער אומגליק, אזעלכע חקירות געהען מיך אצינד נישט אן. איך וויל מעהר נישט זאגען, אז זיי זענין נאר ביי־זאכען. בשעת געבוירען ווערען האט דאס בעשעפעניש פון זיי גאר נישט געוואוסט, עס האט איהם טאקי באלד זיך געגלוסט עסען, עטהמען און זיך בעוועגען נאך איידער עס האט גאר געהאט א רמז דרמיזה פון יענע אויסגעטראכטע המצאות. מהיכא־תיתי איהר קענט איהם נישט געבען דיא שיינע נאשייניקעס, דיא טהייערע אופראזשען מיט פליטערליך וכדומה נאך ציאצקעס און שפילכעליך, וואס זענין פון אייך בעשטימט פאר יענע מיני קונטצען; אבער עסען, פריי עטהמען און אלע נעטהיגע זאכען, וואס זיין גוף פאדערט און וואס אהן דעם קען עס זיך נישט בעגעהען — דאס אלסדינג מוזט איהר איהם געבען, עס האט דארויף א רעכט, איהר קענט עס ביי איהם בשום אופן נישט אוועקנעהמען. איהר קענט נישט דאס בעשעפעניש האלטען פארשפארט, עס זאל זיך נישט בעוועגען, ווארים דורך דעם מוז עס ביסליכווייס אפשטארבען — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט צו לעבען; איהר טאהרט עס נישט גלאט פייניגען, און שלאגען, ווארים דורך דעם מוז איהם נעביך וועה טאן, עס קען נאך ווערען א ביטערע קאליעקע — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט געזונט צו זיין און הנאה צו האבען אין דעם לעבען!..

אז דוא ציהסט מיך שוין יא פאר דעם צונג, וועל איך דיר טאקי בפירוש ארויסזאגען: איך בין דיר מחול דיין רחמנות! איך וויל נישט אז דוא זאלסט אויס־ארבייטען מען זאל מיך נישט אזוי פלאגען, מען זאל מיר געבען מיין בעדערפעניש צודערהאלטען דיא נשמה, טאקי נאר גלאט פאר רחמנות, ווייל עס איז פשוט א צער בעלי־החיים. איך וויל אפילו נישט, דוא זאלסט אויסבעטלען פאר מיר אלע נעהטיגע זאכען צום לעבען אי מהאי טעמא, וואס מען האט און וואס מען קען פון מיר האבען נוטצען, דאס זענין אלטע מעשיות, אלטע לידליך, וואס איך האב זיי שוין געהערט אין דער וועלט זינגען אין פארשידענע צייטען. געוועהנטליך אז דיא וועלט הויבט ערשט אן זיך ארום צו קוקען, זיך צו בעטראכטען, דערסטמאל זינגט מען דאס לידעל פון ה ו מ א נ י ז ם. דאס הייסט פון מענשליכקייט, פון רחמנות,

פון באַרמהאַרציקייט ; שפּעטער אַפּיסיל, אַז דיאַ וועלט הויבט אָן פּאַמעליך פּראַק־טישער צו ווערען, זינגט מען שוין יענץ לידעל פון אוטיליטאַריזם, דאָס הייסט פון נוטצליכקייט, פון דעם נוטצען, וואָס מען קען פון דעם, פון יענעם האָבען. ערשט גאָר שפּעטער, דיאַ וועלט וועט בעקומען אי שכל, אי יושר, און וועט פאַרשטעהן בעסער דעם גאַנג פון דער נאַטור מיט אַלע איהרע בעשעפעניש, דענסטמאָל זינגט מען דאָס לעצטע, דאָס בעסטע לידעל פון אמת, פון גערעכטיגקייט. — איך וויל גאָר נישט הערען קיין רחמנות, קיין נוטצען, איך בין וויאַ אַלע אַנדערע אַ לעבעדיג בעשעפעניש און האָב וויאַ זיי אַ פּראַווע, דאָס רעכט צו לעבען. האָט יענער אויף מיר רחמנות, הייסט עס אַזוי פיל, וויאַ איך לעב נאָר אין זיין זכות, ער, האָט יאָ דאס רעכט צו לעבען און איך ניט, אין גאַנצען וואָס איך האַלט מיך, וואָס איך זשיפּע, האָב איך עס צו פערדאַנקען איהם, נאָר איהם ; אין דער צייט אַז מיר ביידע זענין גאַנץ גלייכע בעשעפעניש מיט איינערליי בעדערפעניש, לאָזט מיך יענער לעבען ווייל איך ברייננ איהם נוטצען, הייסט עס אַזוי פיל, ער איז דער תכלית. דער עיקר, און איך לעב נאָר, מחמת דערמיט טויג איך איהם, פאַר מיר אַליין וואָלט איך נישט בעדאַרפט נאָר בעשאַפען ווערען. איך וויל אָבער לעבען גלייך וויאַ אַנדערע, גלאַט ווייל איך בין אויך אַ בעשעפעניש פאַר מיר. פאַרשטעהסט־דוא מיך, מיין מליץ יושר, מיין באַרמהאַרצעדיגער האַר ? אויף אייער באַרמהאַרציקייט און אויף דעם, וואָס איהר קענט פון מיר האָבען נוטצען, דאַרויף קען איך בכלל מיך נישט סומך זיין. מאָרגען ווערט דיר, צו אַלדע שוואַרצע יאָהר, פאַרשטאָקט דאס האַרץ, ביסט אין אַ שלעכ־טער לוינע, אָדער איך וועל דיר איין מאַל נישט קענען צושטעלען דיאַ צאָל ציגעל אַקוראַט, ווערסט דוא ברוגז, גיסט אויף מיר אויס דיין צאָרען — און עס ווערט פּלוצלים אַ תל פון מיר ! אַז איהר וועט מיט מיר זיך בענעהמען מיט גערעכטיגקייט אַזוי וויאַ איהר בענעהמט זיך מיט אַנדערע, דענסטמאָל, זעהסט דוא, וועלען מיר שמיעסען מכח קונטצען. אין גוטע אומשטענדען, אין וועהלטיג, מהיכא־תיתי קריכען אין קאָפּ אַזעלכע זאַכען. דוא ווערסט אפילו פאַרשפּאָרען מיר צו זאָגען דענסטמאָל דרשות. הא, וואָס זאָגסט דוא דערצו, מיין האַרענקע ?

— וואָס זאָג איך ? האָב איך געענטפערט, איך זאָג: נישט אַנדערש, אַז דער רוח רעדט היינט אוים דיר, טאַקי נאָר דער רוח !

13.

אל תפתח פה לשטן.

אַט בין איך ! האָט זיך אָנגערופען עפּיס איין אומבעקאַנטער פּאַרשוין פון אַ מילד אויסזעהען מיט שטאַרק צושויבערטע האָר, אין אַ רויט מיטצעל ארומגע־

שטעקט מיט פעדערין פון אלע מיני עופות. אט בין איך! האט ער געזאגט ארויס־שפרינגענדיג פלוצלים פון צווישען דיא צווייגען, זיך געשטעלט אקעגען און אויס־געגלאצט אויף מיר זיינע גרויע קאטצענע אויגען.

נבהל ומשתומם בין איך געווארען, אז איך האב דערזעהען דא אין וואלד אזא מין פארשוין. אלע שרעקליכע מעשיות פון גזלנים זענען מיט א מאל מיר ארויפגעקו־מען אויף דער מחשבה. דאס איז זיכער א גזלן, האב איך געקלעהרט, זיין געזונטער קארק, זיין פרצוף פנים און זיין שרעקליכער בליק האבען אויסגעזעהען טאקי נאר וויא פון א מורא'דיגען גזלן, וואס האט א סך מענשען אין זיין לעבען שוין אויסגעקוילעט. עס האט מיר שוין זיך אויסגעדאכט וויא אט גיט ער מיך א ווארף און נעהמט ארויס א גרויסען חלף. מחמת מורא האט מיר שטארק געטיאקעט דאס הארץ, געקלאפט א צאהן אין א צאהן און איך האב געפיהלט טעם מיתה, וויא דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז. איך האב צוגעמאכט דיא אויגען און שטילערהייט גע־זאגט ווידוי.

— וואס שעפשצעסט דוא עפיס יונגער מאנטשיק? האט ער געפרעגט און זיך צולאכט מיט אזא משונה געלעכטער, אז עס האט געגרילצט אין דיא אויערן און וויט ארום אין דעם וואלד האט זיך אפגערופען א שרעקליכס ווידער־קול, גלייך וויא עס וואלטען א לאך געטאן טויזענט אלטע מכשפהטעס אלע אין איינעם.

דאס איז, האב איך געטראכט, דאס גוטע געלעכטעריל, אט, אט עקט מיר זיך דאס לעבען, אט, אט טראג איך מיך איבער אויף יענער וועלט. עפיס וויא אויף צו להכעיס האט מיר דענסטמאל דיא וועלט אזוי שיין, אזוי גוט זיך פארגעשטעלט, אז איך וואלט באדאי אלסדינג אוועקגעגעבען, אבי לעבען צו בלייבען. קיין מלוכה פארמעגט עס נישט, וואס איך וואלט דענסטמאל אפגעצאהלט פאר א קורצער צייט לעבען. אך וואס פאר א שיינע וועלט אונזערע איז, וואס פאר א מענשען! וויא גליקליך איז דער, וואס לעבט אויף דער שיינער וועלט, וואס לעבט צווישען לעבעדיגע מענשען! ווען א סך אנדערע וואלטען געפיהלט דאס, וואס איך דענסטמאל, וואלטען זיי געזאגט: א כפרה גדלות, יחוס און כבוד! צו אלדע שווארצע יאהר אלע ברוגזען, אלע פלאטקעס, אלע פוסטע קריג, אלע רכילות, שנאה און קנאה! דאס אלסדינג איז הבל־הבלים, לויטער נארעשע זאכען. אלע מענשען זענען ברידער, חברים, שטאמען אלע אייגענטליך פון איין פאטער, אלע האט אייגענטליך איין גאט בעשאפען! ווען יענער א שטיינער וואלט זיך געזעגענט מיט דעם לעבען און געווען ביי דיא געדאנקען וויא איך, וואלט ער געזאגט: אך, פאר וואס האב איך עס פריה־ער נישט פערשטאנען! אומזיסט, אומגישט זיך געבלאזען און זיך אויפגעשטויסען

ראס מיט דעם: ער איז א משלחת, א שלעפער, עפּיס פון דער פרעמד א בעט־לער, און דאס מיט יענעם: ער איז נישט פון מיין נאמנה, ער איז א שאחריי, א בזוי, קוקט נישט אויף כבוד. פע, איך בין געווען א בייזער, א שלעכטער, א פלווידער־זאק, א ליגנער, א חונף, א רכילות טרייבער, א בלבול מאכער, איין אנחאפּער מיט דעם מויל און מיט דער פען! וואס האב איך געהאט צו אנדערע — צו אומבעשי־רימטע, צו דערנידעריגטע, צו דערשלאגענע און פארוואגעלטע נעביך? ווייניג האבען דיא מענשען נעביך איינענע צרות, קארג יסורים און פורעניות פון אלע זייטען, קארג דחקות גריזאטע און דאגות איטליבע רגע, בין איך פגע נאך אויף זיי אויך אנגעפא־לען! און פאר וואס, גוואלד פאר וואס?.... בשעת מיר האט זיך גדאכט, דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז, דענסטמאל האב איך מיך איבערגעבעטען מיט אלע מענשען און אמת געפיהלט, וויא נארעש דאס איז, וואס מען קריגט זיך, וואס מען בייסט און רודפט איינער דעם אנדערען ביים לעבען. עס זאל געווען מעגליך זיין וואלט איך אלע נעהאלזט, געקושט און וויינענדיג זיי מחילה געבעטען. דיא וועלט איז מיר אזוי נעפעהלען, אז אוועקגעהענדיג פון איהר האט מיר זיך נעגלוסט, האטש נאך א מאל אויף איהר א קוק צו טאן.

איך האב האלב אויפגעפענט דיא אויגען און שרעקליך צודולט געקוקט אלס־דינג האט זיך פארמישט, געגאנגען מיט דעם קאפּ אראפּ, מיט דיא פיס ארויף. עס האט מיר נעבליצט אין דיא אויגען, גדונערט אין דיא אויערען און גרויסע טראפּען שוויים האבען מיך בעשלאגען. עס איז מיר געווען קאלט און ווארם. פייערדיגע רע־דער, פינטליך, פינטליך פון אלערליי פארבען, פון אלע מיני געשטאלטען האבען פאר מיר משונה זיך נעדרעהט, זיך געטראגען, דער רוח וויסט וואוהין. זיי אין דערמיט אין געשטאנגען עפּיס א גרויסער, א שווארצער הונט, וואס האט אלע רגע אנגענומען איין אנדער פנים, נעגלאצט מיט דיא אויגען, געקריצט מיט דיא צייהן, זיך געקרימט, נעמינעט, געצויגען ביז ער האט צום סוף אנגענומען דיא געשטאלט פון שרעקליך א ווילדען מענשען און איך האב איהם אין דערקענט מיין אומבעקאנטען פארשוין.

— הא, הא, דוא ציטערסט! האט ער אוים מיר געשפעט, אט אזוי, פיינע מענ־שעליך, האב איך הנאה, אז איהר ציטערט און שווייגט.

איך האב איהם שוויינענדיג אנגעקועט, אקוראט וויא א מויז קוקט אן דיא קאטץ וואס שפּילט זיך מיט איהר איידער זיא דערשטיקט זיא און שלינגט זיא איין.

— נוא, אז דוא ציטערסט, האט ער ווייטער נעזאגט, וויים־זשע האטש פאר ועמען. איך בין דער, וואס האב געעפענט א וועג אין א נייער וועלט אריין, כדי דיא אלטע זאל ווערען תמיד ניי; וואס דורך מיר פעקעלט מען זיך בסדר אריבער אהין

ערגיץ, אהין, כדי דאָ צו מאַכען אָרט.... איך בין דער, וואָס מיט מיין קראפט שטעה איך תמיד ברייט אקעגען נאָך א קראפט פון מיין ווידער פּאַרטיי. מיר ראַנגלען זיך, איינער וויל דעם אנדערען איינשלינגען, און דורך דעם שפּרינגט אין דער וועלט ארויס נייעס, עס ווערט נולד אלסדינגג; איך בין דער, וואָס איך בין איי־דער דער „גאַרנישט“ איז מיר פון דער העלער הויט שיינענדיג ארויסגעשפּרונגען. ער ווערט באלד א גאַנצער „יש“, וויל דעם אלטען פאַטער זיינעם פון דער וועלט טרייבען. מיר געהען כסדר איינער דעם אנדערען נאָך פוס־טריט און וואס א טריט ווערדט און וואקסט דיא צייט. — איך בין דער שר פון׳ם פינסטערניש, דער מלך פון דיא רוחות, איך בין דער שטן, דער אשמדאי!

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאַלען פאר שרעק, אז איך האָב עס גע־הערט. דער אשמדאי האָט צו מיר מיט א פינגער זיך צוגעריהרט און איך האָב מיך באלד געפיהלט שטאַרקער אַזוי, אז איך האָב געקענט שטעהען אויף דיא פיס און אפילו אויך ריידען.

— זיי מיר מוחל, האָב איך זיך אָנגערופען מיט גרויס דרך ארץ, וואָס איך וועל דיך פרעגען. כפי איך פראַסט מענשעלע האָב פארשטאַנען דיינע פארשטעלטע ווערטער, מיינסט דוא אַזוי; אז דיין ווידער־פּאַרטייא איז דיא קראפט, וואס בע־מיהט זיך שטענדיג צו דערהאלטען איטליכס פּיטצעלע אויף דער וועלט, דוא אקעגען בעמיהסט זיך איטליכע זאַך צו פאַרטיליגען. אלסדינג, וואָס יענער בויעט צושטערסט דוא, און דאס וואָס דוא צושטערסט, בויעט יענער אויף צוריק; יענער, אַזוי הייסט עס, איז דער בורא, דער בעשאַפער, און דוא, אשמדאי, דער פאַרטילינער, דער צו־שטערער. אויף דעם שטעהט דיא וועלט מיט אלע בעשעפעניש; אויף דעם אופן זעהט מען, פיהלט מען תמיד אין איהר א ניי לעבען, עס טהוט זיך און בעוועגט זיך, ויהי ערב ויהי בוקר — ס׳איז דאָ טאָג און נאַכט, אָרט און צייט. אויב אַזוי איז טאקי, וויא איך האָב דיך פארשטאַנען, קומט דאָך עפּיס גאר פון דיר אַזוי קיין שלעכטס נישט ארויס?

— אָט דאָס טאקי האָב איך דיר געוואָלט זאגען, אז איך, אשמדאי פאַר־דארב נישט אַזוי דיא וועלט, וויא איהר מענשעליך. פון מיין שלעכטסקייט, וויא איהר מיינט, קומט פאַר איהר נישט ארויס צרות, אל־דאָס־בייז וויפיל פון אייער נוטסקייט. אוודאי הייס איך דאָך ביי אייך דער רשע, דער שטן. זאל עפּיס וואָס עס איז א מאל זיך מאכען, איז א געשריי, א קלאָג, איטליכער אויף מיר, האַטש אין דער וועלט זעהט זיך עס גאר נישט אַזוי אָן. איהר אבער, מענשעליך, אז איהר קוי־לעט אויס מיט א מאָל א וועלט, מאַטערט, טהוט אָן גרויסע צרות, איהר הייסט

גוטע און פרומע! עס קומט אייך נאך א גלעט אין בעקעלע, ווארום דאס טהוט איהר אלסדינג מחמת גוטסקייט!.... איהר האלט זיך פאר דיא גרויסע חכמים, זעטצט אויס פעהלער אין דער נאטור, אין דעם גאנג פון דער וועלט, שמיעסט זיך איין, אז איהר וואלט מיט אייער שכל, מיט אייער גוטסקייט בעשאפען א וועלט גאר איין אנ־טיק — און אז איהר האט אין אייערע הענט גענומען א פארטיגע וועלט אין גאנצען וויא זיא איז, האט איהר זיא שרעקליך פארדארבען, אומעטום פארדרעהט, אומעטום קאליע געמאכט, זיא האט ביי אייך א פנים אקוראט וויא א טהייער זייגעריל פאלט צו א קינד אין דיא הענט אריין. איך וויא איך בין, בין איך מיר. אין דער גאנצער נאטור הערשען גאר געזעטץ, וואס גילטען תמיד פאר איטליכען גלייך, דארט זענין נישטא קיין מיוחסים, נישטא קיין חילוקים, קיין צוליב־זאכען נישט קיין רעות און נישט קיין טובות, נישט קיין אכזריות, נישט קיין בארמהארציקייט, אלסדינג ריהרט און בעוועגט זיך דורך אייביגע, נערעכטיגע געזעטץ. איהר גוטע מענשעליך, ווילט עס אבער נישט ליידען, ביי אייך ווילט איהר גאר נישט וויסען פון פאראדקעס. איזור האט זיך צוטהיילט אויף טויזענט־ערלייא פעלקער, נאמנות, כתות, קלאסען, סאר־טען, סאסלאוויעס, צעכען וכדומה, און דיא דאזיגע ווערען ווידער צוטהיילט אין נאך און נאך אזעלכע. פאר איטליכען אלץ אנדערע פאראדקעס, אזוי פארשידען, אזוי פארענדערט....

אבער אקענען וואס, האב איך איהם געפרעגט, זאגסט דוא מיר דאס אלס־דינג ?

— הע, הע, אקענען וואס! איך זאג עס זיכער נישט גלאט אזוי, וויא דער שטיינער איז פון אייך, מענשעליך, וואס בשעת צווייא קומען זיך צונויף, הויבעןביידע אן צו פלוידערען אין דער וועלט אריין, כדי ארויס צו ווייזען זייערע חכמות, זייער פילוסופיא און מישען אויס ביידעם פאלעצע. איך זאג עס אקענען דיין פריי־ערדינען שמיעס, וואס דוא האסט נעהאט ערשט נישט לאנג מכח רחמנות, מכח אייערע חברות. פון וואנען, וויל איך דיר בעווייזען, האט עס אלסדינג בייא אייך זיך גענומען. דיא סבה דערפון איז גאר א פראסטע. דאריבער טאקי רעדט מען ביי אייך אלץ פון רחמנות און דאריבער טאקי פארמערען זיך אלץ בארמהארצעדיגע חברות, ווייל ביי אייך הערשט זעהר פיל אכזריות, רדיפות און עולות; ווארום ווען גאר אמת און גערעכטיגקייט זאלען געוועזן גילטען, וואלט איהר דאך פארשפארט צו פארזוכען דעם טעם פון רחמנות און וואלט נישט געהאט אזוי פיל בעלי רחמים'ס, אזוי פיל בעלי־טובות מיט אזוי פיל חברות. איך זאג עס, פארשטעהסט דוא מיך, מכח אייער גוטסקייט, מכח אייער גוטהערציגקייט זאג איך עס, פארשטעהסט דוא ?

עם....בע.... האב איך געמאכט עפּיס אהן ווערטער.

זעהסט דוא, האט ער געזאגט, אז איהר, מענשעליך, בע'קעט'עפּיס אהן לשון, איז א מאל בעסער וויא גערעדט. פאר אייך רעדט איהר, דאכט זיך, א מאל וויא קלאָהרע, איהר קענט א שטיינער זאגען: גא דיר א גראָשען און גיב מיר א בייגעל, גא דיר אזוי פיל און אזוי פיל און ארבייט מיר אָפּ מיין עסק וכדומה נאָך זאכען, וואָס זענען אייך אליין נוגע. מען פארשטעהט גאנץ גוט אייער כוונה. קומט אבער א מאָל אויס צו שמיעסען, אָדער עפּיס צו שרייבען איבער כלל זאכען, ווערט איהר, צו אלדע שווארצע יאָהר, ריינע משוגעים, עכטע בהמות! איהר פלוידערט, מיש־טעהנעס געזאָגט, נישט צו דער זאך: טויזענט ליגען, טויזענט פסוקים'ליך און ווערט־ליך, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איהר נארט איינער דעם אנדערען, איהר דראפּעט זיך אויף דיא גלייכע ווענט, איהר פארדרעהט, פארפּלאנטעט אזוי, אז עס איז אומעגליך ארויסצוקריכען, מען קען נישט פארשטעהען וואס איהר ווילט, טאקי נאָר שטעהען און וואונדערען זיך מוז מען דענסטמאָל, וויא מענשען שרייבען, ריידען, שרייען און עס איז נישטאָ וואס צו הערען; וויא זיי קענען מיט זייער מתנה, מיט זייער לשון, זיך נישט פארשטעהען, ערגער חלעבין וויא דיא בהמות!

— אקעגען וואס אבער, האָב איך געפרעגט, ביסט דוא עס דאָ אזוי ארויס מיט דער שפּראכע?

— נאָך א מאל אקעגען וואס? האט ער זיך אנגערופען. עס פארשטעהט זיך, אז איך רעד דאָ נישט גלאט אזוי, אבי חווק צו מאכען. איך זאג עס א קעגען דיין קאָרעספּאנדענץ מיט דער חברה, אקעגען דיין פריהערדיגען שמיעס מיט דער קליאט־שע זאג איך עס. איך זאג, אז דיין „עט, בע" וואס דוא האסט פריהער געמאכט, מחילה, וויא איין אייזעל, איז חלעבין בעסער און קליגער פון אלע דיינע דרשות. בע־טראכט זיך אדרבה אליין אויב דוא ביסט נישט ריין משוגע! פאר דיר שטעהט א פארמאָרעטע, א הונגעריגע קליאטשע, וואס זיא בעדארף נעהטיג וויא אין לעבען אריין האבען חאטש אביסיל מנוחה, א מעסטעל האבער, א בינטעל הייא, וויכסט דוא איהר נאר בעווייזען א „ה" אין סידור און אלץ אויסדריגנען וויא גוט, וויא שיין עס איז זיך אויסצולעהרנען עפּיס קונטצען! מיינסט דוא אפשר, אז נאר דוא אליין פלוידערסט אזוי דאָ? ניין! קום, זייא מוחל, וועל איך דיר ווייזען א סך, וואָס זאָגען פאר הונגעריגע, דערשלאָגענע מענשען פונקט אזעלכע דרשות וויא דיינע. מיינע גע־שעפטען פיהרען מיך זעהר אָפט צווישען מענשען — דוא מוזט וויסען אז א שטן איין אשמדאי, איז זייער שטארק תמיד בעשעפטיגט — איך מאך דארט איטליכען וויזי־ווישען. האב קענטשאפט מיט אלע גרויסע לייט. איך זעה מיך אן וואס זיי טוהן,

וואס זיי ארבייטען, און הער מיך אָן זייערע אלע שמיעסען, זייערע אלע דרשות. לאָמיר אָנהאפען א שטיינער אזעלכע, עפּים פון אזא ארט: מאָהל דיר, איינער שרייעט ביי אייך געוואַלד אויף דיא מלמדים, ביז וואנען וועט מען אלץ אפּגעבען קינדער צו אזעלכע קאטשענעס, וואס מאכען פון זייערע תלמידים ווילדע מענשען, טויגעניכטסען? נאָך איינער ליארעמט, ביז וואנען וועט מען אלץ חתונה מאכען יונגע קינדער? ביז וואנען וועלען שדכנים צונויף פיהרען צוויא נפשות, וואס קענען נישט און ווייסען נישט איינעם דעם אנדערען ביז נאָך דער חתונה? א דריטער שרייעט אויף דיא בטלנים, וואס וואקסען ביי אייך וויא קראָפּעווע און פארפיהרען מיט זייערע נארעשע זאכען, מיט זייערע קרומע גענג דעם עולם? ווידער א פערטער שרייעט אויף יענע, וואס פארברייננגען זייער גאנץ לעבען נאָר אין דער גמרא. ביז וואנען וועט מען זיך אפּגעבען נאר דערמיט אליין און פארגעסען אלע אנדערע נעה־טיגע זאכען? א פינפטער שרייעט: ביז וואנען וועלען ביי אונז זיך פּרוכפּערען אזוי פיל בעלי־טובות, בעלי טאקסעס, שטאָדטס פערזארגער וכדומה אזעלכע מיני פּאר־שיינען? — אלע שרייען, פּילדערען, שוין צייט דאס אלסדינג אוועק צו ווארפען און ווערען קלינער, געבילדעטער, געניטער. נאר קומט אבער פון זייער שרייען עפּים ארויס? אלסדינג בלייבט טאקי וויא פריהער. עס קען טאקי פון זייער שרייען נאָר נישט ארויסקומען. פאר וואס? אָט מחמת דעם. מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעטץ פאר אלע בעשעפעניש, פאר אלע מענשען גלייך, אזא געזעטץ, וואס קיינער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אין שטאנד עס איבערצומאכען, וואָס אקעגען איהם העלפט נישט קיין שרייען, קיין ריידען, קיין דרשות און קיין שום מיטעל; אזא געזעטץ, וואס איז שטארקער פון אלע שטארקע, מעהר עקשן פון אלע עקשנים, וואס אז מען שטעלט זיך איהם אקעגען, זוכט עס זיך אויס טויזענטער אנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות כדי זיך צו דערהאלטען — איך מיין דא דעם דאָ־זיגען בעקאנטען געזעטץ, וואס אלע ווילען עסען, וואס איטליכער וויל צו דערהאלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אויף וועלכען אופן, מיט וועלכע מיטעל עס וויל זיך. וואס זענין דען מלמדים? דאס זענין ביי אייך א גרויסער, זעהר א גרויסער טהייל מענשען, וואָס ווילען עסען, וואס ווילען לעבען, און וואס קענען עס אבער אין דער וועלט אנדערש נישט בעקומען נאר דורך אזא מיטעל דווקא, וואס זיי וועלען נעה־מען אייערע קינדער אין חדר אריין. אזעלכע נויטבעדערפטיגע מענשען געפינען אלע וועגען, טוהען כל א מיטעל, אז אייערע קינדער מוזען צו זיי אין דיא הענט אריינפאַ־לען. אקעגען אייך ארבייט א קראפט, אקעגען אייך האלט מלחמה א געזעטץ. דיא עמליכע מענשען מיט זייערע בארדקעס און מיט זייערע דרשות וועלען עס בשום

אופן נישט בייקומען ! דעסגלייכען איז אויך מיט דיא פריהע חתונות. שרייעט דאָ רויף וויפיל איהר ווילט, אומזיסט ! עס איז דאָ א גרויסער טהייל מענשען, וואס קענען ביי אייך אנדערש נישט לעבען נאר דורך צונויף פיהרען שידוכים, און זיי פארלייגען זיך דארויף מיט אלע כחות אונטערצוהאַלטען דעם שלעכטען איינפיהר און חתונה צו מאכען אייערע קינדער. איהר מוזט אייערע קינדער פריה פיהרען אונ־טער דער חופה, ווארום דארויף זענין דאך דא ביי אייך גאַנצע מחנות שדכנים, זיי מוזען זיין שדכנים, ווארום דערפון קענען זיי לעבען ! אזוי געהט עס אויך מיט דיא נארעשקייטען. לאכט דערפון איהר דרשנים, איהר וואוילע יונגען, וויפיל איהר ווילט— אומזיסט ! וואס זענין דען יענע בטלנים, יענע הבל׳ניקעס ? דאָס זענין מענשען, א גאנץ היבשע טהייל מענשען, וואָס זיי איז אוממעגליך אנדערש צו לעבען, א קיום צו האבען, ווען נישט דיא נארעשקייטען. זיי ארבייטען מעשים, מאכען אלע קונצען, אלע אָנשטעלען צו דערהאלטען ביי אייך דיא נארעשע זאכען. איהר מוזט אן דיא נארעשקייטען זיך האלטען, ווארום דארויף זענין דאָך ביי אייך דאָ יענע מחנות נא־ראָנים, זיי נעביך מוזען זיך מאכען צו נאראָנים, וואָרום דערפון קענען זיי האָבען זייער שטיקעל ברויט און שיין לעבען.... אזוי געהט עס אויך מיט דעם שטענדינען נמרא לעהרנען. שרייעט, פילדערט דארויף וויפיל אייער האַרץ גלוסט — אומזיסט, חלעבין ! עס זענין דאָ א גוזמא מענשען, וואס דורך דעם האבען זיי זייער פרנסה, וואס פאר זיי איז טאקי, וויא מען זינגט אין דעם לידעל: „תורה איז דיא בעסטע סחורה" זיי טהון אויף כל אָ שפיטצליך צו דערהאלטען אזא מין געשעפט און צו פארהאנדלען זייער סחורה. ביי אייך מוזען א שטייגער הונדערט־טויזענטער ישיבה־בחורים פארפוילט ווערען אין ישיבות, וואָרום דארויף זענין דאָך דאָ טויזענטער גבאים, משולחים וכדומה אזעלכע פארשוינען, זיי מוזען זיך אָפגעבען מיט אזעלכע עסקים, כדי צו האבען זייער בעדערפעניש.... דאס גלייכען טאקי איז מיט אייערע בעלי טובות, מיט אייערע אפוטרופסים, שרייעט דארויף וויפיל איהר ווילט, עס וועט אייך חלעבין נאָרנישט העלפען ! וואָס זענין דען אייערע שטאדט בעלי טובות, אייערע תכלית־פארזאָרגער ? דאס זענין ביי אייך א סך מענשעליך, וואָס וואָלטען נעביך פשוט נישט געהאט מיט וואָס א טאָג איבערצולעבען, ממש געשטאָרבען פאר הונ־גער, ווען זיי זאָלען זיך נישט מיהען מיט אלע קרעפטען צו טאָן אייך אלערליי מיני טובות: צו דערהאלטען אייערע טאקסעס, און אויסצוטראכטען תמיד עפּיס נאָר פרישע אפּנאבען, וויא א שטייגער אויף מעהל, אויף זאַלץ, אויף שמאַלץ, אויף לעכט וכדומה ; צו דערהאלטען ביים לעבען אייערע מקבלים אין ארץ ישראל, און אייערע ארמע לייט דא מקבר צו זיין; צו מגדל זיין אייערע יתומים אין תלמוד תורות און

נישט צו דערלאָזען יענע מיני נזירות, בכדי יודען נעביך זאלען מאקי א פּנים האבען וויא פריהער און בלייבען טאקי דאס, וואס זיי זענין. זיי מוזען נעביך זיך זאָרגען, אויף אייך רחמנות האבען, זיי מוזען נעביך אייך טובות טאָן, און איהר פון אייער זייט מוזט נעביך פון זיי מקבל טובה זיין. אקעגען אייך, זאג איך נאך אַ מאָל, אר־בייטען קרעפּטען, אקעגען אייך שטעלט זיך ארויס אַ נאַטור געזעטץ אין יענע אלע מענשען וואס זוכען אייגענטליך עסען און טהון אלע מיטעל צו דערהאַלטען זייער פּרנסה, זייער לעבען. איהר זענט זיך מפרנס און לעבט איינער פון דעם אנדערען, איהר עסט אויף און פאַרדאַרבט איינע דיא אנדערע. זאל מען אבער געווען אייך לאָזען לעבען לייטען גלייך פרייא, וויא עס געהר צו זיין, וואָלטען אזעלכע זאכען ביי אייך כלל נישט געווען. לאז מען נאר פאר אייך עפנען אַ וועלט. וועלען דיא אלע זאכען פון זיך אליין אויפהערען און איהר וועט מיט א מאָל אויסגעלייזט ווערען פון אלע צרות. נאר כל זמן איך, אשמדאי, בין נאך דא, וועל איך אזעלכס נישט צו־לאָזען. איך וועל מאכען הוקעס־פּוקעס, אז מען זאָל נאָר שרייען. זאָגען דרשות, האַלטען ריידען און גאר נישט טאָן, מען זאל אייך תמיד האלטען אין דעם מויל און מכה אייך קיינמאל נישט קומען אויף א לאד. נישטאָ פאר אייך קיין אנדער וועג, נישטאָ פאר אייך קיין אנדער מיטעל צום לעבען! עסט, פרעסט איינער דעם אנדע־רען, שלינגט זיך וויא דיא פיש איין איינע דיא אנדערע. בייסט זיך. רייסט זיך צו אלדע שווארצע יאהר!

— אך! האָב איך געקרעכצט און זיך געחאַפּט ביי דעם קאָפּ, וואָס האָסט דוא צו אונז? וואָס האָבען מיר דיר געטאָן?

— וואָס האָב איך צו אייך? האט ער געזאָגט און געקריצט מיט דיא צייהן, איך בין אייך א דם שונא דערפאַר, וואס איהר האט מיך געמוטשעט.

— וואָס רעדסט דוא? האָב איך זיך אנגערופען, מיר האָבען דיך גע־מוטשעט!?

— אייער שלמה המלך, חאָט ער געענטפערט מיט כעס, אייער שלמה המלך'יל האט מיך, אשמדאי, א מאָל געחאַפּט און מיך געהאַלטען געקאָוועט אויף אַ קייט. ער האָט מיך שטארק געמוטשעט!

—גוואלד, האָב איך געשריגען, אָבער וואָס זענין מיר שולדיג? פאר וואָס זאָלען מיר נעביך אפּקומען פאר א מעשה, וואָס איז געשעהען עטליכע טויזענט יאָהר צוריק? מען מוז אויסהערען ביידע צדדים, גוואלד וואָס האסט דוא צו אונז נעביך? וואָס האָבען מיר אפּצוקומען, וואס זענין מיר שולדיג?

שלמה המלך איז אייערער! האט ער זיך שרעקליך צובייזערט און א זעטץ

נעטאָן דיא קליאטשע נעביך, וואָס דיא גאַנצע צייט איז זיא שלימזלדיגע, גע־
שטאַנען אין איינע צרות און משונה געציטערט. איהר, איהר זענט שולדיג! איצט
ליגט אויף אייך מיין קללה: זעהט אַלסדינג נאר נישט דאָס, וואס מען בעדאַרף;
הערט איטליכען, נאָר נישט אייערע אמתע גוטע פריינד; רעדט א סך איבער זייטי־
גע זאכען, נאָר וויא באַלד עס וועט אויסקומען א שמיעס איבער אייך, זאָל אייך
אָפּנעהמען דאָס לשון; טאַפּט אָן אלסדינג, נאָר נישט דעם רעכטען וועג צום גליק.
אייערע בעלי טובות זאָלען וויא דיא פלעה אין זומער זיך פּרוכפּערען און מעהרען.
זיי זאָלען אייך אזוי פיל טובות טאָן, ביז וואַנען איהר וועט פון זייערע טובות קראַנק
ווערען און מעהר קיין כח נישט האָבען זיי צו צונעהמען. אייערע חברות זאלען
וואַקסען וויא קראַפּיווע אָן דיא קאָסע־ביכער זאלען פאַרשווינדען ווערען, עס זאל
פון זיי נישט זיין אפילו קיין זכר. אייערע טאַקסעס זאלען אייביג נישט אויפהערען,
דאַרט, קוואַרט, צאָהלט געלט און גריזעט ביינער! וועט איינער א מאָל פאר אייך
זיך ארויסשטעלען, זאָלט איהר, וויא דיא משוגעים, אויף איהם אנפאַלען און וואַר־
פען אויף איהם שטיינער, אייערע גבירים זאלען אומעטום שיטען געלט פולע הויפענס,
נאָר נישט אויף וואס און נישט וואו מען בעדאַרף. דאָרטען וואו עס איז נעהטיג
זאלען זיי נישט וועלען געבען קיין גראָשען. איהר זאָלט זיין בני רחמנים דענסטמאל,
ווען אייער רחמנות טויג שוין אויף כפּרות, בשעת יענער שלעפּט זיך שוין ארום מיט
דער טאָרבע, אדער בשעת יענער איז שוין נוטה למות און פאָכט מיט דער נשמה,
נאר בשעת יענער האלט זיך און זוכט מיטעל וויא זיך בכבוד צו דערנעהרען, זאָלט
איהר איהם רודפען, זאָלט איהם טאָן א וואָרף און צוטרעטען מיט דיא פיס. איהר
זאָלט אָנטאָן אטלעסענע לאַנגע קאַפּאָטעס און קריכען מיט זיי אין דער בלאָטע.
אפילו א קבצן זאָל בעסער אָנטאָן זיידענע שמאַטעס איידער א גאַנץ קלייד פון גע־
וואַנט. אין עולם הזה זאבען זאָל זיך זארגען איטליכער פאר זיך בעזונדער, נאר מכח
עולם הבא זאָל איינער זיך שטאַרק זאָרגען און איין ערב זיין פאר דעם אנדערען.
דערפאר זאָלען פרעמדע ביי אייך איינפיהרען דעם דין פון ע ר ב ו ת אין אלע זאכען.
וועט איינער עפּיס זינדיגען, זאָלט איהר אלע שולדיג זיין. אויב עס וועלען א מאָל
ביי אייך אויפשטעהען גאזעטענשרייבער, צו פאַרענטפערען אייך פאר דיא אומות־
העולם, זאָל פון אלע א קיום האבען און אייך בעסער געפעהלען יענער, וואס פאַר־
שטעהט נישט זייער לשון. פאר דעם מינסטען פון דיא אומות העולם זאָל אייערער
דער גרעסטער זיך מאַכען קליין און האלטען פאר א כבוד מיט איהם חבר צו זיין,
אקעגען־זשע ביי אייך, זאל דער מינדסטער פאר דעם גרעסטען נישט האבען קיין
שום דרך ארץ, איטליכער גאָרנישט זאל זיך האלטען פאר א גאַנצען יש, איטליכער

שוטה פאַר אַ ווילדען חכם, איטליכער גראָבער יונג פאַר איין איידעלען מענשען; איין עם הארץ זאָל אַ העזה האָבען צו שפּעטען פון אַ געלעהרענטען, אַ בור זאָל זיך האַלטען פאַר פרום, מעהר וויא פון אַ למדן. איהר זאָלט זיך בייסען, רייסען, איינער דעם אנדערען פרעסען צו אַלדע שווארצע יאָהר! רעכט אויף אייך, רעכט. איך האָב הנאה, איך לאַך פאַר שמחה!

ער האָט געגעבען אַ לאַך און דער גאַנצער וואַלד איז פול געוואָרען מיט געלעכטער, וואוהין איך האָב מיך געקעהרט און געווענדט האָב איך געהערט אַלץ אַ געלעכטער, פון איטליכס ווינקעלע האָבען אויף מיר ארויסגעקוקט קעפּליך פון אַלערליי לצים אַלע האָבען שטאַרק געלאַכט.

נישט פרעהליך, זעהר נישט פרעהליך אויף דעם הארצען!....

14.

אַ שיין וועלטיל חלעבין!

דער אשמדאי האָט מיך נישט געלאָזט לאַנג טראַכטען און נאָך איידער איך בין צו זיך געקומען, האָט ער מיך אַ נעהם געטאָן און זיך אויפגעהויבען מיט מיר גאַנץ הויך אין דער לופטען. ער האָט מיך געטראַגען, וויא אַ רוח אַ מלמד און זעהר ניך מיט מיר געפלויגען. נאָך אונז זענין נאָכגעפלויגען גאַנצע מחנות רוחות, אַ טהייל זענין געפאָהרען רייטענדיג אויף עפּיס מיני פלעדערמייז, וואָס הייסען וואַמפּירען; אַ טהייל אויף דראַקאָנען, אַזעלכע מיני שלאַנגען מיט פליגעל, אנדערע אויף סאָוועס און נאָך אנדערע אויף שרעקליכע יאַשטשירקעס. צווישען זיי האָבען זיך געדרעהט אויך מכשפים, טאַשענשפּילער, פאָקעסניקעס, שפּרעכער פון אַלערליי נאַציעס. אין איינעם מיט רוסאַלקעס. אַלטע מכשפהטעס, קאַרטענוואָרפּערענס, ציגאַינערקעס פון איטליכער נאַמנה האָבען זיך אויפגעהויבען גאַנץ הויך רייטענדיג אויף מעטלעס, עפּיס אויף מיני דראַבעס, קאָבלעפּעל, אויף קאַטשערעס און לאָפּעטעס. דיא קראַנקע קליאַטשע איז אויך געפלויגען אין הימעל און אויף איהר זענין וויא דיא פלעה אָנגעזעצט געווען לצים, נישט גוטע גאַנצע כתות. עס איז געווען אַ פּחד, אַ מורא אנצוקוקען דאָס שרעקליך פּעקיל, וואָס האָט אַ גאַנץ וועג זיך געדרעהט, אַקוראַט וויא שטויב דרעהט זיך פון דעם ווינט אין אַ רעדיל; וואָס האָט געטאַנצט, געשטיפּט, געפּייפּט, געפּישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האָט מיך געהאַלטען אין זיין האַנד, וויא אַ פיינעלע, אַ וואָראָבייטשיקעל, זיך געהיט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טאָן, צו צייטענס זיך אונטערגעשפּילט און געמאַכט מיט מיר קוצעניו־מוצעניו.

— ישראליק! האָט ער איינמאָל צו מיר זיך אָנגערופען, בשעת מיר זענין

הויך געפלויגען. קוק, זייא מוחל, אראפ אונטען, וועסט דוא עפּיס זעהען און הערען.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט, אראפּקוקענדיג אונטען, עפּיס זעהר א שרעקליכען טומאָן, קוים, קוים וואס איך זעה ארומקריכענדיג דארט עפּיס מיני בעשעפעניש, ווילדע ברואים. זיי צאפּלען זיך עפּיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אנדערען, עפענען דאס מויל און שרייען, דאכט זיך, מיט בימערע קולות. דאָס מוז א פּנים זיין דער גיהנם, וואָס דאָרט מאָטערט מען זיך און מען ליידט שרעקליכע יסורים. נאר איך זעה נישט און הער נישט אלסדינג אקוראט.

— באלד, באלד, ישראָליק וועסט דוא הערען און זעהען אלסדינג, האָט דער אשמדאי געזאָגט און מיר אנגעטאָן ברילען וויא שפּאָקטיווס, צום אויער מיר אויך צוגעלייגט א רעהריל, נוא, האט ער מיך נאָכדעם געפרעגט, נוא וואס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! האָב איך א געשריי געטאָן, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואָס קאָלומבוס האָט א מאָל א געשריי געגעבען, בשעת ער האָט נאָך א לאנגער רייזע אויף דעם ים פּלוצלים דערזעהען דיא ערד פון אמעריקא; נאר מיט אזא קול, וואָס איינער לאָזט ארויס, ווען ער דערשרעקט זיך פאַר עפּיס א ווילדער זאך. איך האָב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אלע איהרע מיני מענשעליך. איך האָב געזעהען און געהערט, וואָס דארט געהט פאָר און בין פארציטערט געווארען!

—ציטער נישט אזוי, ישראָליק, האט ער מיך געבעטען מיט א שמייכעלע, נישקשה, איך האלט דיך גוט אין דיא הענט. קוק בעסער און גיב מיר איבער אקו-ראַט, וואס עס טהוט זיך דאָרט אין דער שטאָדט איזמאיל, איבער וועלכער מיר פליהען אצינד.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט מיט א צובראָכען הארץ, איך זעה מחנות מענשען כויפען, פאלען אָן וויא דיא היישעריקען אויף הייזער, שלאגען אויס פענצטער מיט שטיינער, האקען מיט העק טהירען, חאפּען זיך אריין אינוועגדיג אין הייזער און הארגענען מיט אכזריות, נאך ערגער פון ווילדע חיות. איך זעה וויא מען קוילעט טאטעס, מאמעס מיט זייערע קינדער, יונג און אלט גאָר אָהן רחמנות. איך זעה וויא מען חאפּט ביי א יונגער מוטער פון דעם שויס ארויס איהרס א ברילאנטען קינד, מען נעהמט עס אָן פאר דיא פיסליך און מען גיט עס א זעטץ מיט דעם קעפּיל שטארק אין א שטיין, אזש דיא געהירען שפּריצען גאנץ ווייט. איך זעה, בלוט רינט אין דיא גאסען און פון דיא אלע לוזשעס ווערט א גרויסער בלוטיגער טייך; פון איהם זעצט ארויס א

הייסע, א ווארמע פּארע, וואס נעהט ארויף ביז צו דיא וואָלקענס, פון דארט וועט דאס אראָבקאפּען אין גרויסע טראָפּענס, אָנצוטרינקען זאט דיא פעלדער מיט זייערע תּבואות און דיא שיינע וויינגערטנער, וואס זייער וויין וועט דורך דעם געראָטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער. איך זעה וויא מען ראבעוועט, וויא מען ברעכט, שטעכט און מאכט וויסט, תּל פון אלע זאכען, איך הער א געשריי, א געבעט א געוויין פון דיא אומגליקליכע נעביך. איך הער א זיפצען, א קרעכטצען פון דיא געקוילעטע אונטער דעם חלף. איך הער א גוסען א חאָרחלען פון דיא, וואס נעהט זיי שוין דיא נשמה אויס, איך הער א געשפּעט, א געלעכטער פון דיא ווילדע רוצחים.... נאָר אבער גענוג, גענוג! איך קען מעהר נישט זעהען, איך קען מעהר נישט הערען!

— חאַ, חאַ, חאַ! האט דער אַשמדאי זיך צולאכט, אָט האסט-דוא דיר דיינע גוטע און פרומע מענשעליך! זיי פאַרדארבען און קוילען, און מיך רופען זיי נאך שטן, אַשמדאי! דיא דאָזיגע באַנדעס, וואס דוא זעהסט אונטען מיט העק, מיט מעסערס אין דיא הענט, דאס זיינען דיא רומינייער, און דיא געקוילעטע, דיא דערשטאָכענע, זיינען דיינע אומגליקליכע ברידער.

— גוואלד! האָב איך געטאָן א געשריי און זיך אָנגעחאַפּט ביים קאָפּ, גוואלד, וואס האט מען צו זיי, צו מיינע בידנע, אומגליקליכע, שלאפע ברידערליך נעביך?

— דוא וויכסט וויסען פאר וואס? האט דער אַשמדאי גאנץ קאלטבליטיג געזאָגט. שאַ, וועל איך דיר אין קורצען דערצעהלען. איינער, טאקי זייערער, האט געגנבעט עפּיס חפצים דאָ אין דעם קלויסטער. דער היגער עולם, וואס האט דיינע ברידער פיינט און זייער גראָשען ליב, האט ארויסגעלאזט א קול, אז דאס וואקסט פון דיינע ברידערליך. מעהר האט מען שוין נישט בעדארפט, חברה איז אויף זיי אָנגעפאלען און רעכענט זיך עס איצט מיט זיי גוט אָפּ.

— סטייטש, וואו איז דיא פּאָליציע? האָב איך געפרעגט שטארק פארוואונדערט, פאר וואס שווייגט זיא און לאזט צו אַזעלכע רציחות?

— דיא פּאָליציע מאכט זיך קלאָמערשט נישט וויסענדיג, האט ער געענטפערט מיט א געלעכטעריל. שפּעטער אז חברה וועט שוין אלסדינג אָפּטאָן, חאַ, חאַ, חאַ! דענסטמאָל וועט זיא אָנהויבען קרעכצען און זיך מתנצל זיין אין אלע נאַזעטען מיט זיסע, קאָלעכדיגע ווערטליך, אז זיא האט דערפון לחלוטין גאר נישט געוואוסט; וועט בלומער'שט איינזועטצען תּפוס דיא רעדעלפיהרער, דערנאָך, פארשטעהט זיך, וועט זיא זיי ארויסלאזען און דיא גאנצע באָד, חי, חי, חאַ! וועט

זיך טאקי אויסניסען אויף דיינע ברידערליך. נישקשה, איך קען דיא רומינישע פּאָציציע! קאָסטאָפּאָרו דער פּריץ דאָרט קען אָפּאַרבייטען איין עסק און זיך אויסדרעהען גלאט וויא אויפן טעלער.

— טראָג מיך רוח ווייטער, ווייטער אוועק פון דאנען! האב איך דעם אשמדאי געבעטען. טראָג מיך וואוהין דוא ווילסט, טראָג, אַבי לאָמיך נישט בלייבען דאָ.

ער האָט מיך א טראָג געגעבען ווייטער און דיא רוחות נאָך אונז. זיי זיינען אצינד מיר שוין פירגעקומען נישט אזוי ווילד, אזוי שרעקליך וויא פריהער. עפּיס האב איך צווישען זיי מיך געפיהלט פרייער און היימישער וויא צווישען מענשען. מיר זיינען געפלויגען איבער גאַלאַץ, באַקען, ווילקאָוו און קאַגולע, דאָרט האבען אזעלכע שרעקליכע מעשיות זיך איבערגעהזערט! מען האט געהרגעט, געשלאָגען מיט גרויס אכזריות און דערנאָך האט מען דיא גאנצע שולד ארויפגעלייגט אויף דיא געשלאָגענע נעביך. זיי זיינען נאָך געבליבען אומגערעכט.... לעבין דער בוקאָווינע האב איך דערזעהען גרויסע זייכען רויך, וואס האבען זיך געטראָגען שטארק הויך אין דער לופטען מיט לאנגע פייערדיגע צונגען אי מיט ברענענדיגע האלאוועשקעס און געפּאַרבט פייער רויט דעם הימעל, וויא אויך דיא פליהענדיגע רוחות. איך גיב א קוק אונטען, אָווא, עס איז א שרעקליכע שרפה! א גאנצע שטאָדט ברענט פון אלע פיער עקען. עס איז א רעש, א מהומה, א העלעש פייער וויא אין גיהנם.

— דאס ברענט דיא שטאָדט מ.... האט דער אשמדאי זיך אָנגערופען. אין דער דאָזיגער שטאָדט זיינען מייסטענס געזעסען דיינע ברידער, האבען געצאָהלט תמיד אלע אָפּגאבען פינקטליך און געלעבט זעהער גליקליך. דער סבאָרשמשיק פון דיא פּאָדאטען, זייערע א דם שונא, איז אויף זיי שטארק אויפגעבראכט געוואָרען דערפאַר, וואס זיי האבען איהם נישט געוואָלט געבען אין דער האנד אריין עפּיס א סומע געלט, וועלכע ער האָט פארלאנגט. מחמת גרויס כעס האט ער געהייסען אָנציגדען דיא שטאָדט פון אלע פיער עקען. אצינד ברענט זיא עס געשמאק, זעהר ליבטיג! דיינע ברידערליך לויפען דאָרט ארום, וויא דיא פארסמטע מייז, און פון זייערע הייזער, פון זייער גאנץ פארמעגען ווערט יאש. גנבים, בייטעלשניידער רויבען, גזלנען, וויפיעל זייער הארץ גלוסט. דאָרט, זעה נאָר, דאָרט שטעהט דער סבאָרשטשיק מלא שמחה און האָט גרויס הנאה, אקוראט וויא א מאָל דער קיסר קאלוגולאַ, וואס האט געהייסען אָנצינדען דיא גאנצע הויפּטשטאָט רוים און קוקענדיג פון דער ווייטענס, אויף זיין גאניקעל, משונה הנאה געהאט פון דער שרעקליכער אילומינאציע. קאלוגולא חלעבין איז זעהר געבעכט געוועןן דערמיט, וואס ער האט זיך געוואונשען,

אז פון אלע מענשען אין דער גאַנצער וועלט זאל ווערען איין מענש און ער זאָל איהם מיט זיין שווערד דעם קאָפּ אָבהאַקען.

— גוואַלד, וואס אויף דער וועלט טהוט זיך! האָב איך ווען געשריגען, נעהם מיך צו, רוח, און טראָג מיך פון דאַנען אוועק, אוועק.

דער רוח האט מיך ווייטער געטראָגען זעהר געשווינד. א גאַנץ וועג האט ער צו מיר נישט גערעדט קיין וואָרט. מיר זיינען ביידע געווען פאַרטראַכט און איטלי־כער האט געטראַכט עפּיס אנדערש, אז מיר זיינען געפלויגען איבער דער גרויסער שטאָדט יאַססי האט ער מיר אנגעוויזען דאָרט אונטען עפּיס א שטוב און מיר געהייסען אריינקוקען אינוועניג דורך דיא פענצטער.

— האָב רחמנות! האָב איך איהם געבעטען רחמים, הייס מיר שוין מעהר נישט קוקען דיא גרויסע צרות, וואס אין דעם לאַנד טהוט זיך, לאָמיר פליהען ווייטער, ווייטער!

— חאָטש נאָך איין מאל, ישראליק! האט ער געזאָגט, נאָך איין מאל איי־דער מיר פליהען אוועק פון דעם לאַנד. קוק, איך בעט דיך, קוק אריין דאָרט אין שטוב און זאג מיר, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה דאָרט, האָב איך געזאָגט, אריינקוקענדיג אין שטוב, עפּיס א קראַנקער, א פאַרוואונדעטער אין דער לינקער פוס, ליגט נוטה־למות אויף א באַנק־בעטיל און קרעכצט נעביך משונה שטאַרק פאַר ווערטיג. ארום איהם שטעהען א סך גרויסע און קליינע קינדער, דאַרע, בלייכע, מיט פאַרשמאַכטע ליפּען, וויא הונ־געריגע, וואס האָבען שוין א צייט גאָרנישט אין זייער מויל געהאט. זיי שטעהען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען. אין שטוב הערשט א שרעקליכע אָרעמקייט, א בי־טערע עלענד, אומעטום איז וויסט, פינצטער, נישטאָ קיין שום זאַך. אין א ווינקעל, זעה איך, צוויי פּיטצליך, כמעט נאַקעטע קינדערליך, ביידע נעביך יאָמערען: טאַטע, עסען! טאַטע, טאַטע, מיר ווילען עסען!

— דער דאָזיגער קראַנקער, האט דער אשמדאי זיך אנגערופען, איז איין אומ־גליקליכער, איין אָרמער טאַטע, וואס פּאַכט מיט דער נשמה און געזעגנעט זיך נע־ביך מיט זיינע וויסטע, הונגעריגע קינדער. זיי מעגען נישקשה וויינען, פאַרגיסען טייכען טרעהרען. דער אָרמער טאַטע זייערער איז געווען, מישטעהנעם געזאָגט, זיי־ער גאַנצער פּרנסה געבער, ער פלעגט זיך פּלאָגען צום טויט, צו דערשאַפען פאַר זיי א שטיקעל ברויט וויא עס איז צו דערהאַלטען דיא נשמה. נאָך זיין טויט וועלען זיי בלייבען וויא אויף דעם וואַסער און אויסגעהען פאַר הונגער. נאָר דוא האסט געזע־

העןַ ערשט אַ האַלבע זאַך. קום ווייטער אַ ביסעל, ווען־דוא זעהען און וויסען אַלסדינג אין גאַנצען.

ער איז מיט מיר געשווינד אוועקגעפלויגען איבער איין אַנדער גאַס, דאָרט איז געשטאַנען זעהר אַ גרויס הויז פון אַ גאַנץ רייכען מאַן, אהינצו האט ער מיר געהייסען ארייננקוקען און זעהען, וואס עס טהוט זיך.

— איך זעה, האָב איך זיך אָנגערופען, אין אַ רייך אויסגעציהרטער זאַל מיט טהייער מעבּיל, מיט גאָלד און זילבּער, זיצט אין אַ פאָטעל עפּיס אַ מענש, שוין אין דיא יאָהרען, לעבין איהם אויף אַ קאַנאַפּע זיצט צולייגט אַ יונגער מאַן, אָנגעטאָן אין דיא קליידער פון אַ יעגער, ארום און ארום זיטצט אַ גאַנצע געזעלשאַפט פון יונגע לייט. מען טרינקט וויין, מען שמועסט, מען לאַכט און עס איז שטאַרק פרעה־ליך. דער יעגער דערצעהלט מעשיות פון דער אָחאָטע. ער דערצעהלט, וויא ער האט געשאָסען אַ ניי מין בעשעפעניש אויף צוויי פיס!.... אלע פאַטשען בראַוואָ! דער אַלטער מאַן האט משונה הנאה, טרינקט פאַר שמחה אוים אַ בעכער וויין און קוקט אויף דעם יעגער מיט ליעבשאַפט.

— דער אַלטער מאַן, האט דער אַשמדאי געזאָגט, דאס איז באָגדאַן, זעהר אַ רייכער פריץ, און דער יעגער, וואָס דערצעהלט דיא שיינע מעשיות, איז זיינס אַ זוהנדיל. אין דעם הויז פלעגט אָפט ארייננקומען צו פאַרקויפען קעראָסין יענער אָרמער טאַטע פון אַ סך קינדער, וועלכען דוא האָסט ערשט נישט לאַנג געזעהען דאָרט, ליגענדיג טויט קראַנק אויף אַ ביסעל שטרוי. איינמאָל האט ער דאָ, וויא געוועהנטליך, פאַרקויפט קעראָסין און שוין געוואָלט אוועקגעהן; נאָר היינטינגס מאָל איז איהם נישט בעשעהרט געווען צו זעהען זיך געזונטערהייט מיט זיינע קינדער. בשעת ער האט זיך געלאָזט ארויסגעהן פון דעם הויז איז הינטער איהם נאָכגעגאַנ־גען באָגדאַנס זוהנדיל גרייט צו דער פאָלעוואַניע, מיט אַ ביקס אין דער האַנד. לאַ־כענדיג קומט צו איהם דאס יונגע פריציל צו, און זאָגענדיג דיא ווערטער: „מיר וואָלט זיך זעהר געוואָלט וויסען אויב איך קען הרגנען אַ יודליק“ האט ער זיך גע־צילט און אויסגעשאָסען. דיא קויל האט דעם יודליק געטראָפען אין דער לינקער לאָפּעטקע, ער איז באַלד אנידער געפאַלען מיט אַ שרעקליך געשריי, וואס האט געקענט ריהרען אפילו אַ שטיין. אַצינד, בשעת דער פאַרוואונדעטער מאַטערט זיך נעביך שרעקליך אויף זיין הארט געלעגער און דיא הונגעריגע קינדער שטעהען ארום דעם אומגליקליכען טאַטען — זיטצט זיך באָגדאַנס זוהנדיל, דער רוצח, גאַנץ לוס־טיג אויף אַ ווייכער קאַנאַפּע און דערצעהלט זיינע גבורות ביי אַ גלעזיל וויין.

דער טאַטע מיט אַלע גוטע ברידער קוועלען דער פון גאַר אַן און זיינען זיך פּשוט מחיה!

— גוואַלד! האָב איך געשריען, וויא שחיטט מען פאַר אַזאַ רציחה? מייבען טרעהרען און אומשולדיג בלוט פון מענשען גיסען זיך אין דיא גאַסען וויא וואַסער און קיינער גיט דאַרויף אפילו קיין קרעכץ גישט, גוואַלד, וואו איז דאַס געזעטץ? וואו איז דאַס מענשליכקייט?

— קום, זיי מוחל, וויטער אביסעל! האַט דער אשמדאי זיך אַנגערופען, קום, וועסט דוא הערען אַ תירוץ אויף דיינע קלאָטץ קשיות! נישט וויט פון דאַנען זעהסט דוא, שטעהט אַ הויז, דאָס איז אַ געריכטס הויז, וואָס דאָרט משפט מען אין דעם נאָמען פון אמת און גערעכטיקייט; וואָס דאָרט וויזט אַרויס דער מענש, דער אַנטיק פון אַלע בעשעפעניש, זיין גוטסקייט, זיין פרומקייט, זיין שכל, זיין דבור — דיא גרעסטע מתנה פון דעם, וואָס איך מאָהר נישט דערמאַהנען — און זיינע שיינע, טהייערע געזעטץ. מיר פליהען איצט אַקוראַט איבער דעם געריכט-הויז, קוק, זיי מוחל, אהינצו אריין און דערצעהל מיר אַלסדינגג, וואָס דוא זעהסט און הערסט.

— איך זעה, האָב איך דערצעהלט, דריי רומינער שטעהען דאָרט פאַר דיא ריכטער. דיא אַלע דריי אין איינעם האָבען בעגזלט און געהרגעט אַ יודען נעביך. זייער אַדוואָקאַט, וואָס מען רופט איהם דאָרט מיט דעם נאָמען האַר ברעסקו, פאַרענטפערט דיא רוצחים מיט אַ ריידע. — רבותים! זאָגט ער צו דיא פּריסאַזשנע זאַסיעדאַטעלעס איהר מוזט קודם כל וויסען, וואָס זענען אַזוינס יודען. איהר בעדאַרפט האָבען אין זינען, אַז יודען זענען פּיאַווקעס, וואָס זויגען ביי אונזער פאָלק אויס דאָס בלוט. איך קען עס אייך אויסווייזען פון זייער תלמוד, אַז יודען טרינקען זיך אָן מיט אונזער בלוט, אַז זיי האָבען אונז פיינט. אין דיא יודישע געבאָט שטעהט אַזוי: אַמתע קריסטען מוזען מיט יודען זיך בעגעהען וויא מיט ווילדע חיות. איך בין זיכער, אַז איהר וועט גערעכט געבען מיינע דריי לייט, פאַר וועלכע איך נעהם מיך דאָ אָן — דיא כוונה זייערע איז געוועזען זעהר אַ גוטע: צו בעפרייען אונזער אָרעם לאַנד פון דיא פּיאַווקעס.

— יישר-כח ברעסקו! האָט דער אשמדאי געזאָגט מיט גרויס שמחה, דיין דרשה האָט מיך פּשוט מחיה געוועזן. דוא האָסט דערמיט געוויזען, וואָס איז אַזוינס אַ מענש, וואָס זיין צינגעל בעטייט!

און אין דעם וויא ער האָט מיט אַ געשפּעט גערעדט איבער דיא מענשען, גער לאַכט פון זייער יושר, פון זייער ליבע און פון זייער פרומקייט, איז ער דערווייל גע פלויגען, געפלויגען, ביז מיר זענען געקומען צו עפּיס אַ הויז.

— ישראליק! האט ער געזאגט, נאכדעם וואס דוא האסט דא געזעהען און געהערט, מוזט דוא, איידער מיר פליהען פון דעם לאנד אוועק, האטש איין מינוט ארייגקוקען אין דעם הויז, וואס דארט אויף א שטוהל זיטצט מיין מיניסטער קאס־טאפארו, ארום איהם זיין גאנצע כנופיא גרויסע לייט און גאזעטען שרייבער. קוק אריין און דערצעהל, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה, האב איך געזאגט, דער מיניסטער הייסט אנשרייבען א פאפיר, אויף וועלכען מיינע אומגליקליכע ברידער זאלען זיך חתמה'נען, אז ס'איז אין גאנצען א ליגען, וואס דיא וועלט טראכט אויס, אז מען מארטערט זיי דא צום טויט. אדרבה זיי איז דא זעהר גוט, און זיי האבען דא, נישט צו פארזינדיגען, זעהר פיל גוטע פראוועס....

— זיי געזונט, מיין טהייערער קאסטאפארו! הלוואי א סך אויף דער וועלט וויא דוא, וואלט איך מיר שוין נעשלאפען רוהיג. זיי געזונט, מיין פריינד! דיין געזונט איז זעהר נעהטיג, בכדי דורך דעם זאלען טויזענטער אנדערע פארלירען זייער געזונט און לעבען. קאסטאפארו, סערדצע, זיי מיר געזונט! אויך איהר, רעדאקטארען, טהייערע מענשליך, זייט געזונט! דערפרעהט מיך אפט מיט אייער שרייבען און קארגט נישט, שפארט נישט קיין טינט!.... אזוי האט מיט א געלעכטער דער אשמדאי זיך געזעגענט און אוועקגעפלויגען ווייטער.

א היבשע צייט זענען מיר געפלויגען איבער טהאלען איבער בערג, איבער דער־פער און איבער שטעדט, איבער אזעלכע, וואו מיין פוס טאהר זיך נישט געפינען דארט, פון דער ערד ביז צו דיא שפיטצען דעכער. פליהענדיג איבער סמירנא האבען מיר אונטען געזעהען א שרעקליכע סצענע, א גרויסע מחנה גרעקען האבען וויא חיות רעות נאכגעיאגט עפיס א מענשען, וואס ער איז געלאפען נעביך און זיך ארויסגע שלאגען במעט פון דיא כוחות. אט, אט, האב איך געמיינט האפען זיי איהם און צורייסען איהם אויף שטיקער.

— דאס קויפט איינער פון דיינע ברידערליך. האט דער אשמדאי זיך אנגערר־פען. ער וועט, דאכט זיך מיר, באלד אנידערפאלען און אייביג שוין מעהר נישט אויפשטעהען.

דער אומגליקליכער נעביך איז געווארען מיד לויפענדיג, קוים וואס ער האט זיך געהאלטען אויף דיא פיס. דיא גרעקען זענען שוין געוועז גאנץ נאהענט פון איהם, האבען משונה געשריגען און אויסגעשטרעקט דיא הענט. פלוצלים אבער האט ער זיך געשטארקט געלאפען מיט דעם גאנצען כח און זיך ארייגגעחאפט צום סוף ער־ניץ אין א הויז. א טהייל פון דיא גרעקען זענין איהם נאכגעלאפען אהינצו, א טהייל

זענין געבליבען אין דרויסען און האבען געשריגען: נעהמט איהם ארויס אהער, לאָמיר איהם הרגנען!

אין מיטען דער שרעקליכער מהומה איז פון דעם הויז ארויסגעגאנגען א מיט-ראַפּאַליט, זיך געשטעלט אין דער טהיר מיט דעם פּנים צום עולם און געזאגט אויף א קול: וואס האט איהר דא זיך פארזאמעלט? ווילט איהר עמיצען הרגנען, הרגעט-זשע מיך. כל-זמן איך לעב וועל איך, פאר קיין שום זאך אין דער וועלט, נישט ארויסגעבען אייך דעם אומגליקליכען מענשען, וואס איז געקומען אין מיין הויז אריין, צו בעטען ביי מיר הילף פאר זיך און פאר זיינע אומגליקליכע ברידער, געביך. וויא האט איהר פאר גאט קיין מורא נישט אויסצוטראכטען אויף זיי נעביך איין עלילת-דם, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, און אנצופאלען וויא דיא לייבען אויף אומשולדיגע מענשען? בעטראכט זיך נאר, וואס איהר טהוט!

טרעהרען האבען מיר זיך געשטעלט אין דיא אויגען פאר פרייד, אז אויף דער וועלט איז נאך פאַרט דא א גוטער, עהרליכער מענש.

— אנקוקען קען איך נישט אט דיא פראוואסלאווניע ארבירייען! האט דער אשמדאי א זאג געטאן מיט כעס און געמאכט א זויערע מינע. עס איז מיט זיי נאר נישט צו מאכען. פע, פע, וויא א ביין שטעהען זיי מיר שוין אין דעם האלז! א נס חלעבין, וואס עס איז נאך געבליבען אויף דער וועלט רעכטע מענשעליך אונטער דיא יעזואיטען. בשעת זיי האבען געוועלטיגט ביד רמה האבען זיי געפּרעגעלט אפט אויף דעם פייער אייך, מענשעליך! עס האט געשמעקט געבראטענס פון מענשען פלייש. אך, וויא געשמאק אזא געבראטענס איז! לאמיר נאך ווייטער פליהען, צווישען מיינע לייט, אפשר וועלען מיר דארט דאס מאכל בעקומען. ריידענדיג אזעלכע ווערטער, האט ער שטארק געמאכט מיט דיא פליגעל און איז מיט זיין גאנצער קאמאנדע ר חות ארייגעפלויגען געשווינד אין דייטשלאנד.

אז מיר זענין געפלויגען דארט איבער דער שטאדט ניי-הויצעל האב איך גע-זעהען וויא א יודישער סוחר בעט אין דעם נאמען פון אלע זיינע ברידער דעם דאר-טיגען גלח, ער זאל אויף זיי רחמנות האבען און אויסווייזען זיין פראסטען עולם. אז עלילת דם איז א שקר בלבול. באם ער וועט עס נישט טאן, איז דער עולם, זיינער גרייט באלד אויף זיי אנצופאלען און גאט ווייסט, וואס פון זיי נעביך קען ווערען. דער גלח האט גאנץ קאלטבלוטיג געענטפערט: חלילה, איך וועל אזא נארעשקייט נישט טאן, פון מיינעטוועגען ווערט חאטש דיא כפרה!

— א, דער רוח זאל איהם חאפּען! האב איך געזאגט מיט כעס.

— האב צייט ישראליק! האט דער אשמדאי געענטפערט, שפעטער וועט

איהם טאקי דער רוח האפען, אצינד אבער זאל ער לעבען און געזונד זיין, ער ניטצט מיר צום עסק. קוק בעסער ווייטער, וואס אונטען טהוט זיך, דוא וועסט נאך עפּיס שעהנערס זעהען.

—נענוג, גענוג! האב איך געשריגען אין איין אטהעם, דער קאפּ דרעהט זיך מיר. איך קען אסור מעהר נישט צוזעהען דיא עולות, דיא פאלשקייטען און דיא רציחות אויף דער ערד.

— עט, האט ער געזאגט, דאס וואס דוא האסט געזעהען איז נאך גארנישט, ערשט א טראפּען פונ׳ם ים. אויב דיר איז נמאס געווארען צוזעהען דיא צרות, וואס פּרעמדע טהון אייך אן, וועל איך דיר ווייזען דיא גרויסע צרות, וואס איהר אליין טהוט איינער דעם אנדערען, איך וועל דיר ווייזען אייערע אלע תכשיטליך, אייערע מיוחסים׳ליך אייערע בעלי טובות׳ליך, אייערע אלע אפּוטרופּסים׳ליך.

— גענוג, האב איך איהם געבעטען רחמים, איך קען זיי שוין גאנץ גוט.

ער האט א פליה געטאן שרעקליך געשווינד, וויא א פייל אויס דעם בויגען, דערנאך האט ער פּאמעליך געשוועבט אין דער לופטען און זיך אנגערופען צו מיר:

— איך וועל דיר ווייזען אייערע ספּאדיקליך, אייערע ציגאנערליך, טהו מיר צו־ליב ישראליקיל, קעטצעלע, מוצעניו, און קוק נאך אביסיל. איך וועל דיר ווייזען פּיי־קעליך, נערנעליך, אוהניאקעליך, מרידינגליך, שיך און זעקעליך, פּיאטקליך, פּאטשיי־לעכליך, פּושקעליך, קעסטעליך, קאראפּקעליך און קאבלעפּעליך. איך וועל דיר וויי־זען אייערע דרעהדליך, שרייערליך, גראגערליך, שטארקע העמערליך, נייא מאדנע נלות ליכטליך, קארפּירער אתרוגים׳ליך און אייערע כפּרה־היהנדליך!....

איך בין פארצאפּעלט געווארען אז איך האב, איהם צוליב טהוענדיג, אראפּ־געקוקט און גלייך אונטער מיר דערזעהען עפּיס א ספּאדיקעל.

— צאפּעל זיך נישט אזוי, ישראליק לעב! האט דער אשמדאי געלאכט. דוא קענסט נאך ארויספאלען חלילה פון מיין האנד און אריינפאלען גלייך יענעם ספּאדיק אין דיא הענט.

— איידער אין אזא ספּאדיקס הענט אריינצופאלען, איז שוין א סך בעסער אין דיין האנד. איך בעט דיך, רוח, האב רחמנות און טראג מיך אוועק ווייטער.

— חאטש נאך א קוק, ישראליק! מיר צוליב, טהו נאך איין קוק. איך, אשמדאי, איך בעט דיך.

— ניין, ניין! האב איך געשריגען און זיך בעהאלטען ביי איהם אין דער האנד, אין א ווינקעלע. איך קען נאך חלילה משוגע ווערען, צוזעהענדיג אזעלכע זאכען. דוא וועסט עס אסור ביי מיר בשום אופן נישט פּועלין. גענוג געקוקט, איין עק, א סוף.

— דוא ביסט נישקשה א גוטער עקשן, ישראליק, דער רוח אפילו קען מיט דיר גארנישט מאכען! האט דער אשמדאי געזאגט און ווייטער געשווינד אוועקגע־פלויגען.

15.

ישראליק מיט דער שקאפע צווישען דיא לצים.

וויפיל דיא רייזע אין דער לופטען האט געדויערט קען איך בעשטימט נישט זאגען, מחמת איך בין געוועזען שטארק צוטראגען פון אלסדינג, וואס איך האב גע־זעהען און וואס מיט מיר האט זיך פאסירט. איך וויים נישט מעהר, אז א לאנגע צייט בין איך געפלויגען ביז מיר זענען צום סוף געקומען אין א גאנץ גרויסען און שרעקליך א טיפען טהאל, ערגיץ אין א העק, צווישען משונה הויכע בערג, וואס גרייכען ביז דעם וואלקען. עס געהט מיר נאך איצט א גרויל איבער דעם לייב, אז איך דערמאהן זיך אן דעם טהאל, אזוי ווילד, אזוי וויסט איז ער געוועזען. פון גראז און ביימער האט מען נישט געהאט אפילו קיין סימן. אויף איטליכען טריט האט מען געזעהען נאר דערנער און הויפענס שטיינער. צווישען זיי האבען געשוויבעלט און גע־ריבעלט שלאנגען, פיפערנאטערען און עקדישען, עס האט געגרילצט אין דיא אויע־רען, הערענדיג דאס געשריי, וואס ווילדע חיות און עופות האבען פון זייערע נארעס ארויסגעלאזט אויף אלערליי טרויערדיגע און וויינענדיגע קולות. עס האט אויך גע־שטונקען עפים א ריח פון שוועפעל מיט טייפעלסקייט אין איינעם, און ערטערווייס האט פון דער ערד ארויסגעזעטצט וואלקענס רויך, וואס זענען וויא א טומאן זיך צר־גאנגען אין אלע זייטען. אט אזא טהאל האבען דיא רוחות זיך אויסגעוועהלט, דא איז זייער וואהנונג!

פון דארט האט מיך דער אשמדאי געפיהרט דורך א שפאלט צווישען סקא־לעס און מיט מיר ארייגעגאנגען אין א גאנץ גרויסער הייל, וואס איז גאר אוממעג־ליך צו בעשרייבען אפילו א טויזענט חלק פון איהר ווילדקייט. דארט האט געפלייצט א טייך שווארצער טינט און אויף זיינע ברעגען האבען געוואקסען ווערדער פענעס, אין דיא וועלדער ווידמען זיך לצים, אזעלכע מיני בעשעפעניש, עפים מאלפעס, וואס האבען א געשטאלט נאר טאקי וויא פון מענשען. פון דערווייטענס האב איך געזעהען וויא לצים האבען אין דעם טייך אנגעטרונקען מיין בידנע קליאטשע געביך, זיא דערנאך געבאדען און אונטערגעטוקט א סך מאל אין טינט אזוי, אז זיא איז פון דארט ארויסגעגאנגען שווארץ וויא א רוח....

— דאס איז מיין קאנצעלאריע! האט דער אשמדאי צו מיר געזאגט. דעם

דאזיגען טייך און דיא וועלדער, וועלכע דוא זעהסט דא, האב איך אנגעגרייט פאר דיינע ברידערליך. מען וועט אויף זיי שרייבען און שרייבען כל־זמן עס וועט נישט אויסגעהען דער טינט פון דעם טינטער און דיא פענעס פון דיא וועלדער. פון דעם טינטער געהען ארויס קאנאלען, טשערנילא־פראוואדען, גאנץ ווייט אין פארשידענע מקומות, אין דיא רעדאקציעס און אין דיא קאבינעטען פון געוויסע מענשען. דער דאזיגער קאנאל, נומער 999,999, וואס דוא בעטראכסט איהם איצט, ער געהט אין דעם טינטער פון דעם דניעפראוועצער גאזעטענשרייבער. טינט און פענעס איז דא א ים און שרייבער וויא זאמד.

ער האט א שמוטצער געטאן און דיא לצים האבען פון דיא וועלדער זיך א שאט געגעבען צו איהם וויא דיא פליגען, זיך אויסגעשטעלט אין א גלייכער שורה, איטליכער מיט א פען אין דער האנד און מיט א קיווער פאפיר אויף דעם קאפ.

— דאס זענין מיינע שרייבער! האט ער צו מיר זיך אנגערופען און מיך דערביי אנגעקוקט מיט א שמייכעלע.

וויא א יענעראל האט ער זיך דערנאך געזדראווסטוועוועט מיט דעם פאלק פי־סאקעס. עס איז געווארען א געשריי: אורראֿ, אורראֿ! אז עס איז שטילער געוואָ־רען, האט ער אנגעהויבען זיי צו מושטירען. דער מושטיר איז בעשטאנען אין ארויס־שטעקען דיא צונגען, מאכען א פייג און לאכען. נאכדעם האט ער הויך געקאמאנ־דעוועט: צו האלטען וויא מען בעדארף דיא פענעס! צו טונקען!... פארטיג מיט דעם, האט ער צוזוינגען אויף א קול א געשריי געגעבען: ש ר ר ר ר ר ר י י ב ט!

דיא קאמאנדע האט זיך א נעהם געטאן שרייבען, אלע כמעט דיא זעלביגע זא־כען און דיא איינענע ווערטער. דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט לייענענדיג דיא אנגעשריבענע ווערטער, זיי זענין געוועזן אי שפיטצעכדיג, אי מיט קרוטשקעס און גע־שטאכען וויא שפיזען. ביי א טהייל האט שרייבענדיג געציטערט דיא הענט און געטיאכקעט דאס הארץ. וויא איך בין שפעטער זיך דערגאנגען זענין דיא דאזיגע געוועזן רעקרוטען, ערשט וואס אנגעקומען אין דעם פאלק. זיי איז נאך שווער געוועזן אזעלכע זאכען.... חוץ דיא האבען נאך א טהייל געארבייט וויא דיא פאזשארנע קאמאנדע און געשפריצט פשוט בלאטע.

נאך דער סמאטרע האט דער אשמדאי ווייטער א שמוטצער געטאן איז אריינ־געקומען עפיס א רוח, א ריז, אנגעטאן אין דער פאלנער פארמע, בעהאנגען ארום דעם קאפ מיט פעדערען, מיט פענעס און מיט פלעדערווישען.

— וואס האסטו דוא אין דער צייט וואס איך בין נישט היע געוועזן, עפיס געטאן? וויא שטעהען אונזערע עסקים? האט דער אשמדאי דעם רוח געפרעגט. אגב אונז

ביידע פאַרנעשטעלט איינעם דעם אנדערען: דאס איז מיין סעקרעטאר, האר לוצי־פער, און דאס איז רב ישראַליק!

דער סעקרעטאר לוציפער האט געמאכט א זויערע מינע און מיך נישט געוויר־דיגט אפילו מיט א בליק. ער האט באלד ארויסגענומען זיין ראפּאָרט און געלייענט:

„אייער אשמדאיסקע פינצטערנעס! מלך פון אלע רוחות און מחבלים, פרינץ פון אלדע שווארצע יאהר, הערצאג פון שבעה מדורי גיהנם, גראף פון סדום און עמורה, ערץ פאסטיך פון אלע זינדענבעק און עזאזל, א. ז. וו.

אונזערע אגענטען, דיא בעלי טובות אין אלע שטעדט, זענען אין זייערע ראפּאָר־טען מודיע: „אז דורך זייערע גרויסע סטאראַניעס אומעטום, וואו מען בעדארף איז זיי צום סוף געראטען, אז דיא טאקסע פון פלייש זאל נישט בטל ווערען".

דער אשמדאי האט געשמאַכט פאר שמחה. איך דאנק אייך, האט ער געזאגט צום סעקרעטאר, איך דאנק אייער טונקעלע שווארציכטיגקייט, דוקעס לוציפער, דערפאר וואס איהר האט מיר צום ערשטען ראפּאָרטעוועט אזא וויכטיגע זאך. ער האט דערנאך זיך געווענדט צו מיר מיט דיא ווערטער:

— זעהסט דוא, דאס איז ביי מיר א בשורה, איינמאל וועלען דיינע ברידערליך עסען מכות פלייש און דורך דעם תמיד קריינקען; דיא היינטיגע גרויסע דאקטורים ווילען האבען, אז פון וויניג פלייש עסען פוילען דיא ביינער. קריינקט, פוילט צו אלדע שווארצע יאהר! צווייטענס איז דיא טאקסע מיר פשוט נעהטיג צום עסק. דורך איהר בילדעט זיך ביי אייך דיא גאנצע באנדע בעלי־טובות, וואס פיהרען איטליכען ביי דער נאז און לאזען אייך קיין קאפּ נישט אויפהייבען; פון איהר האבען אלע מיינע אגענטען, זשאַלאָוואניע און זייער פרנסה בכבוד; דורך איהר האבען אייערע פוסטע מענשעליך אין דיא הענט סומעס געלט, אויסצוגעבען אויף אלסדינג, וואס מען טאר נישט זאגען; דורך איהר האט איהר דעם בעסטען סימן, אז מיט אייערע הוצאות אויף אלע נעהטיגע בעדערפעניש און כלל זאכען זענט איהר אפּגע־שיידט פון דיא אומות העולם, דעריבער איז גאר אונמעגליך, אז איהר זאלט זיך פאראייניגען מיט זיי אין דיא זעלביגע געפיהלען פאר דער מדינה, און דעריבער טאקי ווע..ען שלעכטע מענשעליך תמיד געפינען א געלעגענהייט דערפאר אויף אייך אנצופאלען. אייער „פּאַלאָזשענע" וועט זיין פארפלאנטעט, פארדרעהט, הלואי איך זאל שוין מיט אלע אנדערע מענשעליך האלטען אויף דער מדרגה, וויא איך האלט מיט אייך!... איצט פארשטעהסט דוא, פאר וואס דאס איז ביי מיר אזא בשורה? חלילה וחס, דיא טאקסע זאל געוועןבטל ווערען, וויא עטליכע האבען עס פאר־לאנגט, וואלט איהר — נישט דערלעבען זאלט איהר דאס! — מיט א מאל פטור

נעוואָרען פון א סך צרות, נו מיינע אגענטען פארשטעהען דיא פּאָליטיק, זיי פאַרדינען א נאגראדע פאר זייער סטאראַניע.

„לויט ריכטיגע ידיעות, האט לוציפער ווייטער ראפּאָרטעוועט, זענען בשעת דער חלי־רע מייסטענס געשטאָרבען דיא דאָזיגע, וואס מחמת גרויס אָרעמקייט קענען זיי קיין פליישׁ נישט עסען. עס איז שרעקליך טהייער און דורך דער סטאראַניע פון אונזערע אגענטען הייבט זיך דער מקח וואס א טאג אלץ מעהר.“

— גוט! האט דער אשמדאי געזאגט, זעהר גוט! בשעת דער חלי־רע ווייזט דיא טאקסע ארויס איהר כח צווישען דעם אָרמען עולם. ערשט נישט לאנג האב איך ערגיץ אין א שטאָדט געלייענט איין אנגעקלעבט צעטיל אין דער גאס. אויף דעם צעטיל איז אונטערגעשריבען „דברי המבקשים לטובת אחב״י״. דאָרט איז מען מודיע דעם עולם, אזוי וויא אין דער וועלט הערט זיך דיא חלי־רע, בכן זאָל מען למען־השם עסען פלייש, אפילו אין דיא ניין טעג. בשעת לייענען האב איך געלאכט, וויא מען ראָטה צועסען פלייש, אלץ לטובת אחב״י, לטובת אחב״י און אליין העכערט מען דעם מקח!

„קאנדידאטען אויף בעלי טובות, האט לוציפער ווייטער געלייענט, זענען דאָ זעהר פיל פון אלערליי סאָרטען מענשען, עס איז נאָר נישטאָ אזוי פיל שטעלען. סיידען מען זאָל צו איטליכען „פּאמאשטשניק“ פון א גלאוונעם בעל טובה צוזעצען נאָך אקעגען א הונדערט אונטער־פּאמאשטשניקעס און זיי אליין וועלען זיך שוין זאָרגען צו געפינען נייע „איסטאָטשניקעס“ פון וואנען צו בעקומען זייער געהאלט. עטליכע האבען מכח דעם שוין ארייגעשיקט גאנץ שיינע פּראָיעקטען. איך האָב עס איבערגעגעבען א בעזונדער קאמיסיע, וואס בעשטעהט פון שמחזאי ועזאל, פון אחרימאן, אחעראָן, טיפהאן, שיווא, בעלצעבוב. — אין גלופּסקער בקור חולים געהט איצט דיא הנהגה דורך א פּאָר פון אונזערע אגענטען, נאר קיין חיות נישט. בשעת דער חלי רע האט מען אהינצו געבראכט א פערצעניעהרענדיג מיידעל. דער משמש האט זיא געריבען, און דערנאך, אז זיא איז צו זיך געקומען, האט ער זיך מיישב געווען און זיא דאָרט מאנס געווען. דאָס מיידעל האָט געשריגען, געוויינט, געחליפּעט, זיך פארעסען און געשטאָרבען. דיא מעשה מעג זיך שוין גלייכען צו דיא אלטע מעשיות, וואס זענען זיך פארלאָפען א מאל אין אונזער סדום. מיר האַלטען שוין מיט גלופּסק אויף א שטיינער! — רעקרוטען זענען אין דער צייט אנגעקרמען אין דיא פּאָלקען „פּיסאקעס“ דריי טויזענט דריי הונדערט מיט דריי און דרייסיג. זיי זענען נאָך לעת עתה נישט פארטיג, וויא עס געהר צו זיין. בעלצעבוב האָט זיי געגוטען צו זיך אויף דער „אוטשעניע“. — טינט איז אין דער לעצטער צייט

פארברויכט געווארען זיבען טויזענט, פינף הונדערט, ניין און ניינציג איימער מיט אנדערהאלבען קוואטירליך".

— אזוי ווייניג! האט דער אשמדאי זיך אנגערופען און געמאכט א מינע, אז ער איז נישט צופרידען.

לוציפער האט געוואלט עס דערקלעהרען, נאר וויא באלד ער האט געעפענט דאס מויל צום ריידען איז אריינגעפלויגען א רוח מיט דיפעשען. דער אשמדאי האט א ווינק געגעבען, לוציפער זאל ביי דעם „דעזשורנע" צונעהמען דיא דיפעשען און לייענען.

— דיא דאזיגע דיפעשע, האט לוציפער געמעלדעט, איז פון רומיניען. מען בעט רחמים ארויסצושיקען טינט, וויא צום גיכסטען: עקזעמפליארען פון איטליכער זאך, וואס מען וועט דארט אנשרייבען, זענען זיי זיך מתחייב צו שיקען תמיד פינקטליך אין אונזער ביבליאטיקע.... דיא צווייטע איז פון עסטרייך. מזל-טוב אייך, נרוי-סער אשמדאי, מיט א גוטער בשורה! האט לוציפער פרעהליך געזאגט מיט א שמיי-כעלע און ארויסגעשטעלט זיינע שפיצעבדיגע הינטעשע צייהן. דער קארדינאל שווארצענבערג בעט עפיס גאר א גוזמא טינט פאר זיין גאזעטע. ער וויל מיט אונז מאכען א געשעפט, אז חוץ דעם טינט וואס ער אליין בעדארף האבען צו זיין גע-ברוך, זאלען מיר איהם נאך געבען אין קאמיסיע פאר אלע קאטוילעשע גלחים אין בעהמען און אין מעהרען, וואס האבען דארט זיך גענומען געשמאק צום שרייבען, גאר וויא אין דיא אלטע יאהרען.

— לעבען זאלען מיר טאקי מיינע געטרייע געזעלען, האט דער אשמדאי א זאג געטאן גאנץ לוסטיג. כל-זמן אין זיי קלאפט זיך נאך א דפק האב איך ניש-קשה נישט וואס צו זארגען. לוציפער! מען וועט בעדארפען אונטערגעבען אביסיל אין דעם טינט פון יענע מאטעריאלען: בלוט, גאל, גרינע ווערים, יאשטשערקעס, טייפעלסקייט וכדומה, כדי ער זאל ארויסקומען עכט גוט.

— דאס אלסדינג האב איך שוין אליין אריינגעטאן, האט לוציפער געענטפערט און זיך גענומען לייענען דיא איבעריגע דיפעשען. ער האט איבערגעלייענט וואס דער רעדאקטאר פון „גאזעטא נאראדאווא" אין גאליציע פאדערט. דערנאך האט ער מיט א רחמנות-פנימעל א מאך געגעבען: א, דאס איז פון אונזער דניעפראוויצערן ער קלאגט זיך נעביך, אז ביי איהם איז שוין כמעט אויסגעטריקענט דאס טינטעריל. ער האט פשוט נישט שוין וואס צו שרייבען און דא בעדארף מען אין דער געהער-נער צייט ארויסגעבען א נומער! א רחמנות חלעבין!

— געשווינד עפענען די קראנעס! האט דער אשמדאי געקאמאנדעוועט מיט א געשריי.

אפשר א ראטע רוחות האבען זיך א ווארף געגעבען צו די קראנעס. דער מינט האט געפלייצט דורך די „משערגילא־פראוואדען‟ אין פארשידענע ערטער.

פלוצלים איז אריינגעפלויגען א הוילע, א נאקעטע נשמה, האט געשוועבט ארויף און אראפ וויא א באבעטשקע און זיך אלץ געשלאגען אן דער ערד מיט איהרע פלאם־פייערדיגע פליגעליך, העל בלויא, וויא דער פלאם פון אנגעצונדענעם שפירט. אליין האט זיא אויסגעזעהען וויא א גרויסע, זעהר א דינע בולבע פון זייף, געשפילט פון אלערליי פיינע קאלירען, וואס האבען פארנומען די אויגען. אז מען האט גוט זיך צוגעקוקט האט מען קוים געקענט דערקענען עפּיס א געשטאלט פון לויטער גאז.

— אך! האט דער אשמדאי א געשריי געטאן און זיך אנגעהאפט ביי די האר, אז ער האט זיא דערזעהען. עס איז נסתלק געווארען א גרויסער בעל טובה, א גרויסער בעל רחמים, איינער פון מיינע בעסטע אנגענטען! דאס איז זיין נשמה, וואס איז איצט נאך דער פטירה, געקומען, צו וואוינען ביי מיר אין איינעם מיט די נשמות פון אלע בעלי־טובות....

איך האב מיך צו דער נשמה שטארק צוגעקוקט און זיא דערקענט. — דאס איז געוועזען די נשמה פון באמת משונה א ווילדען בעל טובה אין מיין שטאדט!

— קלאג, וויין ישראליק! האט דער אשמדאי צו מיר געזאגט מיט א טרויער־דיגען קול. דיין שטאדט האט פארלוירען א גרויסע אבדה, דיין קהל האט אנגעווארען א גרויסען בעל רחמים, א טצאצקעלע! יאמערט, קלאגט טייפער, רוחות! איך, אייער מלך, האב פארלוירען דעם בעסטען בעל־עצה, דעם געטרייסטען סאוויעטניק, אהן איהם בין איך וויא אהן דער רעכטער האנד!

אין דער גאנצער הייל, אין דעם גאנצען טהאל האט זיך געלאזט הערען א שרעקליכער יאמער אויף אלערליי ווירדע קולות. עס האט זיך געהערט א היילען, וויא א הונט היילט א מאל שרעקליך ביי דער נאכט הינטער דעם פענסטער, אויף א מיוקען, א וויינען, וויא קעטץ וויינען, בשעת דער פרוכפערונגס־צייט, אויף די דע־כער. עס האט זיך געהערט א טרויערדיגער הספד פון סאוועס, א קראקען פון פאראקעס, א קוואקען פון זשאבעס. עס האט זיך געהערט אויך א שמוטצערען פון שלאנגען, א פישטשען פון שצערעס, א מריקען פון ביקעס, א ברומען פון בערען, א ברילען פון לעמפּערטען און א סקריפ וויא פון א ריק־בעט. גלייך וויא אלע ווילדע בעשעפעניש האבען געוויינט, געקלאגט אויף אזא בעל טובה, אויף אזא כשרה נשמה.

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאלען. שיעור נישט טויט געוואָרען פון אזא שרעקליכען הספד.

דער אשמדאי האט קוים מיט צרות איינגעשטילט דעם עולם, גענומען די נשמה אין זיין האנד, וויא מען האלט א פליג, און זיא מקבר געווען טיף אין דער ערד מיט דיא ווערטער:

— וואס העלפט דאס וויינען, א מענש מוז שטאַרבען! פריהער אדער שפּע־טער דער רוח האַט דיך גענומט האפען. ווער־זשע טאַקי בעגראָבען ניין איילען אין דער ערד און נעה צו אלדע שווארצע יאהר! איך וועל מיך מוזען בעגעהען אָהן דיר און געפינען נישקשה איין אנדער שלאק אויף דיין אָרט.... ישראַליק לעב! האט ער נאָך דעם מין הספד זיך געווענדט צו מיר, עס וועט דיר גאָר נישט העלפען, דוא וועסט מיר מוזען אין דיין שטאָדט ווערען א בעל־טובה אויף זיין אָרט.

— איך וויל נישט, איך קען נישט זיין קיין בעל טובה! האָב איך געשריגען נישט מיט מיין קול. האב רחמנות, שיק איין אנדערען אויף זיין ארט. עס זענין דאָ א סך בעלנים, א סך קאנדידאטען אויף בעלי־טובות. שיק וועמען דוא ווילסט און בעפריי מיך פון אזא התמנות!

— זאָג מיר, איך בעט דיך קיין דעות נישט, האט ער געענטפערט, מסתמא וויים איך וואָס איך טהו.

— וואס האסט דוא אין מיר אזוינס דערזעהען? האב איך געשריגען. איך בין חלעבין א שלימזולניק און וועל נאר נישט טויגען צו אזעלכע געשעפטען. איך וועל דיר רעקאמענדירען קלינערע, בעסערע און געניטערע פון מיר. שיק לייבעלע רב אבעלעס. משה'לע רב בינס'ס, טרייטעל רב יוסילעס, פישקע רב ניסעלעס, אדער איינעם פון זייערע כנופיות, איטליכער פון דיא לייט, אין זיין גראד, פארשטעהט זיין עסק און ארבייט אָפּ א זאך וויא א מייסטער. וויא קום איך צו זייא?

— דיא דאָזינע אלע לייט זענין שוין פּארנומען, איטליכער פון זיי האט א שטעלע. עס וועט דיר גאָר נישט העלפען, ישראַליק, זאג איך, אשמדאי, דיר נאך א מאָל. שווייג בעסער און זיי נישט קיין עקשן, אויב עס גלוסט זיך דיר צו לעבען און אויב דוא פארלאנגסט נישט, איך זאָל דיר דאס עקשנות מיט גוואלד ארויס־טרייבען. קיין וואָרט נישט מעהר, שא! ווארום....

ער האט געמאכט אזא שרעקליכע מינע און אזוי געשאָקעלט אויף מיר מיט א פינגער, אז דיא הויט האט אויף מיר געציטערט און פאר שרעק בין איך געבלי־בען שטום וויא דיא וואנד.

— אָט אזוי, ישראַליק, האָב איך דיך טאַקי ליב, אז דוא שווייגסט, האָט ער

זיך אנגערופען, שוין מיט אַ זיס שמייכעלע, און אַ גלעט געגעבען מיר אין בעקעלע. דוא ביסט נישקשה, אַ גאַנץ קלוגעטשקער, ישראליק! קיין פינגער אין מויל בעדאַרף מען דיר אויך נישט אריינלייגען. איך פיהל, אז דוא וועסט טויגען און מיט דער צייט זיין אַ כלי־שלמה. נאָר איידער איך וועל דיר געבען אזא טהייערע שטעלע פון אַ בעל־טובה, מוז איך דיך אביסיל קלאהר מאכען אין עסק און דיר געבען אַן אינסטרוקציע, וויא אזוי דוא זאלסט זיך נוהג זיין.

„הער, ישראליק לעב! ראשית חכמה איז אַ יראת־שמים פנימעל! יראת־שמים איז ביי אַ קלוג מענשיל אַ גוטע־קיה, זיא גיט איהם אַ סך מילך און פוטער, וויא דיא בעסטע האָלענדערקע. אז אַ קאַפּיטאַלנע קיה מוז מען דאריבער שטארק פּילעווען, מען בעדאַרף איהר עפּטערס אונטערוואַרפען אַ בינטעל כפול שמונה ציצית, זיא האָדעווען מיט רבינו תּם׳ס תפילין, פאַרמישען איהר אַ גרויסען טלית־זאַק מיט פאַרשידענע מיני בלעטליך און ש ות, זיא זאל טאַקי אוועקשטעהען איבער דעם צעבער עטליכע שעה אלע טאָג; מען בעדאַרף זיא לאזען לעקען מזוזות און פּאיען זיא מיט מציצה, מיט חברה־קדישא מעד, מיט יאָהר־צייט בראַנפען, וכדומה אזעלכע געטריינק. אזוי־איז יראת־שמים ביי מיינע אגענטען פון דער פרומער קלאַסע. מיינע אגענטען פון דער היינטיגער וועלט נעהמען אויך אָן אַ יראת־שמים פנימעל, נאָר עפּיס אויף איין אנדער אַרט. זיי מאַכען זיך געוועהנטליך צום תם, לעבען מיט איטליכען גוט, שמייכלען זעהר זיס, רעדען דאס צינגעל אהין און אהער, טראַגען זיך געקליידט עפּיס נישט קורץ נישט לאַנג, זייער באָרד איז עפּיס נישט גאַנץ און נישט געגאָלט, וואַרפען זיך אין אלע זייטען און ווילען פאַר איטליכען יוצא זיין. עטליכע וועניג צווישען דער כתה דאָ, וואס האבען לחלומין נישט אזא יראת שמים. דערפאַר בעשטעהט זייער גאַנצע חכמה נישט מעהר וויא אין כח, אין שטאַרקייט, אין אַ קולאַק . . . . זיי זענען אבער טאַקי נאָר עטליכע. פון אזעלכע ארץ־פיאסקע־עזות פּנימער בעדאַרף מען נישט נעהמען קיין ראיה. לאו כל אדם איז זוכה צו אזא מדרגה. — מיין צווייטע געבאָט איז: ר ח מ נ ו ת! דער פּירוש דערפון איז, מען דאַרף טאָ כל הפסלנות, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע און אלין זאגען אַ רחמנות! שטיערהייט בעדאַרף מען אַ קניפּ טאָן, אַ ביס טאָן, און פאַר דעם עולם אלין זאַרגען, קרעכצען, זיך אלין מישתדל זיין לטובת הכלל, — מיין דריטע געבאָט איז: ד י א ש ט א ר ט — דאס בין א י ך! דער פּשט דערפון איז נאָר פּראָסט: איך און זיין כנופיא זאל מען האלטען פאַר דער שטאָדט. און אלע אנדערע טויזענטער מענשען זאלען גערעכענט זיין אזוי פיל וויא גאָרנישט. אז מען ארבייט אפּ עפּיס איין עסק׳ל, זאל עס הייסען, אזוי האָט געוואָלט דיא שטאָדט, האָטש דער עולם

האָט אַפילו נישט געוואוסט אויף וואָס ער האָט זיך נעחתמעט. — מיין פערטע נעבאָט איז: י ד א ח ת ! דאס הייסט: בלאָט צו שליסען תמיד מיט דעם שטאַרקען. מען בעדאַרף זיין פאַרקניפּט און פאַרבונדען, אַ שטיינער, מיט דעם בעל־טאַקסע. ווארום ער איז דיא סבה פון אלע סבות, דער מקור פון אַלע טובות, ער איז דיא טובה אליין. ער איז פלייש פון אייער פליישׁ, ביין פון אייער ביין; דאַריבער זאָל מען פאַרלאזען באַדאַי דעם טאַטען אי דיא מאַמען און זיך בעהעפטען מיט דעם בעל־טאַקסע, צו זיין מיט איהם איין לייב און לעבען. זיי מבטל דיין רצון פאַר זיין רצון. כדי ער זאל מבטל זיין א מאל זיין רצון פאַר דיין רצון. פון אייך ביידע קען ערשט זיין אגיל ואשמח, קאַלעבדיג און שפּיצעבדיג. — מיין פינפטע נעבאט איז: פּ ר י ט ע נ צ י ע ! דאס טייטש: וויפיל מען זאל נישט שטילערהייט נעהמען, וויפיל מען זאָל נישט רייסען און פאַרדינען, זאל מען פאַר דעם עולם אלץ זיך קלאגען, נישט זיין צופרידען און האבען שטענדיג פּריטענציעס צו דער שטאָדט, אז מען ווערט אָן, מען דערלייגט. עס איז נישט כדאי, וואָס מען פיינינט זיך אזוי לטובת הכלל. — מיין זעקסטע געבאָט איז: ל י ו ל ע ! פּשוט איז פּשוט, מען בעדאַרף דעם עולם פאַרוויגען און איהם זינגען עפּיס לידליך, ער זאָל שלאָפען. דער עולם איז א קינד, אז מען זינגט איהם א לידעל, דערצעהלט איהם א מעשה, מאַכט ער צו דיא אייגליך און שלאָפט; אז מען מאַכט איהם בוא, מיינט ער, מען איז אַ בער; שמייסט מען איהם, קושט ער דיא רוט. דאָס בעסטע לידעל צו פאַרוויגען דעם עולם, איז דאס אלטע לידעל מיט דעם ק ע ע ס ט ע ל ע, נאכדעם געהט יענץ לידעל: „תורה איז דיא בעסטע סחורה“, דיא אַלטע מעשה „א רב מיט א רביצין“, א מעשה פון דער ווייסער חברה, פון בעלי שמות וכדומה נאך אזעלכע מעשיות. מיין זיבעטע נעבאָט איז: ע ט, ב ע, דער פּראָסטער פּשט פון דיא האלבע ווערטער איז: באַם עס טרעפט זיך אַ מאל, אז דער עולם — דאָס נאַרעשע קינד צושרייעט זיך גוואַלד, איז גלייכער אין דער הייסער מינוט גאָר נישט צו טאָן, עס גרימט איהם זיכער אין בייכעלע, עס טהוט איהם שוין נעביך שטאַרק וועה. עט, בע! זאָל מען דענסטמאָל מאַכען עפּיס אָהן ווערטער. נישקשה, דאָס קינד וועט זיך איבערשרייען און ווייטער אנשלאָפען ווערען, נאך געשמאַקער וויא פריהער. — מיין אכטע נעבאט איז: מ ב ט ל צ ו ז י י ן ! דאס הייסט; ווען איינער הייבט נאר אָן פּלוצלים צו פרעגען עפּיס קשיות, עס איז איהם קשה דאס אדער יענץ, זאָל מען איהם פּשוט מבטל זיין, ער איז איין אפּיקורוס, אַ הילטיי, אַ גאָר ניכטס, עס איז גאָר נישט רעכט מיט איהם צו־ריידען. — מיין נײַנטע נעבאָט איז: א נ צ ו ר ײ צ ע ן ! דאס טייטש: ווען איינער נעביך שרייעט, זינגט אַ מאל מיט בלויזע פראַגען: וואלט מען געווייגט, מען

צופט, עס טהוט וועה! בעדארף מען אויף איהם אנרייצען דיא אינגליך, די זאלען איהם מאכען: בע, בע, שיינער בחור! ער זאגט אוים פון דעם חדר! — מיין צעהנטע געבאָט איז: באבסקע מיטעל! אז דאס דאזיגע קינד ווערדט פארשלאפט, אוים מענש און פאַכט מיט דער נשמה, זאָל מען נישט לאָזען רופען א דאָקטאָר, מען זאָל הייסען בעסער מאָן אלטע, באבסקע מיטעל, פאָהרען צו א שפרעכער, צו א ציגאנער, צו א זנאחער וכדומה.״

אָט דיא דאָזיגע צעהן געבאָט זאָלסט דוא היטען. — דורך דעם וועסט דוא מיר געפעהלען, וועסט לעבען גליקליך און וועהלטיג, דוא מיט דיין ווייב, מיט דיינע קינדער און זיך קונה זיין עולם-הזה. מיט עולם-הבא זאָלסט-דוא מסלק זיין אנדערע. זאָג זייא צו פלייש און וויין אויף יענער וועלט, נאָך דעם טויט; דוא אבער עס פלייש און טרינק וויין דאָ אויף דער וועלט.

איך האָב אויפגעעפענט דאָס מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען, געשטאנען און געקוקט וויא א גולם פון דיא דאָזיגע צעהן געבאָט.

— דוא מוזט טאַקי באלד פאָהרען, ישראליק! האָט דער אשמדאי ווייטער געזאָגט דיין שטאדט איז דערווייל געבליבען אָהן א בעל-טובה. עס קען דערווייל חלילה דערפון עפּיס ארויסקומען גאר נישט קיין גוטס פאר מיר. איך וועל דיר מיטגעבען דיא קליאטשע, זאָלסט אויף איהר פאָהרען רייטענדיג.

— אך! האָב איך א געשריי געטאָן, אז ער האט מיר ארויסגערעדט דיא קליאטשע. איך קען נישט, חלעבין, איך קען נישט פאָהרען רייטענדיג!

— עט, האט ער געמאכט, וועסט קענען ניישקשה! מיר וועלען דיך אויסלעהרנען. דיא קליאָטשע איז זעהר א פּאַקאָרנע, מען קען אויף איהר זעהר גרינג פאָהרען רייטענדיג. קוק נישט דארויף וואָס זיא זעהט אוים נישט אזוי שיין, דערפאר האט זיא אין זיך אנדערע מעלות, זיא וואקסט פון א גאנץ גרויס אָרט. וועסט מיט איהר צופרידען זיין, נישקשה, און נישט וועלען שפּעטער ארויסצולאזען זיא פון דיא הענט. איך פארזיכער דיך!

אויף זיין בעפעהל האט מען געבראכט צו שלעפּען דיא אומגליקליכע קליאטשע נעביך. עס איז מיר געוואָרען אלאָך אין הארצען א קוק געבענדיג אויף איהר. פארוויסט, פארפינסטערט איז זיא נעביך געווארען. איין גאָט ווייסט, וואָס זיא האָט געמוזט אין יענער צייט פון דיא לצים אויסשטעהען נעביך! איך האָב ארא‍פּגעלאָזט דעם קאָפּ, זיך געשעהמט, וויא א גנב, איהר צו קוקען אין דיא אויגען און מיך בעוואשען מיט טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, אז איך וועל אויך מוזען פאָהרען אויף איהר רייטענדיג און ליגען איזוי אויף דעם האלז וויא א משא. קיין אנדער עצה, האב

איך פאַר מיר נישט געזעהען, וויא זיך דערפון אויסצודרעהען....

— לאָמיר קרוינען ישראַליקען! האָט דער אשמדאי א זאָג געגעבען. לאָמיר איהם אָנקוקען אין שלייער, וואָס פאַר א פּנים ישראַליק האָט אין דער פאַרמע פון א בעל־טובה און וויא אזוי ער רייט אויף דער קליאַטשע. עולם צום עסק!

עס האָט נישט געדויערט קיין מינוט האָבען זיינע משרתים אריינגעבראַכט א גוזמא קליידער פון פארשידענע קאָסטיומען און אלערליי פאַרמעס. איינער פון דיא לייט, א ממונה אויף דער גאַרדעראָבע, דעם אשמדאי׳ס קאָמערדינער, האָט מיך גענומען אין זיינע הענט און אָנגעהויבען כסדר מיך אנצוטאָן. ער האָט מיך פאַר־קעמט מיט א טשוב, אויסגעשמירט דיא האָר מיט א סך פּאָמאַדע, מוס דאָך, צו־געפּוצט מיט חכמות דאָס בערדיל, אָנגעטאָן מיר דערנאָך א מאַנישקע מיט פיער קליינע מוטערפּערעלנע קנעפּעליך אויף דעם האַרצען, א מאַנטינען טיכעל אויף דעם האַלז, דערנאָך א פּאַר געזונטע שטיוועל געקאָווטע מיט א סך אייזערנע שטיפטען, מחילה א פּאַר געוועגטענע הויזען, וואָס זענען געהאַנגען וויא דיא טאָרבעס, א קאָמ־לעטענע קאַמזעלקע און א סורדוט לאַנג ביז איבער דיא קניע, אויף דעם קאָפּ א קאַשקעט גענעהט עפּיס מיט קונטצען.

— א, האָט דער אשמדאי זיך אָנגערופען, אז ער האָט מיך בעטראַכט פון קאָפּ ביז דיא פיס, דאָס איז דיא פּאַרמע פון א קהל׳ישען שרייבער! צו אַלדע שוואַרצע יאָהר דיא קהל׳שע שרייבער! ישראַליקען פּאַסט נישט אזא מין קאָסטיום. זוך אוים עפּיס איין אנדער פאַרמע.

דער קאָמערדינדער האָט מיך געשווינד איבערגעקעמט, אונטערגעשוירען דיא האָר, אויסגעצויגען דאָס בערדיל, אנגעטאָן מיר איין אנדער וועסטיל, דאָכט זיך פון אַטלעס, פאַרשפּילעט העכט ביז דעם האַלז, א קאָרטענעם סורדוט הינטען מיט א שפּאַלט און היבש לענגער פון דעם פריהערדיגען אזוי, אז דיא מאַיטקעס האָבען אונטען זיך ארויסגעזעהען נאָר אויף א צוויי, דריי פינגער. אויף דעם קאָפּ א סער־יאָזנע, א סטאַטעטשנע היטעל.

— נו וואָס איז דאָס פאַר א מין? האָט דער אשמדאי ווייטער געזאָגט, מיך אנקוקענדיג. א, דיא פאַרמע פון קהל׳ישע דעפּוטאַטען! האָפּען זאָל זיי דער רוח מיט זייערע שפּאַכטעז הינטען און מיט זייערע גוזמות טיפּעקעשעניעס! ניין, ישרא־ליק בעדאַרף האָבען עפּיס איין אנדער פאַרמע, קוק אן דאָס רחמנות־פּנימעל זיינס. וועסט דוא שוין פארשטעהען וועלכע עס וועט איהם פּאַסען.

נאָך און נאָך פאַרמעס האָט דער קאָמערדינער מיר אָנגעמאָסטען, און בשעת מיך אָנטאָנדיג, קעמענדיג אַלע רגע אנדערש, האָט ער מיך געפּוצט, געצויגען, גע־

ריסען דיא האָר, אזוי אז טרערען האָבען מיך זיך געשטעלט אין דיא אויגען. נאָר אויף דעם סוף האט ער מיך אין גאנצען אפגעשווירען, איבערגעלאזט א פאר שיינע פאות, מיר אנגעטאָן א יארמילקע, אויבען א גרויסען ספאָדיק, א העמד מיט א גרויסען, אויסגעליינגטען קאָלנער, פארבונדען מיט בענדליך אהן א האלז טיכעל, א לאנגען טלית קטן, קורצע שאָמענע פּליודערען, שיך און זאקען, א לאנגע אטלעסענע קאפאָטע מיט א גארטעל און א טוליפעל פון פעה. דער קאָמערדינער האט מיך אנגעקוקט, זיך משונה פארקרימט, געמאכט א וויינשעל און אויף ארויסגעשטעקט דעם צונג.

— דוא שיינסט, ישראָליק! האט דער אשמדאי געלאכט פאר פרייד, אז ער האט מיך דערזעהען. איך בין פשוט זיך מחיה דיך צוזעהען אין דיא בגדים! דיין פנים איז אויסגעפריעט וויא א צימעס, דוא שוויצסט אין דעם פעלץ, דוא לויכסט ארויס פון דעם ספאָדיק, וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. שוויץ, שוויץ, ישראָליק, זעהר גוט!.... עס געהט נאך עפּיס אפּ צו דער פאָלנער פאָרמע, האט ער געזאגט, זיך אומקעהרענדיג צו דעם קאמערדינגער, דוא געדיינקסט וויא יוסיל-דינטשעס פלעגט מקבל פנים זיין א נייעם גובערנאטאָר?

— גערעכט, גערעכט! האט דער קאמערדינער געענטפערט, איך האב אן דעם זיך גאר פארגעסען, אָ-וואה, אָ-וואה! באלד אבער וועט עס געטאָן ווערען.

מען האט מיר באלד טאקי הינטען אויף דער פאטיליצע אויסגעגאָלט עטליכע קאלעכדינגע רעדעליך און דארט צוגעשטעלט אויף עטליכע מינוט באנקעס, פון שיינקייט וועגען.

— איצט איז ישראָליק אין דער פאָלנער פאָרמע. האט דער אשמדאי געזאָגט, אצינד קען ער שוין רייטען אויף דער קליאטשע....

מיט גרויס פאראד האט מען מיך געשלעפּט צו דער קליאטשע. „רייט ישראָליק, רייט! האט חברה צו געזונגען. אז וואויל איז דיר, וואס דוא האסט זוכה געווען צו רייטען אויף אזא קליאטשע. אויף דער וועלטס-קליאטשע! קריך ארויף מיט דיא הענט, מיט דיא פיס, און פאָהר אויף איהר, וויא א פריץ, רייטענדיג ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, ביז דער רוח וועט דיך חאפּען און עמיצער אנדערש וועט ארויף אויף דיין ארט“!

— זיי מיר מוחל, בידנע קליאטשע! האב איך זיא מחילה געבעטען, אז איך בין שוין געזעסען אויף איהר ריקען, מיט פארוויינטע אויגען און מיט א פארקלעמט הארץ. וואס זאָל איך טאָן, וואס קען איך מאכען? אז לצים צווינגען מיך אויף דיר צו רייטען.... אז אָך און וועה איז אונז ביידע! אָך און וועה איז דיר

נעביך וואס דוא ביסט א קליאטשע, וואס דוא בעדארפסט מיך טראגען, און וועה איז מיר, אז איך, דיין פריינד, בין געצוואונגען צו זיטצען דיר אויף דעם קארק! וואס זאלען מיר בידנע טאן, אז מירביידע נעביך זענין אין דער קלעם, אז מיר ביידע זענין אזוי אומגליקליך און געצוואונגען דערצו....

דיא לצים האבען דער קליאטשע נעביך מיט כח דערלאנגט א שמיטץ אזוי, אז זיא האט מיט אימפעט א לויף געטאן. עס איז געווארען א מהומה, א געשריי: אורדא, אורדא! לויפענדיג האט ביי איהר טיף פונ׳ם הארצען זיך ארויסגעהאפט א זיפץ. איהר זיפץ האט מיר דיא נשמה ארויסגענומען, איך בין געווארען צומישט און אראפגעפאלען אויף דער ערד וויא א סנאפ.

— נישקשה, פאל נאר ביי זיך נישט אראפ, וועסט נישקשה טויגען, ישראליק! האט דער אשמדאי געלאכט און מיך צוריק ארויפגעזעטצט אויף דער קליאטשע. לאז מיר קיין ספק שיהות נישט מאכען, שוין צייט צו פאהרען, חזר ביי דיר גוט איבער מיינע עשרת הדברות, שים נא ידך תחת ירכי און שווער מיר, דוא זאלסט זיי מקיים זיין.

איך בין געזעסען וויא א לעהמענער גולם און האב נישט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך.

— האיע נישט, האיע נישט, ישראליק! האט דער אשמדאי א זאג געטאן, ניכער טהו וואס מען הייסט דיר; גיכער, דיא צייט איז טהייער.

נישט ווילענדיג האב איך אויסגעשטרעקט מיין האנד און זיא ארונטערגעליינט דעם אשמדאי תחת ירכו. ער האט א ווינק געגעבען צו דעם סעקרעטאר, און כלוי־פער האט מיר באלד אנגעהויבען פארצולייענען זעהר א שרעקליכע שבועה.

— וואס שווייגסט דוא, ישראליק? האט דער אשמדאי מיט פארדראס צו מיר געזאגט. פאר וואס זאגסט דוא נישט נאך, ווארט פאר ווארט, דיא שבועה? ביי מיר מיינסט דוא וועט אנגעהען שטוקעס, מסירת מודעהליך, וויא ביי אייך שיינע מענשעליך? ניין! זאג איך דיר, מסירת מודעהליך געהען ביי מיר נישט אן, ביי מיר העלפט נישט, זיך מאכען וויא געפגערט. שווער!

— איך קען נישט שווערען. האב איך געענטפערט מיט א ציטערדיג קול.

— וואס? הא! האט דער אשמדאי מיט כעס א געשריי געטאן, אזוי אז דיא ערד האט אונטען געציטערט.

דיא קליאטשע האט עפיס א שאקיל געטאן מיט דעם קאפ, גלייך וויא זיא וואלט דערמיט געזאגט: יהודי בלא! האלט זיך מאקי יהודי, אלץ אייערם, לא, לא און לא!

— איך קען נישט שווערען. האב איך איבערגעהזערט מיינע פריהערדיגע רייד שוין מעהר בעהארצט.

— שווער! האט דער אשמדאי א געשריי געגעבען נאך שרעקליכער אין כעס, אזש פונקען זענען איהם געפלויגען פון דיא אויגען און פון דעם מויל האט ארויס־געזעטצט א רויך.

מיין קליאטשע נעביך האט א זיפץ געטאן. איהר זיפץ האט מיך דערמאהנט איהרע אלע גרויסע צרות, וועלכע זיא האט אין איהר לעבען איבערגעליטען. סטייטש, סטייטש, האב איך מיך בעטראכט, וויינינג שטעהט זיא, שלימזל, אויס פון אנדע־רע, זאל איך מיך נאך אויף איהר נעביך אויך אנלייגען! וואס עס וויל מעג זיך מיט מיר זיין, איך בעדארף אזא זאך נישט טאן, אויסהאלטען מוז איך דעם נסיון, טאקי וויא איין עהרליכער מאן.

— בשום אופן נישט! בשום אופן וועל איך דיר נישט שווערען! האב איך דעם אשמדאי קאלטבליטיג געענטפערט, און ארויסגענומען מיין האנד מתחת יריכו. בשעת ארויסנעהמענדיג האב איך איהם נאך, מעשה־שטן, בעדארפט גראד א גראבעל טאן דארט.

דער אשמדאי איז געווארען פלאם פייער, א מורא איהם געוועזען דענסטמאל אנ־צוקוקען. ער האט מיט א משונה געשריי א שפרונג געטאן אין דער לופטען, זיך אויסגעצויגען שרעקליך הויך, געשטעלט איין פוס אויף דער ערד, דיא אנדערע אויף דעם הימעל, מיך אנגענומען ביי דיא האר און א שליידער געטאן, וויא א האלעשקע מיט אימפעט.

איך בין אראפגעפאלען וויא פון דעם הימעל! ביי דעם אנהויב פאלען האב איך געהערט זעהר א ווילד געלעכטער פון אלע לצים אין איינעם. דיא קליאטשע, האב איך געזעהען, שוועבט אויך אין דער לופטען, דרעהט זיך און פאלט נאך מיר.

— אך, מיר פאלען, מיר פאלען!.... האב איך קוים מיט צרות א געשריי געטאן.

— נישקשה! האט מיר דיא קליאטשע נאכגעשריגען, אז איך פאל, שטעה איך אויף, נישט איינמאל בין איך שוין אזוי געפאלען און פארט נישט פארפאלען...

איך בין געפאלען אלץ נידריגער, נידריגער ביז איך האב צום סוף אנגעריהרט דיא ערד מיט דעם קאפ, זיך געטאן א זעטץ און פאר גרויס ועתטיג ארויסגעלאזט א שרעקליך געשריי.

איך האב געפיהלט, אז עפיס עמיצענס הענט האבען מיך ארומגענומען. דאכט זיך מען וויינט איבער מיר און הייסע טרעהרען קאפען מיר אויף דעם פנים.

16

טראסצא איח מאטערי !

אויפעפענענדיג דיא אויגען האָב איך געזעהען, איך ליג אויסגעצויגען אויף דעם פּאָל לעבין בעט, בייא מיר אין חדר. מיין מאמע וויינט און העלפט אונטער עפּיס מענשען, מיך פון דאָרט אויפצוהייבען.

אז איך בין שוין געלעגען אין בעט האָב איך אָנגעהויבען מיך צובעטראַכטען, וואָס טהוט זיך דאָ מיט מיר אזוינס ? פון וואַנען האָב איך פּלוצלים מיך אהער גע־נומען ? איך האָב מיך געטאַפּט און געקוקט זעהר פאַרוואונדערט אין אלע זייטען. אין שטיבעל בייא מיר האָב איך ווייטער דערזעהען דעם בעל־שם און דיא אלטע מכשפה׳טע, וואָס האָבען זיך עפּיס געפּאָרעט און געשפּראָכען. דיא מאמע האָט מיך געטאַפּט בייא דעם קאָפּ און געוויינט.

— וואָס וויינסט דוא מאמע ? האָב איך זיא געפרעגט און פאַר ליבשאפט זיא א קוש געטאָן.

— אך, ישראָליק, ישראָליק ! האָט זיא געחליפּעט, אך, וויפיל צרות איך בין פון דיר אויסגעשטאַנען ! געדאַנקט און געלויבט איז השי״ת אבי דוא האָסט שוין געעפענט דיא אויגען. — דוא האָסט א גוטען זעטץ זיך געגעבען אראָפּפּאלענדיג פון דעם בעט ?

— מאמע ! האָב איך מיך אָנגערופען, וואָס איז ווייטער אזוינס געשעהען ?

— אָט פרעג גאָרנישט, פרעג גאָרנישט ! אלץ טאַקי דיינע ביכליך.

— וואָס ביכליך ? וואָס מיינע ביכליך ?

— אָט יענע נארישע מעשיות, מיט וועלכע דוא האסט דיר דעם קאָפּ פאַר־שלאָגען. האָט דיא מאמע א מאך געגעבען מיט דער האנד. מיילא דוא האסט זיך איינגעשפּארט דווקא צו שטודירען דיא דאָקטאָריע. נוא, וואס האב איך געקענט מיט דיר טאן ? אין ברירה. אָבער צו וואָס נאך אזעלכע ביכליך, אזעלכע מעשיות. אזעלכע שמאָכטעם ? וואָס פּאר א שיכות האבען זיי מיט דאָקטאָריע ? איינער וויל לעהרנען דאָקטאָריע, נוא, געה דיר לעהרנען וויפיל דאָס הארץ דיינע גלוסט, וועסט דוא זיך אויסלעהרנען און קענען, טאַקי וואס קענען הייסט, נאָ דיר א בלעטיל, אז דוא קענסט היילען, חאָטש דוא ביסט ווייטליך פון יענע מיני מעשיות. אלא ניין, ואָלען דיר נישט העלפען אָלע מעשיות. דאָכט זיך, אזוי האט בעדארפט צו זיין, נאך מיין ווייבערשען שכל, ווערליג וויא מיין ווייבערשער מוח נעהמט. וואָס טענהן זיי אבער ? וואָס האבען זיי געענטפערט ? אז איך האָב, נישט היינט געדאכט, געהאָט

דאָס לויפעניש צו איטליבען בעזונדער. ניין ! מענסט דיר האבען א גרויסען קאָפּ, מעגליך אפילו, אז פון דיר זאל אויסוואקסען א גרויסער מענש, א בעריהמטער דאָקטאָר, אבי דוא ביסט נישט אזוי קלאָהר אין יענע מעשיות, אין יענע מיני היס־טאָריעס, וויא זיי רופען עס עפּיס, איז אינה מקודשת, שטעהט מען נישט און דיר ! נאָט אייך היסטאָריעס, נאָט אייך מעשיות אויף מיין קאָפּ ! א ניחייא וואָלטען זיי רבוני של עולם, פערהאַפּט געוואָרען, וואָלט איך, נעביך, פאַרשפּאָרט אזעלכע גרויסע צרות !

— וואָס צרות, מאַמע ?

— וואָס צרות, פרעגסט דוא, ישראָליק. סטייטש, וויינ׳ג צרות, וועה איז מיר, האבען זיי, נישט היינט געדאַכט, מיר אנגעמאַכט !

אָט וואָס דיא מאַמע האָט מיר מיט אַ וויינענדיג קול דערצעהלט :

„אז איך האב מקבל געוועזן דיין בריף פון דניעפּראָוויץ, דוא האסט עפּיס נישט גוט געענטפערט אויף דעם עקזאמענט פון יענע היסטאָריעס, און דאריבער איז איין עק פון דיין דאָקטאָריע — האָב איך גערעכענט, אז באלד וועסט דוא צוריק א היים קומען, וועסט צו אלדע שווארצע יאהר, אוועקוואַרפען אלע דיינע נאַרעשע פּלאַנען, בעסער חתונה האָבען, און לעבען, וויא גאָט האָט געבאָטען, וויא יודען בעדאַרפען צו לעבען. איך ווארט אכטאג — דוא קומסט נישט, נאָך אכטאָג — ביסט נישטאָ, דוא שרייבסט נישט אפילו קיין אות. דער קאָפּ ווערדט מיר צושפּאָלטען טראַכ־טענדיג, וואָס קען עס זיין ? איך רוה נישט, איך שלאָף נישט, עס נעהמט זיך מיר נישט אין דעם מויל קיין עסען, רוא ביסט דאָך ישראָליק, מיין איינציג קינד, איין אויג אין דעם קאָפּ ! וואָס טויג מיר דאָס גאַנצע לעבען אהן דיר ? אין דער שטאָדט האבען דערווייל וועגען דיר זיך ארויסגעלאָזען א סך פאַרשידענע גמרות. א טהייל האבען געזאגט, דוא ביסט געשטאָרבען ; נאָך א טהייל — זאל זיי נאר דאס מויל אפּנעהמען — האבען געזאגט, יאַקבי דוא האסט זיך געשמדט און וויים איך נאך זאכען, וואס שונאים האבען אויסגעטראַכט. איך האָב שוין מעהר נישט געקענט אויסהאלטען און בין אליין געפאָהרען קיין דניעפּראָוויץ. קומענדיג אהינצו, וויסט אין פינסטער איז מיר, האָב איך דיך געטראָפען אין א שרעקליכער לאגע ! דוא ביסט שווארץ וויא דיא ערד, אויסגעדאַרט, אויסגעדייוועט, אָהן א לויט פלייש אויף דעם לייב, נאר הויט און ביין. — איך פרעג דיך, וואס דו מאכסט ? ענטפערסט דוא מיר, נישט היינט געדאַכט, עפּיס בוּיבעריק. איך רייד דאס און דוא עפּיס לאקש, בוידעם, א קוה איז געפלויגען איבער דעם דאַך ! קוקענדיג אויף דיר איז מיר גע־וואָרען א לאָך אין האַרצען, איך האָב געמיינט, אָט פאַל איך אנידער און שטארב,

לייט האָבען מיך געראָטהען צו געהען בעטען דיא לעהרער, זיי זאָלען מיט דיר מטיב זיין, טאָמיר וועט דיא גוטע בשורה אויף דיר ווירקען און דוא וועסט צו זיך קומען. איך בין, פארשטעהט זיך, געגאַנגען, געוויינט, געבעטען, אבער אומזיסט! זיי האָבען מיר געענטפערט; ניין, אוממעגליך! איך האָב געדונגען א פוהר און דיך געבראכט צופיהרען א היים. וואס א טאָג ביסט דוא אלץ ערגער מרה שהורה'דיגער געווארען, פלעגסט זיין אלץ פארטראכט. נאר אז דוא האסט זיך שוין צורעט האסט דוא, רחמנא ליצלן, גערעדט פאר פייער, פאר וואסער, געבטעלט חלומות אויף אלע פיינע לייט, אויף אלע אונזערע שיינע, כשרה מענשען, אין דער שטאדט. נאך גוט, א נס חלעבין, וואָס חוץ היימעשע מענשען, האָב איך צו דיר קיינעם נישט צו געלאזט, האבען לייט חאטש נישט געהערט און ווייסען נישט, וואָס דוא האסט, נישט היינט געדאכט, אויף זיי אויסגערעדט. דוא ביזט געוואָרען אלץ שלאפער, שלאפער און זיך אריינגעלייגט צום סוף אין בעט. אקעגען צוויי וואכען ביסט דוא וויא אין היחנערפלעט געלעגען מיט פארמאכטע אויגען, כמעט אָהן א סימן לעבען, נאר וואס צו צייטענס האסט דוא פון דער היטץ גערעדט, דערצעהלט ווילדע מעשיות. אך, ישראַליק, מיין טהייערער ישראַליק, וואָס דיינע ביכליך, דיינע מעשיות האבען אנגעמאכט! זאל חלעבין שוין זיין געוונג, גענוג! הלוואי וואָלסט דוא פריהער נעפאלגט א מאמען און חתונה געהאט וויא דער סדר־העולם איז, וויא עס פיהרט זיך ביי אונז יודישע קינדער, וואלטען מיר ביידע דאָך בעהיט געווען פון אזעלכע יסורים, אך, דיינע מעשיות. דיינע מעשיות! אך דיינע היסטאָריעס, דיינע היסטאָריעס!"....

— דאָס וואקסט אלץ פון זיי, פון זיי, פון דיא גוטע לייט, מיין איך! האט דער בעל שם זיך אנגערופען. ערשט נישט לאנג האָב איך געהאט מיט זיי פונקט אזא מעשה. דיא ערל'טע ווייסט אויך פון דער מעשה, וואס איך האָב געהאט. נוא, א שטשאָ, דאָברע בילאָ? האט ער א פרעג געטאָן דיא גויע.

— דאברע, יאק־זשע.... האט מיט א געניץ געענטפערט דיא גויע, וואס איז געווען בעשעפטיגט מיט דעם שפרעכען. ווין מאיע פראווע. עטא איחנע דיעלא, טראָסצא איח מאטערי!

אנקעל טאם׳ס קעבין

— אדער —

די שווארצע שקלאווען אין אמעריקא

— פון —

הערריעט ביטשער סטאו

איבערזעצט אין אידיש

פון י. יאפפא.

אנקעל טאם׳ס קעבין איז געשריעבען געווארען מיט פופציג יאהר צוריק, אין דער צייט ווען דער האנדעל מיט שווארצע שקלאווען האט עקסיסטירט אין אמעריקא.

די פערפאסערין, הערריעט ביטשער סטאו, האט מעהר ווי א העלפט פון איהרע יאהרען פערבראכט צווישען די שקלאווען, און אזוי ווי זי איז געוועזען א הויך־בעגאבטע און געבילדעטע פרוי מיט גרויסע מענשליכע גע־פיהלען, האט זי שרעקליך געליטען פון די גרויל־טהאטען, וועלכע זיינען בע־גאנגען געווארען געגען די אונגליקליכע, און זי האט בעשלאסען דיעזע גרויל־טהאטען בעקאנט צו מאכען פיר דער וועלט.

זי האט יאהרען־לאנג געקליעבען מאטעריאל פאר איהר בוך, און אז זי האט געזעהען, דאס זי האט שוין גענוג פאקטען אויף ארויסצוטרעטען פאר דער וועלט און בעווייזען ווי וויט מענשען קענען ווערען חיות רעות געגען אונגליקליכע, אונבעשיצטע מענשען, וועלכע זיינען מיט געוואלד צו־גענומען געווארען פון זייער לאנד און האבען דאס אונגליק צו האבען א שווארצע הויט, האט זי דאן איהר בוך ארויסגעגעבען.

ווען דער בוך איז ארויס, האט ער אנגעמאכט א שרעקליכען שטורם אין דער גאנצער וועלט. מען האט געוואוסט אז יעדער ווארט איז אמת, אבוואהל אזעלכע שרעקליכע פאקטען, ווי אין איהם ווערען געבראכט, זיינען געוועזען קוים גלויבליך. מיט וועלכער היץ דער בוך איז געכאפט גע־ווארען, ווייזט דער פאקט, אז אין עטליכע טעג זיינען איבער צעהן טויזענד

ביכער פערקויפט געוואָרען און איבער דריי הונדערט טויזענד אין א יאָהר. אכט גרויסע דרוק מאשינען האָבען געארבייט טאָג און נאכט און האָבען קוים געקענט נאָכקומען דעם פערלאַנג פון די ביכער. אין א פּאָאַר יאָהר איז ער איבערזעצט געוואָרען אין ניינצעהן שפּראכען און פינף מיליאָן עקזעמפּלארען זיינען פערקויפט געוואָרען. אַזא גרויס פערברייטונג האָט נאָך קיין בוך נים עררייכט.

די ווירקונג פון דעם בוך איז געווען אזוי ווי דער גליהען פון א פייער'ל אונטער א וואלד מיט טרוקענע האָלץ. דער הימעל האָט געגליהט מיט די שטורמישע געפיהלען, וועלכע האָבען געשוועבט איבעראל און זיינען זאָגאר אריבער דעם גרויסען אָקעאן, ביז עס האָט געשיינט, אז די גאנצע וועלט האָט מעהר נים גערעדט ווי נור ארום דעם בוך

אַנקעל טאָם'ס קעבין

דער געפיהל געגען שקלאווערייַ, אז שקלאווערייַ זאָל אבגעשאפט ווערען איז שוין לאנג געווען אין אמעריקא, און פיעלע גרויסע מענער זיינען אויפגעטרעטען געגען דעם, אבער די פיהרער פון די שקלאוועז שטאאטען אין די סאוטה זיינען געווען זעהר מעכטיג און עס איז געווען שווער עטוואס אויסצופיהרען ; אויסער דעם האָבען זיי געהאַט א גרויסע מאכט אין דעם קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאאטען.

עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, אז ווען „אנקעל טאָם'ס קעבין" איז ארויס אין דער וועלט און האָט אויפגערודערט אלע נאציאָנען, האָבען די פערטהיידיגער פון דער שקלאווען סיסטעם, וועלכע זיינען דאמאלס געווען אין פולער מאכט, נים געשוויגען און האָבען געטהאָן אלעס מעגליכע אָפּ־צושוואכען די שרעקליכע שילדערונג אין דעם בוך, זיי זיינען אויף דער פערפאסערין ארויפגעפאלען מיט זלזולים און פערליימדונגען, אז די בילדער וועלכע זי האָט געמאָהלען זיינען פאלשע און אויסגעטראכטע, און זיינען גאָר קיין מאָל נים פאָרגעקומען. די פאָליטיקער און זייערע גלחים האָבען זי פערדאמט, און אין פערשיעדענע סאוטה שטאאטען האָט מען דאס בוך פערבאָטען צו פערקויפען.

איהר ענטפער צו איהרע אנגרייפער פערנעהמט א גאנצען בוך מיט פאקטען פון פערשיעדענע געריכטען און געזעץ־ביכער, מיט וועלכע זי איי־בערצייגט אז אלעס וואס זי האָט געשריעבען האָבען אין דער ווירקליכקייט פּאסירט. דיעזע אלע פאקטען זיינען איהר געשיקט געוואָרען פון אדוואָ־קאטען און ריכטער, וועלכע זיינען געווען געגען שקלאווערייַ און האָבען פאר איהר אויסגעזוכט דעם בעסטען מאטעריאל אויסצופיהרען איהר צוועק.

א וועלט מיט מענשען איז איהר געשטאנען צו הילף מיט ראטה און טהאט און דאס האָט איהר געהאָלפען צו מאכען איהר בוך נים נאָר פאר איין אינטערעסאנטע און הערצרייסענדע ערצעהלונג, זאָנדערן פאר א

פייערדיגען רוט געגען א סיסטעמע, וועלכע מען האט שוין מעהר ניט גע־
קענט פערטראגען.

א יאהר שפעטער נאכדעם ווי עס איז ערשיענען דאס בוך

אָנקעל טאָם'ס קעבין

איז איינער העם לינקאָלן ערוועהלט געוואָרען אלס פרעזידענט פון די פער־
אייניגטע שטאאטען, און ער האט ארויסגעלאָזען א פראָקלאמאציאָן אָפּצור־
שאפען די שקלאַווערייי, און ווען דאס איז געוואָרען א געזעץ, איז גלייך
ענטשטאנען דער בירגער־קריעג, צווישען די נארטה און סאוטה שטאאטען.

א הייליגע בעגייסטערונג האט דאן ארומגענומען די איינוואָהנער פון
דער נאָרטה, יעדער איינער איז געווען בערייט זיין לעבען אוועקצוגעבען פיר
די בעפרייהונג פון די שקלאַווען, מוטערם האבען זייערע קינדער ארויסגע־
שיקט, פרויען זייערע מענער, כלות זייערע חתנים אין קאמפף פאר די בע־
פרייאונג פון די נעגערס און געגען מענשען־שקלאַווערייי.

דיעזער שרעקליכער ברודער־קריעג האט געדויערט איבער פיער יאהר,
איבער א מיליאָן מענשען לעבענם זיינען פערלאָרען געגאנגען און די לאנד
איז כמעט פערוויסטעט געוואָרען, אָבער די פערפלוכטע שקלאַווערייי איז
אָפּגעשאפט געוואָרען.

און דאס אלעם האט פעראורזאכט מיסעס סטאָו מיט איהר בוך

אָנקעל טאָם'ס קעבין

אין וועלכען זי האט ענטדעקט פיר דער גאנצער וועלט די מערדערייען און
שוידערליכע פייניגונגען, וועלכע זיינען בעגאנגען געוואָרען צו די שקלאַווען.

מיסעס סטאָו איז געוואָרען בעריהמט איבער דער גאנצער וועלט, און
איהר נאָמען ווערט עד היום דערמאָנט מיט גרוים עהרע׳און ווירדע ביי אלע
מענשען, וועלכע ליעבען פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט.

די אידישע איבערזעצונג פון אָנקעל טאָם'ס קעבין איז ארויסגעגעבען
געוואָרען אין א פראכט־אויסגאבע. א גרויסע צאהל בילדער קומען אין בוך
אריין, וועלכע שטעלען פאר די פערזאָנען און די סצענעס, וועלכע ווערען
דאָרטען געשילדערט, און דאס מאכט דעם בוך אויסערגעוועהנליך רייך און
שעהן.

א פראכט־אויסגאבע פון „אָנקעל טאָם'ס קעבין" אין אנדערע שפּראַ־
כען קאָסט ניט ווייניגער ווי 2 דאָלאר. אונזער פרייז פיר א פראכט־אויסגאבע
אין אידיש איז

בלויז 1 דאָלאר

(פּאָרטאָ פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

טוביה חייקעל שלים־מזל.

א בוך פול מיט הומאר.

פון א. ד. אגוז.

דער פערפאסער פון „חנה פעסיל'ס מענה=לשון", האט אונז יעצט מופה געווען מיט א נייע ווערק וועלכע הייסט „טוביה חייקעל שלים־מזל". אין דיעזע ווערק גיט ער אונז א טיפ פון א רוהיגען און געלאסענעם מענשען, וועלכער איז צו= פריעדען מיט גאט'ס וועלטעל און מיט אלעס וואס אויף איהר איז, און אויף אלע אונגליקען און פורעניות'ן וואס אויף איהם קומט, זאגט ער „גם זו לטובה". ער שרעקט זיך פאר קיין זאך ניט אפ און ווערט אויך פון קיין זאך ניט איבערראשט; ער קוקט אויף אלעס גלייכגילטיג, ער איז ניט פערזארגט און ניט פערהאוועט, ער איז ניט קיין אין להעשיר, ער וויל ניט נעהמען דאס גליק מיט גוואלד, ער טהוט זיין ארבייט און פיהרט זיין ביזנעס גאנץ געלאסען, טרייעט זיין בעסט אויף א נאטירליכען וועג צו מאכען אן ערפאלג, און ווען עס געהט שלים=מזל'דיג ווערט ער ניט פער= צווייפעלט און זוכט עפעס אנדערש. ביי איהם איז ניט דאס, איז יענעס, איז ניט היינט, איז מארגען, איז ניט היי=יאהר, איז איבער א יאהר. ער גיט קיין מאהל זיין האפנונג ניט אויף.

„טוביה חייקעל שלים־מזל"

האט זיין נאמען „שלים־מזל" כשר פערדיענט, ווייל ער איז נעבאך א שלים= מזל פיעלייכט איינער אין דער וועלט, עס איז גאר זיין גלייכען ניטא. צו וואס ער נעהמט זיך און וואס ער טהוט און עס דוכט זיך אז אט, אט ווערט ער שוין אן עושר, לאזט זיך דערפון אוים א בוידעם, ער טהוט — דוכט זיך — גלייך און עס לאזט זיך אוים קרום, עס פאלט אלעס ביי איהם מיט די פוטער אראפ.

„טוביה חייקעל שלים־מזל"

איז א בוך פול מיט הומאר און וויטץ, אבער אין דער זעלבער צייט איז דאס אויך א קריטיק איבער אונזערע איינגעוואנדערטע ברידער, וועלכע האפען זיך אלע ווײלע צו אנדערע פרנסות.

קויפט און לעזט דיעזען בוך און איהר וועט זיך גוט אמוזירען, אויב איהר האט הנאה געהאט פון דעם פערפאסערס ערשטען בוך „חנה פעסיל'ס מענה=לשון", וועט איהר יעצט מעהר הנאה האבען פון זיין צווייטען בוך „טוביה חייקעל שלים=מזל".

פרייז 30 סענט.

צו בעקומען אין אלע בוכהאנדלונגען ווי אויך ביי די פערלעגער:

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., **New York.**

אלענדארפ'ס מעטהאדע,

פון אלכסנדר הארקאווי,

איז א ניצליכער בוך גרינדליך אויסצולערנען דיא ענגלישע שפּראַכע

א בוך פון 600 זייטען.

זיין ריכטיגער פּרייז אין אַללע שפּראַכען איז 3 דאָלאַר,

אין אידיש נור 1 דאָלאַר.

אַלענדאָרפ'ס מעטהאָדע איז אנערקענט אין דער גאנצער וועלט פיר דיא בעסטע, וויל דיא פּראַקטיק האט בעוויזען, דאס זיא איז זעהר לייכט און גוט פיר יעדען וואס וויל זיך אויסלערנען דיא ענגלישע שפּראַך אָהן א לעהרער.

אלענדארפ'ס מעטהאדע

איז אויף אזא ארט, דאס דיא שפּראַך איז איינגעטהיילט אין לעקציאָנען, אין יעדער לעקציאָן קומען פאָר ווערטער, געשפּרעך און גראַמאַטישע רעגעלן.

פאר דיא לעקציאָנען קומט א בעזונדערע אבטהיילונג צו לערנען זיך לעזען און ספּעלען, אום דיא ווערטער און גראַמאַטישע רעגעלן זאָלען מעהר פערשטארקט ווערען אין דיא געדאַנקען, ווערען אם ענדע פון יעדער לעקציאָן געגעבען שטיקער לעזע־שטאָף צום איבערזעטצען. דיא זעטצע פון דיא שטיקער לעזע־שטאָף, זיינען צוזאמענגעשטעלט פון דיא ווערטער, וואס זיינען פריהער פאָרגעקומען. דער לערלינג וועט זייא קענען איבערזעצען. יעדע שטיק לעזע־שטאָף טראָגט א נומער.

צום לעהר־בוך קומט א בעזונדער בוך, א שליסעל, וואס ענטהאלטעט דיא ריכטיגע איבערזעצונג פון יעדען זאץ. דיא איבערזעצונגען זיינען בעצייכענט מיט דיא זעלבע נומערן וויא דיא שטיקער לעזע־שטאָף בייא דיא לעקציאָנען. דער שיללער קען אלזאָ מיט'ן שליסעל אָבשטימען אויב זיין איבערזעצונג איז ריכטיג אָדער ניט.

אלענדאָרפ'ס מעטהאדע איז איינגעטהיילט אין

78 לעקציאָנען.

דיא אבטהיילונג צו לערנען זיך לעזען, איז זעהר פּראַקטיש. דיא רעגעלן ווערן ערקלערט איינפאך און דייטליך. אין דיא לעקציאָנען ווערען געגעבען דיא אויס־שפּראַכע פון יעדען ענגליש וואָרט מיט אידישע בוכשטאַבען.

דאס בוך ענטהאלט איבער 600 זייטען, אין גרויסען פאָרמאט און עלעגאנט געבונדען.

פּרייז 1 דאלאר.

צו בעקומען בייא אלע בוכהענדלער, וויא אויך בייא

היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני

52-50 עלדרידזש סט., ניו יאָרק.

יעקב גאָרדין'ס ווערקע

אין 4 פּראַכטפאָלע בענדער

די בעסטע פון זיינע ראָמאַנען, סקיצען, רייזע־בילדער, קריטי־קען, סאַטירעס, דראַמאַטישע און פילאָזאָפישע אָבהאַנדלונגען און פאַנטאַסטישע ערצעהלונגען, צוזאַמענגעקליעבען און קלאַסיפיצירט אונטער דער רעדאַקציאָן פון מאָררים ווינטשעווסקי. דאָס איז אַ זאַמלונג פון ווערק וואָס ווערט בעטראַכט אין דער גאַנצער וועלט אַלס די העכסטע, שעהנסטע און ערהאַבענסטע אין דער אידישער ליטעראַטור.

פּרייז בלויז 2 דאָלאַר

(פּאָרטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

ש. פרוג׳ם שריפטען

אין 3 פראכטפאָלע בענדער

א זאמלונג פון אלע זיינע ליעדער, פאעמען און
שריפטען וועלכע האָבען איהם בעריהמט
געמאכט איבער דער גאנצער וועלט.

פרייז בלויז 2 דאָלאר

(פּאָרטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

געקליבענע שריפטען

פון דעם גרויסען רוסישען שרייבער

איוואן טורגעניעוו

איבערזעצט פון לעאן קאברין

אין 4 פראכטפאלע בענדער.

אינהאלט פערצייכנים פון די פיער בענדער:

1טער באנד

1. אסיא
2. די ערשטע ליעבע
3. דער רופא
4. א צו[illegible]מענקונפט
5. ד[illegible]טאגע־בוך פון א איבעריגען מענשען

2טער באנד

1. פאעזיע און פראזא 1טער טהייל
2. פאעזיע און פראזא 2טער טהייל
3. צוויי פריינד
4. קלארא מיליטש

3טער באנד

1. מומו
2. וואלד און סטעפע
3. דריי פארטרעטען
4. אין א פערווארפענעם ווינקעל
5. דריי מאל בעגעגענט
6. טוק... טוק... טוק

4טער באנד

1. טשערטאפכאנאוו און נעדאפיוסקין.
2. טשערטאפכאנאוו'ס סוף.
3. דער הונד
4. א הפקר מענש
5. א חלום
6. א לעבעדיג הייפעל ביינער
7. יאקאב פאסינקאוו
8. אנדרעי קאלאסאוו

פרייז בלויז 2 דאלאר

(פארטא פריי)

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

געקליבענע שריפטען

— פון —

אַנטאָן טשעכאָוו

איבערזעצט פון לעאָן קאָברין

אין 4 פראַכטפאָלע בענדער

אינהאלט פערצייכניס פון די פיער בענדער:

1טער באַנד

1. די נקמה.
2. וואָס אַן אַנגעקלאָגטער האָט דערצעהלט.
3. אַ בעקאַנטער מאַנספּאַרשוין.
4. אַ גליקליכער מענש.
5. אַ רפואה געגען שכרות.
6. אַ טהעאַטער דירעקטאָר אונטער אַ זאָפע
7. די ענגלענדערין.
8. דער אויסרופונגס־צייכען.
9. דער רעדנער.
10. אַ קונסט־ווערק.
11. דער נצחון פון אַ זיעגער.
12. דער ממזר.
13. אַן עלענדע בעשעפניס.
14. אַ טהייערער קינד.
15. אויס די שריפטען פון אַ אויפגערעגטען מענשען.
16. זומער געסט.
17. אַ רעטהזעלהאַפטע נאַטור.
18. דער טוידט פון אַ בעאַמטען.
19. די מכשפה.
20. נערוועז.
21. דאָס איז געווען זי.
22. איבערגעזאַלצען.
23. איבעריגע מענשען.
24. דער שלעכטער אינגעל.
25. אַ מעשה מיט אַ שוהל־אינגעל.
26. אַ שריפטשטעלער.
27. אַן אונגעוועהנליכער מענש.
28. דער קרומער שפיעגעל.
29. אַ פאַמיליען־פאָטער.
30. אַ גוטער סוף.
31. אין באָד 1.
32. אין באָד 2.
33. דאָס לעזען.
34. דער ערשטער ליעבהאָבער.
35. די פאַסירונג.
36. דער פאַססאַזשיר פון דעם ערשטען קלאַס.
37. אונפאָרזיכטיגקייט.
38. דער קלוגער וועכטער.
39. די שטיוועל.

2טער באַנד

1. דער אנטלאָפענער.
2. א בלבול.
3. פינסטערניש.
4. לעבעדיגע סמנים.
5. דעם קאַפּיטאַן׳ס יוניפאָרם.
6. דער מאַן.
7. די פּאַלאַטע נומער זעקס.
8. אַן אונגליק.
9. די אַרומשפּרינגערקע.
10. אַריאַדנאַ
11. גנבים
12. נו, פּובליקום !

3טער באַנד

1. די ליידענדע
2. די דאַמען
3. אין דער פּאָסט אַבטהיילונג
4. ביים באַרבער
5. דער שפּיעגעל
6. די שכנים
7. דער אונטערזוכונגס-ריכטער
8. שונאים
9. די דאַמע מיט׳ן הינטעל
10. א צרה
11. ווייבער
12. א פאַל פון פּראַקטיק
13. וואָלאָדיא דער גרויסער און וואָ-לאָדיא דער קליינער
14. שטאַרקע געפיהלען
15. שווערע מענשען
16. אננא אויף דער האַלדז
17. א נערוועזער אַנפאַל
18. קלייניגקייטען פון לעבען

4טער באַנד

1. וואַנקא
2. שלאָפען ווילט זיך
3. אניוטא
4. וואָס זי האָט דערצעהלט
5. דער געבורטס-טאָג
6. די פּויערים
7. וואָלאָדיא
8. נשמה׳ניו
9. אָהן א נאָמען
10. דער פּאָטער
11. קעסטניקעס
12. די אַפּטהעקערקע
13. דאָס ווייב
14. די מוהמע
15. די כאָריסטקע
16. די פאַרבלאָנדזשעטע
17. בענקעניש
18. אַגרעסען

פּרייז בלויז 2 דאָלאַר

(פּאָרטאָ פּריי)

HEBREW PUBLISHING COMPANY,
50-52 Eldridge St., NewYork.

א פראכט אויסגאבע פון

גראף לעאָ טאָלסטאָי׳ס

געוועהלטע ווערקע

אין צוויי דיקע פראכטפאלע בענדער.

ענטהאלטען פאָלגענדע ווערקע:

1. טאָלסטאָי׳ס ביאָגראפיע.
2. די קרייצער סאָנאטא.
3. איך און מיין מאַן.
4. מיין פריינד׳ס פרוי.
5. איוואַן איליאיטש׳עס טויט.
6. צוויי דורות.
7. פאָליקושקא.
8. אננא קארעניגא.
9. דער נסיון.
10. די פערפיהרונג.
11. איוואַן דער נאר.
12. מיין וידוי.
13. קריעג אין פריעדען.

גראף טאָלסטאָי איז געווען דער גרעסטער רוסישער שרייבער און זיינע ווערק זיינען איבערזעצט געוואָרען אין אַלע אייראָפעאישע שפראַכען און זיינען איבעראַל פערקויפט געוואָרען אין די מיליאָנען; עס איז כמעט ניטאָ איין ציוויליזירטער מענש, וואָס זאָל ניט האָבען געלעזען טאָלסטאָי׳ס ווערק.

טאָלסטאָי׳ס גרויסקייט ליעגט אין דעם, וואָס ער גיט איבער זיינע הויכע אידעאַלען און פילאָזאָפישע געדאנקען אין אינטערעסאנטע און שפאַנענדע ראָמאַנען. און אַז מען לעזט זיינעם אַ ראָמאַן איז אויסער וואָס מען איז זעהר שטאַרק פעראינטערעסירט אין די ער־צעהלונג, לערנט מען אויך דערביי פיעלעם וועגען געוויסע פראַגען אין לעבען.

טאָלסטאָי׳ס געוועהלטע ווערק זיינען געדרוקט אויף טהייערען פאַפיער און פראַכטפאָל געבונדען.

א פראכט־אויסגאבע פון „טאָלסטאָי׳ס געוועהלטע ווערק” אין אידיש איז אַ ציערונג צו האָבען אין הויז.

פרייז בלויז 2 דאלאַר

(פּאָרטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.